زنجیرەی ڕێنماییەکانی ڕێگای ڕاست

(١١)

چۆنێتی

حەجکردنی پێغەمبەر ﷺ

بە و شێوەیەی کە جابر رضي الله عنه لێیەوە دەیگێڕێتەوە

نووسینی

شێخ : (محمد ناصر الدين الألباني)

- بەرەحمەت بێت -

وەرگێڕانی

مامۆستا : عدنان بارام

چاپی یەکەم

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشەکی وەرگێڕ :

إن الحَمد للهِ نحمده ونستعِينه ونستغفِره ونعوذُ بِاللهِ مِن شرورِ أنفُسِنا ومِن سيئاتِ أعمالِنا من يهدِهِ اللهُ فَلا مضِل له ومن يضلِلْ فَلا هادِي له ...

وأشهد أنْ لا إله إلاّ اللهُ وحده لا شرِيك له ...

وأشهد أن محمداً عبده ورسوله ...

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴾ [سورة آل عمران : ١٠٢] .

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَاء وَاتَّقُواْ اللّهَ الَّذِي تَسَاءلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴾ [سورة النساء : ١] .

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَن يُطِعْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴾ [سورة الأحزاب :٧٠ ـ ٧١] .

أما بعد : فَإن أصدق الحَدِيثِ كِتاب اللهِ وخير الهَدي هدي محمدٍ ﷺ وشر الأمورِ محدثَاتها وكُل محدثَةٍ بِدعةٌ وكُل بِدعةٍ ضلالَةٌ وكُل ضلالَةٍ فِي النارِ .

شوکر و ستایشی بێ پایان بۆ پەروەردگاری جیهانیان کە هەلی ئەوەی بۆ ڕەخساندم جارێکی تر و لە پەرستشێکی تردا خزمەت بە ئایینە پیرۆزەکەم بکەم ، ئەوەش دوای لە چاپدان و بڵاو بوونەوەی هەردوو کتێبی وەرگێڕاوی :

✍ (**چۆنێتی نوێژی پێغەمبەر ﷺ لە تەکبیرەی ئیحرامەوە تاکو سەلامدانەوە هەروەکو چۆن لەپێش چاوتدا بێت**) لە نووسینی : شێخ

(محمد ناصر الدين الألبانــي) .

✍ وە (**چۆنێتی ڕۆژووی پێغەمبەر ﷺ لە ڕەمەزاندا**) لە نووسینی : هەردوو شێخی بەڕێز **(سليم بن عيد الهلالي ، وعلي حسن بن علي بن عبدالحميد الحلبي الأثري) .**

ئەم جارەیان لـە شـاکارێکی تـری زانـای پایـە بـەرز و فەرموودەناسـی سـەردەم **(محمد ناصر الدين الألبانــي)** ـ بـە ڕەحمـەت بێـت ـ بـە نـاوی : (**چۆنێتی حەجکردنی پێغەمبەر ﷺ بە و شێوەیەی کـە جـابر رضي الله عنه لێیـەوە دەیگێڕێتـەوە**) ، کـە داواکـارم لـە پـەروەردگاری میهرەبـانم مـن و ئـەو بەڕێزەش لە ژێر بەیداخی پێغەمبەری ئیسلام (**محمد**) دا ﷺ حەشر بکات ، و لە بەهەشتی بەرینیشدا بە دیداری پێغەمبەرەکـەی شـادمان بکـات ، و قەڵـەمی بەزەیی و عەفو و میهرەبانی خۆی بهێنێـت بـە سـەر هەڵـە و تاوانـەکانمان ، هـەر ئەوە بە توانا بە سەر ئەو کارە ، و مەبەستیش هەر ئەوە .

برای موسڵمان ، و حاجیانیماڵی خوا : ئەوە بزانە کـە تێـر و تەسـەلی تـەواوی وەرگرتنـی پەرستشـەکان بەسـتراوە : بـەوەی کـە تـا چ ڕادەیـەك پەرستشەکە لە سوونەتی پێغەمبەری خواوە ﷺ نزیکـە ، وە تـا چ ڕادەیـەك لە تازەگەری و بیدعەکانەوە دوورە .

بۆیە پێغەمبەری خـوا ﷺ دەیفـەرموو : **" يا أيها الناس خذوا عني مناسككم ... "**[1] ، واتـە : ئـەی خەڵکینـە ئـاداب و کردارەکـانی حـەجم لێـوە فێـر بـن ، و وەرگرن .

چونکە حەجەکەت بۆ ئەوەی وەربگیرێت ، پێویستە شوێنکەوتەی ئـەو

---

[1] صححه العلامة الألبانــي في صحيح الجامع ، حديث رقم : (٧٨٨٢) .

بی تێیدا ، ئەگەر نە دەرئەنجامی پێچەوانە دەبێتەوە .

هەروەها فەرموویەتی : **"من أحدث في أمرنا هذا ما ليس منه ، فهو رد"** [٢].

واتە : هەر کەسێك تازەگەری و بیدعەیەك لەم ئایینەی ئێمەدا دابهێنێت ، و لەو نەبێت ، ئەوا بە ڕووی خاوەنەکەیدا ڕەت دەکرێتەوە .

جا برای حاجیم : ئەگەر ئەتەوێت حەجەکەت لە سەر سوننەتی پێغەمبەری خـوا بێـت ﷺ – إن شـاء الله - و وەربگـیرێ نـەك ڕەت بکرێتـەوە ، و هـەموو کۆششێکت بە فیڕۆدا نەڕوات ، وە بۆ ئـەوەی – إن شـاء الله - ئـەم فەرموودەیـە بتگرێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ تێدا فەرمویەتی : **" من حج فلـم يرفـث ولم يفسق ، رجع من ذنوبه كيوم ولدته أمه "** [٣].

هـەوڵی ئـەوە بـدە کـە ئـەم کتێبـە بـە ووردی بخوێنیتـەوە ، و لـە کـاتی ئەنجامدانی حەجەکەشت دا پیادەی بکەی ... چونکە ئـەو بابـەت و لێکۆڵینـەوە وردانەی کە لەم شاکارەدا دەیبینیت ، لە شوێنی تردا دەستت ناکەون .

داواکارم لە خـوای پـەروەردگار و میهرەبـان بـۆ خـاتری نـاوە پـیرۆز و سیفەتە جوانەکانی ئەم کردارە و هەموو کردارەکـانی تریشـمان بـە لوتـف و کەرەمی خۆی وەرگرێت ، و لە ترازووی چاکەکانماندا بێـت ، و لـە ڕۆژێکـدا پاداشتمان بداتەوە : ﴿ يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴾ [سورة الشعراء : ٨٨ ـ ٨٩] ، و لە هەموو هەڵەکانیشمان ببوورێت .

وە داواکریشم لە خوێنەری بەڕێز ئەگەر هەر هەڵەیەکی بەرچاو کەوت ، بـەو چاوەوە تەماشای بکات کە وەرگێڕان و نووسینەکەش ، مرۆڤ کردە ، و مـرۆڤیش هەروەکو پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویـەتی : **" كل بني آدم خطاء وخير الخطائين**

---

[٢] متفق عليه .

[٣] أخرجه الشيخان .

التوابون "[٤].

وە کاردانەوەشت بەرامبەر بە هەڵەکان ئاوێنە ئاسا بێت هەروەکو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " **المؤمن مرآة المؤمن ...** " [٥] .

ئاشکراشە کە ئاوێنەش :

١ / شتەکان وەك خۆی و بێ گەورەکردنەوە پیشان دەدات .

٢ / تەنها ئەوە بەر چاو دەخات کە ئامۆژگاری پێویستە ، بێ زیاد خستنە سەر .

٣ / بە بێ دەنگی ، و بێ هات و هاوار و تووڕە بوون شتەکە دەخاتە ڕوو .

٤ / شوێنی هەڵەکە تێ ناپەڕێت لە کاتی ئامۆژگاریەکەیدا .

٥ / مەبەستی لا بردنی ئەو شتە نامۆ ، و ناڕێکەیە کە لە ڕوومەت یان هەر شوێنێکی تری ئەو کەسەی کە لە ئاوێنەکە دەرکەوتووە .

یان چەندەها سیفەتی تر کە لە ئاوێنەدا هەن ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ بڕوادارانی لە ئامۆژگاریدا بۆ یەك شوبهاندووە بە ئاوێنە ، بەڵام بەداخەوە لە هەموو سەردەمێکدا کەسانێکی دەروون بە زیو هەبوون ، و هەن کە چاویان بەوە هەڵنایەت سوننەتی پێغەمبەر ﷺ لە ناو خەڵکدا بڵاو بێتەوە ، شەمشەمە ئاساخۆشیان بە هەڵهاتنی خۆردا نایە !!! و هەڵەکان ـ دوور لە ڕەووشتی ئاوێنە ـ زیاد لە قەبارەی خۆیان گەورە دەکەنەوە ، هەروەك پێغەمبەری خوا ﷺ لە وەسفیاندا فەرموویەتی : " **يبصر أحـدكم**

---

[٤] حسنه الألباني في : صحيح الجامع ، حديث رقم : (٤٥١٥) .

[٥] حسنه العلامة الألباني في السلسلة الصحيحة : (٢ / ٥٩٦) ، برقم : (٩٢٦) .

الفذاة في **عين أخيه ، وينسى الجذع ـ أو الجذل ـ** في **عينه معترضا "** [٦] .

وە ئەوەش بزانە ئەمە سیفەتی ئەهلی بیدعە هەروەکو (الشيخ عبد اللطيف آل الشيخ) فەرموویـەتی : ((ومن عادة أهل البدع : إذا أفلسـوا مـن الـ ـحجة ، وضاقت بـهم السبل ، تروجوا بعيب أهل السنة وذمهم ومدح أنفسهم)) .

واتە : داب و عادەتی ئەهلی بیدعە ئەوەیە کە ئەگەر ئیفلاسیان کرد لە بەڵگە هێنانەوە ، و هیچ دەربازیەکیان نەبوو ، لەوکاتـەدا پـەنا دەبەنـە بـەر عەیبدار کردنی ئەهلی سوننە ، لە گەڵ مەدحکردنی خۆیان .

وە مەبەستی فاجرو خراپە کاران لە باسی عەیبی براکانیان لـە ووتـەی (فُضيل بن عياض) دا دەردەکەوێت کە فەرموویەتی : ((المؤمن يستر وينصح ، والفاجر يهتك ويعير)) .

واتـە : بـڕوادار عـەیبی بـرای موسـڵمانی دادەپۆشـێت ، و ئامۆژگـاری دڵسۆزانەی دەکات ، بەڵام مرۆڤی فاجر و خراپەکار پـەردە لـە سـەر عـەیبی موسڵمانان لادەدات ، و عەیبداریان دەکات ، و ڕەخنەیان لێ دەگرێت .

هــەروەها ســەبارەت بــە مەبســتی موســڵمان لــە ئامۆژگاریەکانیــدا فەرموویـەتی : ((الناصح غرضه بالنصح إزالة عيب أخيه المؤمن الذي وقع فيه ، واجتنابه له ، والفاجر غرضه مجرد إشاعة العيب في أخيه ، وهتكـك عرضـه ، وإظهار مساويه للناس ليتنقص أخوه ويدخل عليه الضرر في الدنيا)) .

واتە : ئامۆژگـاری کـار مەبەسـتی بـە ئامۆژگاریەکـەی نەهێشـتن و لابردنـی عەیبی برای بڕواداریەتی کە تێی کـەوتووە ، بـۆ ئـەوەی لێی دوور بکەوێتـەوە ، بەڵام کەسانی فاجر و تاوان بار مەبەستی تەنها بڵاو بوونەوەی عەیبی براکەیـەتی

---

[٦] صححه العلامة الألباني في السلسلة الصحيحة : (١ / ٧٤) ، برقم : (٣٣) .

، لە هەتککردنی عیرچ و نامووسی براکەی ، و دەرخستنی عەیبەکانی بۆ خەڵك ، بۆ ئەوەی بشکێتەوە لە ناو خەڵکدا ، و بە هۆیەوە زیانی پێبگات لە دونیادا .

بۆیە نابێت خوێنەری بەڕێز ، بەو چاوەوە سەیری هیچ نووسین و کتێبێك بکات ، بەڵکو دەبێت بە ئامۆژگاری هەوڵی ئەوە بێت کە هەموو کارێکی کەم و کوڕی دار بگەیەنێت بە تەواوەتی ، کەماڵی مرۆڤکردانە .

ئەوەشمان لە یاد نەچێت خوای پەروەردگار لە مرۆڤدا عیصمەتی تەنها بۆ پێغەمبەران داناوە - علیهم السلام - نەك بۆ خەڵکانی تر ، جا برام ئەگەر هەر هەڵەیەکت بەر چاو کەوت ئەوا بزانە لە من و نەفسی تاوانبار و شەیتانەوەیە ، وە ئەگەر هەر ڕەواییەکەت بینی بزانە تەنها کەرەم و بەخششی خوای پەروەردگارە ، و دەرگاری ئامۆژگاریش والا و کراوەیە ، و وەرگێڕیش بە دڵ و سنگێکی فراوانەوە ـ لەم بابەتە بێت یان لە هەر بابەتێکی تر ، وەرگێڕان بێت یان نووسین ـ ئامۆژگاریەکان وەریدەگرێت ، و پێشەواشی (**عمر**) ی کوڕی (**خطاب**) ە رضي الله عنه کە فەرموویەتی : ((**رحم الله امرأ أهدى** لي **عيوبي**)) .

جا برای خوێنەر لە ئامۆژگاریەکانت بێ بەشمان مەکە ، چونکە ئایین ئامۆژگاریە ، هەروەکو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " **الـدين النصـيحة ، الدين النصيحة ، الدين النصيحة ، ....** " (رواه مسلم) .

وَآخِرُ دَعْوَانا أَنِ الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

وەرگێڕ

کەلار ـ کوردستان ـ العراق

١٥ ی / شوال / ١٤٢٧ ك

کورتەی پێشەکی نووسەر :

إن الحَمد للهِ نحمده ونستعِينه ونستغفِره ونعوذُ باللهِ مِن شرورِ أنفُسِنا ومِن سيئاتِ أعمالِنا من يهدِهِ اللهُ فَلا مضِل لَه ومن يضلِلْ فَلا هادِيَ لَه ... وأشهد أنْ لا إله إلاّ اللهُ وحده لا شريك لَه ... وأشهد أن محمداً عبده ورسولُه ... أما بعد :

ئەمە چاپی دووەمی ئەم پەرتوکەمانە کە ناوی ((**حجة النبي ﷺ كما رواها جابر** رضي الله عنه)) هـەولی ئـەوەمان داوە کـە چـاپی دووەمـی بکـەین دوای ئەوەی کەچاپی یەکەمی نەماوە و داواکاری زوری لەسەر دەکریت لە ولاتانی ئیسلامەوە ، بۆیە چاوم پیا خشاندەوە و هەندێك رستـەم بـۆ زیـاد کـردووە لەچەند سەر چاوەیەکەوە کە پێشتر چاپ نەکرابون وەك : (**موارد الظمآن إلى زوائد ابن حبان**) ، و (**المنتقى ، لابن الجارود**) ، و (**طبقات ابن سعد**) ، سـەرەرای لە گەڵ ئەوەشدا چـەندەها تعلـیقم بـو زیـادکردووە کـە چـەندەها سـوودیان تێدایە ، پاشان پاشکۆیەکم بۆ کردووە تێیدا زۆر لەو تازەگـەری و بیدعانـەم کۆکردۆتەوە کە حاجیان تێی دەکەون هەر لە سەرەتای دەرچونیان تاکاتی گەرانەوەیان .

وە لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا هەنـدیك ئامۆژگـاریم هەیـە بـو خوێنـەرانی بەرێز و حاجیانی ماڵی خـوا ، بـەڵکو ببێتـە مایـەی سـود مەنـدی ئـەوان ، و خـوای پـەروەردگاریش پاداشـتی ئـەو ئاموژگارییانـەم بـو بنوسـێت ، هــەر ئەویشە کە بەسەر هەموو شتێکدا وبەتوانایە وەلامی بەندەکانی دەداتەوە :

❑ **یەکەم :** زۆر لە برا حاجیەکانمان کە ئیحرامی حـەج دادەپۆشـن وا نـازانن ئـەو پۆشـینە چـەندەها شـتیان لـە سـەر پێویسـت دەکـات ، لـە دوورکەوتنەوەیان لە تاوان ، و سەرپێچیەکان ، یـان کـە حـەج دەکـەن و لێ

دەبنەوە هیچ لە ڕەووشتە خراپەکانیانی پـێش حـەجکردنیان نـەگۆڕاوە !!
کە ئەوەش بەڵگەیە لە سەر ناتەواوی حەجەکەیان ، ئەگەر نـەڵێین لـە سـەر بەتاڵی حەجەکەیان ، بۆیە دەبێت حاجیان ئەم خاڵە ڕەچـاو بکـەن ، خـوای پـەروەردگار فەرموویەتی : ﴿ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ ﴾ (سورة البقرة : ١٩٧) .

وە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : **" من حج فلم يرفث ولم يفسـق رجع من ذنوبه كيوم ولدته أمه "** (أخرجه الشـيخان) ، والرفـث : جـووت بوون دەگرێتەوە .

بـە پـێی ووتـەی زانایـانیش تـاوان ، و سەرپێچـی یـان حـەج بـەتاڵ دەکاتەوە ، یان لە پاداشتەکەی کـەم دەکاتـەوە و تاوانبـاری دەکـات ، جـا بۆیە بە پێویستی دەزانم ئاگاداری حاجیان بکەمەوە لە چەندەها سەرپێچـی ، و تاوان کە حاجیـان بەتایبـەت ، و خـەڵکیش بـە گشـتی تووشـی دەبـن ، ئەوەش : یان لـە بـەر نـەزانینیان ، یـان بـە هـۆی زاڵبـوونی بـێ ئاگـایی بـە سەریاندا ، یان بە هۆی لاسایی کوێرانەیان بۆ باوك ، و باپیرانیان :

١ / شەریك قەراردان بۆ خوای پەروەردگار :

بێ گومـان نـەزانین ، و نەشـارەزایی موسـڵمانان بـە شـیرك یکێکـە لـە گـەورەترین موسـیبەتەکان کـە تووشمـان بـووە ، کـە گـەورەترینی تاوانـە گەورەکانـە ، و یەکێکـە لـەو کردارانـەی کـە هـەموو کردەوەکـانی لـە گەڵـدا پووچـەڵ دەبێتـەوە ، خـوای پـەروەردگار فەرموویـەتی : ﴿ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ ﴾ (سورة الزمر : ٦٥) ، کەچـی بەداخـەوە حاجیانمـان لـە ماڵی خوادا ، یان لە مزگەوتی پێغەمبەرەکەیدا شـەریك و هـاوەڵ بـۆ خـوای

پـــەروەردگار قـــەرار دەدەن !!! و واز دەهێـــنن لـــە هاوارکردنـــە خـــوای پـــەروەردگار هـــاوار دەکەنـــە پێغەمبـــەران ، و پیاوچـــاکان !!! ســـوێندیان پێـدەخۆن ، خـوای پــەروەردگار فەرموویــەتی : ﴿ إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴾ (سورة فاطر : ١٤) ، ئەمە و چەندەها ئایەتیتر هەن سەبارەت بەم بابەتە ، بەڵام تەنها ئەم ئایەتە بەسە بۆ کەسێك کە دڵی کردبێتەوە بـۆ هیدایەت وەرگرتن .

جا برای حاجیم : ئەمەی کە تۆ ئەنجامی دەدەی هاوەڵ بڕیاردانـە بـۆ خوای تاك و تەنها ، بە هەر ناوێکەوە بێت : **((توسل ، و شفاعة ، و واسطة ..... هتد))** یان هەر ناوێکی تر هـەمووی هـاوەڵ بڕیاردانـە ، و هاوشـێوەی کار و کرداری موشریك ، و هاوەڵ بڕیاردەرانی کۆنە کـە خـوای پـەروەردگار سەبارەت بەوان فەرموویەتی : ﴿ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى ﴾ (سورة الزمر : ٣) .

جا نازانم چاوەڕێی چ سوودێك دەکەیت لە ئەنجامـدانی حەجەکـەت ؟! جا برای حاجیم پێش ڕۆشتنت بۆ ئەنجام دانی حەج هەوڵی ئەوە بدە شـیرك ، و هاوەڵبڕیـاردان بناسـی لـە ڕوانگـەی قورئـانی پـیرۆز ، و سـونەتەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ ، چونکە ئەو کەسەی دەستیان پێوە بگرێت سەرکەوتوو دەبێت ، ئەوەش لێیان لا بدات سەرگەردان و گومڕا دەبێت .

٢ / خۆڕازاندنەوە بە تاشینی ڕیش :

ئەم تاوانەیان لە هەموو تاوانەکانی تـر بـەربڵاوترە لـە نێـو موسـڵمانان لـەم سەردەمەدا ، بە هۆی دەستگرتنی بێ باوەڕان بە سەر زۆرینەی وڵاتانیاندا ، و لە

گـەڵ گواسـتنەوەی ئـەم تاوانـە بـۆ ناویـان ، و لاسـایی موسـڵمانانیش بۆیـان ، سەرەڕای ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ نەهی لێ کـردووە ، و فەرموویـەتی : **" خالفوا المشركين احفوا الشوارب ووفروا اللحى"** (رواه شيخان) .

ئەم تـاوانە نـاشرینەش چەندەها پێچەوانە بوونەوەیی تێدایە :

١ ـ پێچەوانەی فرمانی بە ڕاشکاوی پێغەمبەری خوایـە ﷺ کـە فرمـانی بە دانانی کردووە .

٢ ـ خۆشبهاندنە بە بێ باوەڕان .

٣ ـ گـۆڕینی خـەڵق ، و درووسـتکراوەکانی خـوای پـەروەردگارە ، و گوێڕایەڵیە بۆ شەیتان ، هەروەکو خوای پەروەردگار لێیەوە بۆمان دەگێڕێتـەوە کە ووتوویەتی : ﴿ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ ﴾ (سورة النساء : ١١٩) .

٤ ـ خۆشـوبهاندن بـە ئافرەتـان ، و پێغەمبـەری خـواش ﷺ نـەفرینی کردووە لەو کەسانەی کە خۆیان دەشوبهێنن بە ئافرەتان ، بە ئەنجام دانـی ئەو کردارە ، **بۆ زیاتر زانینی ئەم بابەتە بڕوانە (آداب الزفاف في السـنة المطهرة : لاپەڕەی : ١٢٦ بۆ لاپەڕەی : ١٣١)** .

بۆیە جـێی داخـە حاجیانمـان دوای کردنـەوە ، و داکەنـدنی پۆشـاکی ئیحرام ، لە جیاتی تاشینی پرچیان کە سوننەتە بتاشرێت ، دەست دەکـەن بە تاشینی ڕیشیان ! ! ! لە کاتێکدا تا ئـەو کاتـەی پۆشـاکی ئیحرامیـان لـە بەردا بێت ڕیش دەهێڵنەوە ، و **(إنا لله وإنا إليه راجعون)** .

٣ / لە دەستکردنی ئەنگوستیلەی زێڕ (ئـاڵتوون) بۆ پیـاوان :

زۆرێك لە حاجیان دەبینـی خۆیـان ڕازاندووەتـەوە بـە لـە دەسـتکردنی ئەنگوستیلەی زێڕ ، وە کە ووتووێژمان لە گەڵیاندا دەکـرد دەردەکـەوت کـە

سێ جۆرە کەسن :

یەکەم : هەندێکیان بێ ئاگا بوون لە حەرامێتی ، بۆیە زووبەزوو لە دەستی دایدەکەند ، و ئێمەش هەندێك فەرموودەمان پێ ڕادەگەیاندن ، وەك فەرموودەی : " **ى رسول الله ﷺ عن خاتم الذهب** " (متفق عليه) .

یان ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ کە فەرموویەتی : " **يعمد أحدكم إلى جمرة من نار ، فيجعلها في يده !!** " (رواه مسلم) .

دووەم : هەندێکی تریان زانا و بە ئاگا بوون بە حەرامێتی ، بەڵام شوێنکەوتەی ئارەزووەکانیان بوون ، ئەم جۆرەیان هیچ دەسەڵاتێکی ئێمەی نەبوو ، جگە لەوە نەبێت کە لە خوا بپاڕێینەوە کە خوای پەروەردگار هیدایەتیان بدات .

سێیەم : هەندەکەی تریان دانیان دەنا بە حەرامێتی بەڵام بیانوویان دەهێنایەوە لە تاوانەکەیان ناشرینتر بوو (واتە : **العذر أقبح من الفعل**) .

بۆ نموونە دەیانووت : ئەنگوستیلەی مارە بڕینەکەمە !! هەژارە نەیدەزانی ئەو کارەی دوو سەرپێچی تێدایە :

سەرپێچی نەهی ئاشکرا ، و ڕاشکاوی پێغەمبەر ﷺ دەکات ، هەروەکو لە پێشدا ئاماژەمان پێدان .

لە گەڵ خۆشوبهاندن بە بێباوەڕان ، لە گاور و خاچ پەرستان .

بۆ زیاتر زانینی ئەم باسە بڕوانە (آداب الزفاف في السنة المطهرة : لاپەڕەی : ١٣١ بۆ لاپەڕەی : ١٣٨) کە تێیدا باسی ئەوەشم کردووە کە قەدەغەکردنەکەش ئافرەتانیش دەگرێتەوە .

❑ **دووەم :** ئامۆژگاری هەموو ئەو کەسانە دەکەم کە نیازی

حەجکردنیان هەیە ئاداب و کردارەکانی حەج بخوێنن لە ڕوانگەی قورئانی پیرۆز و سوننەتەکانی پێغەمبەر ﷺ ، پێش ئەوەی دەست بکەن بە ئەنجامدانی کردارەکانی حەج ، بۆ ئەوەی حەجێکی تێروتەسەل ، و تەواو بێت ، و خوای پەروەردگار لێیانی وەرگرێت .

چونکە لە حەجیشدا جیاوازی درووست بووە ، لە سەرچاوە شەرعیەکان ، **بۆیە دەڵێم :** با فێربوونەکەیان لە ڕوانگەی قورئانی پیرۆز و سوننەتەکانی پێغەمبەر ﷺ بێت .

❑ **سێیەم :** وە ئاگادار بە وازنەهێنیت لە مانەوەی شەو لە مینا (**المنى**) لە شەوی عەرەفەدا ، و هەروەها مانەوەی شەو لە موزدەلیفە (**المزدلفة**) لە شەوی قوربانادا ، چونکە ئەوە ڕێگە و ڕێبازی پێغەمبەرەکەتە ﷺ ، بە تایبەت مانەوەی شەو لە موزدەلیفە لە شەوی قوربانندا تاکو کاتی بەیانی ، چونکە ڕوکنێکە لە ڕوکنەکانی حەج لە سەر ووتەی هەڵبژاردەی زانایان ، و گوێ مەدە بەو کەسانەی کە هەر هەڵپەی ئەوەیانە پارە وەربگرن !!! بێ باك لەوەی کە حەجی تۆ تەواوە یان ناتەواوە !!! شوێنکەوتەی سوننەت بیت یان نە !!!

❑ **چوارەم :** وە ئاگاداری ئەوە بە کە بە پێش نوێژی نوێژگەراندا بڕۆیت لە مزگەوتی کەعبەدا (**المسجد الحرام**) بێت یان لە هەر مزگەوتێکی تردا بێت ، لە بەر فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ کە فەرموویەتی : " **لو يعلم المار بين يدي المصلي ماذا عليه ، لكان أن يقف أربعين خيرا له من أن يمر بين يديه " . قال الراوي : لا أدري قال : أربعين يوما أو شهرا أو سنة** (رواه الشيخان في (صحيحيهما)) .

هـەروەکو ئەمـەت بـۆ ڕەوا نـیـە ، ئەوەشـت بـۆ ڕەوا نـیـە کـە بـەبێ سوترە نوێژ ئەنجام بدەی ، کە ڕێگر بێت لە بـە پێشـدا تێپـەڕ بوونـت ، جـا ئەگەر یەکێك ویستی بە پێش نوێژەکەتـدا تێپـەر ببێـت ، وە ئەگـەر یـەکێك ویسـتی بــە پــێش نوێژەکەتــدا تێپــەڕ ببێــت ، ڕێی لێ بگــرە ، چــەندەها فەرموودەی (**صحیح**) ، و (**أثر**) یش لەو بارەیەوە هاتووە :

١ ـ " **إذا وضع أحدكم** بين **يديه مثل مؤخرة الرحل ، فليصل ولا** يبـالي **من مر من وراء ذلك** " (صحيح) .

٢ ـ " **إذا صلى أحدكم** إلى **شيء ، يستره من الناس ، فأراد أحد أن** يجتاز بين **يديه ، فليدفع** في نحره **وليدرأ ما استطاع ، فإن** أبى **فليقاتله فإنما هو شيطان** " (صحيح) .

٣ ـ (**یحیی**) فەرموویـەتی : " **رأيت أنس بن مالك دخل المسجد الحرام فركز شيئا أو هيأ شيئا يصلي إليه** " (رواه ابن سعد (١٨/٧) بسند صحيح) .

٤ ـ لە (**صالح**)ەوە دەگێڕنەوە کە فەرموویـەتی : " **رأيت ابـن عمـر يصلي** في **الكعبة ولا يدع أحدا** يمر **بين يديه** " (رواه أبو زرعة الرازي في (تاريخ دمشق) (١/٩١) (٢) وكذا ابن عساكر في (تاريخ دمشق) (٢/١٠٦/٨) بسند صحيح) .

یەکەمیان بەڵگەیە لە سـەر واجبێتـی دانـانی سـوترە ، و ئەگـەر ئـەو کارەت ئەنجامدا هیچ زیانێکت پێناگات ئەگەر بە ودیوی سوترەکەدا بڕۆن .

وە **دووەمیشیان** بەڵگەیە لە سەر واجبێتـی ڕێگـرتن لـەو کەسـانەی کـە ئەیانـەوێت بـە پـێش دەسـتی نوێژگـەردا بـڕۆن ، ئەگـەر نوێژەکـەی ڕوو لـە سوترەیەك بێت ، لە گەڵ حەرامێتی ڕۆشتن بە ئەنقەسـت ، و ئـەو کەسـەش ئەوە ئەنجام بدات شەیتانە .

ئـەم دوو فەرموودەیـەش گشـتین ، و تایبـەت نـین بـە مزگـەوتێك جگـە لـە

مزگەوتێکی تر ، یان بە شوێنێك جگە لە شوێنێکی تر ، بۆیە مزگەوتی کەعبـەش دەگرنەوە ، و مزگەوتی پێغەمبەریش ئەولاترە کە بیگرنەوە ... ئەوەش کە زیاتر پاڵپشتی ئەم ووتەیە بێت (**أثر**) ی سێیەم و چوارەمە ، بە پێچـەوانەی ئەوانـەی کە دەڵێن : ئەو دوو مزگەوتە ناگرێتەوە **! ! !**

❑ **پێنجەم :** پێویستە لە سەر زانایان و کەسانی شارەزا بە ئایین ، و بەڕێزان ، هەوڵی ئەوە بدەن هەلی چاوپێکەوتن لە گەڵ حاجیان بـەکار بێـنن بـۆ فێرکردنـی ئـاداب و کردارەکـانی حـەج ، بـەڵام بـێ ئـەوەی ئـەوە وایـان لێبکات بێ ئاگا بن و باسی یەکخوا پەرستی (**التوحيد**) و لـە بـیری بکـەن ، چونکە خوای پەروەردگار پێغەمبـەرانی نـاردووە ، و کتێبـەکانی دابەزانـدووە بـۆ ئەو مەبەستە ، وە لەبەر ئەوەی زۆرینەی خەڵکی بێ ئاگان لەو باسە .

هـەروەها بـێ ئاگاشـن لـە پێویسـتی کـارکردن بـە قورئـانی پـیرۆز و فەرمووده ئەگەر سەلمێنران ، لە بیروباوەڕ و ئەحکام و موعامەلات وڕەوشت و سیاسەت و ئابوریشدا ، و هەموو بوارەکانی ژیانی تر .

خوای پەروەردگار ئێمە و موسڵمانانیش سـەرکەوتوکات بـۆ سـوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ ، و شوێنکەوتنی ڕێگەو ڕێبازەکەی .

هیچی لە سەر نییە :

(لا حرج)

ئەمەش کۆمەڵە بابەت و کردارێکن هیچی تێدا نیـیە ئەگـەر حاجیـان ئە نجامی بدەن ، و بۆشیان ڕەوان :

یەکەم : خۆشۆردن بە بێ لەشگران بوون ، و دەست خستنە سەر ئـەوەش لە بەر ئەو فەرموودەیەی کە لە (**ابن عباس**) ەوە لە (**صحيحين**) دا دەیگێڕنەوە.

دووەم : خوراندنی سەر بـا برێـك مـووی سـەریش بکەوێتـە خـوارەوە ، فەرموودەکەی (**أبو أيوب الأنصاري**) یش کە لە پێشدا باسکرا ، بەڵگەیە بـۆ ئەم ووتەیە ، وە شێخی پایە بەرزی ئیسلام (**ابن تيمية**) ش فەرموویـەتی : ((**وله أن يحك بدنه إذا حكه وكذلك إذا اغتسل وسقط شيء مـن شـعره بذلك** لم **يضره**)) (ا موعة الكبرى : ٢ / ٣٦٨) .

سێیەم : کەڵەشاخ کردن با پێویستیش بکات موی ئەو شوێنەش بتاشریت ، لە بەر فەرموودەی (**بحينة**) کە فەرموویەتی : " **احتجم النبي** ﷺ **وهو محرم بـ (لحي جمل) ـ موضع بطريق مكة ـ** في **وسط رأسه** " (متفق عليه) ، وە شـێخی پایە بەرزی ئیسلام (**ابن تيمية**) ش فەرموویەتی : ((**وله أن يحك بدنه إذا حكـه ويحتجم** فى **رأسه وغير رأسه**)) (مناسك الحج : ٢ : ٣٣٨) .

چوارەم : بۆنکردنی ڕەیحانە ، و لابردنی نینۆك ، (**ابن عباس**) فەرموویەتی : ((**المحرم يدخل الحمام ، وي ع ضرسه ، ويشم الريحان ، وإذا انكسر ظفره طرحه ، ويقول : أميطوا عنكم الأذى فإن الله** - عز وجل - **لا يصنع بأذاكم شيئا**)) (رواه البيهقي بسند صحيح (٥ : ٦٢ ـ ٦٣)) .

پێنجەم : خۆدانە سێبەر : خەیمە بێت یان چەتر ، یان لە ناو ئۆتۆمۆبیـل ، چونکە بە (**صحيح**) ی پێمان گەیشتووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کردووە خەیمەیەکی بۆ هەڵبدرێت لە (**نمرة**) ، و پاشـان چـوەتە نـاو ئـەو خەیمەیـەوە ، هەروەکو لە خاڵی (٥٧) و (٥٨) ی ئەم کتێبەدا باس دەکرێت .

شەشەم : بۆشی هەیە کەمەر بەند لە پشت ببەسـتی لـە سـەر ئیزارەکـەی ، وە بۆشـی هەیـە هەرکـە پێویسـتی کـرد بیشـیکاتەوە ، هـەروەها بـۆی هەیـە

ئەنگوستیلە ، و سەعاتیش لە دەست بکات ، و چاویلکەش لە چاو بکات ، لە بەر نەبوونی هیچ نەهیـیەك لـەو کردارانـە بگـرە چـەندەها (**آثـار**) مـان پێگەیشـتوە بەڵگەن لە سەر ڕەوایە هەندێك لەوانە .

لە (**عائشة**) ەوە دەگێڕنەوە کە پرسیاری لێ کرا سەبارەت بـە (**الهیمـان** ، واتە : ئەوەی دەبەسترێت بە ناوقەدەوە) بۆ کەسی کە ئیحرامـی پۆشـی بێـت ؟ فەرموویەتی : **((ولا بأس ؟ ليستوثق من نفقته))** (سنده صحيح) .

وە لە (**عطاء**) ەوە دەگێڕنەوە کـە فەرموویـەتی : **((يتختم – يعني المحرم – ويلبس الهيمان))** (رواه البخاري تعليقا) .

منیش دەڵێم : شاراوەش نیـیە کە سەعات ، و چـاویلکە هاوشـێوە و واتـای ئەنگوستیلەن ، و کەمەر بەندیش دەگرنـەوە ، لـە گـەڵ نـەبوون و نـەهاتنی هـیچ نەهیەك لێیان ، و ﴿ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴾ (سورة مريم : ٦٤).

وە فەرموویەتی : ﴿ يُرِيدُ اللّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُواْ الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُواْ اللّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾ (سورة البقر:١٨٥).

دمشق لە ١٥ ی شوال ١٣٨٤ ك

محمد ناصر الدين الألباني

ئەمەش خشتەیەکە تێیدا ئاماژە دەکرێت

بەو کورتکراوانەی کە لە کتێبەکەدا هاتووە :

ناوی تەواو	کورت کراوە
البخاري	خ
ومسلم	م
وأبو داود	د

والنسائي .... ن
والترمذي .... ت
والدارمي .... مي
وابن ماجه .... مج
ومالك في (الموطأ) .... ما
والشافعي في مسنده وفي سننه بواسطة (بدائع المنن)............. شا
وابن سعد .... سع
والطحاوي في (شرح المعاني) .... طح
والطحاوي في (مشكل الآثار) .... طش
والطبراني في (الصغير) .... طص
وابن خزيمة في صحيحه .... خز
والدارقطني .... قط
وابن حبان .... حب
وابن الجارود .... جا
والحاكم .... حا
والبيهقي .... هق
والطيالسي .... طي
وأحمد .... حم
وأبو نعيم في (المستخرج) .... تخ

بسم الله الرحمن الرحيم

سەرەتای فەرموودەکەی جابر رضي الله عنه :

جابر رضي الله عنه فەرموویەتی :

١ ـ إن رسولَ اللهِ ﷺ مكَثَ [بِالمَدينةِ : ن شا جا حم] تسع سنينٍ لَـم

يحج [١] **.**

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ نۆ ساڵ لە مەدینە مایەوە بێ ئەوەی حەج بكات .

٢ ـ ثُم أذنَ في الناسِ في العاشِرةِ : أن رسولَ اللهِ ﷺ حاج [هذَا العام : ن جا حم] .

واتە : پاشان لە ساڵی دەیەمدا بانگی بە ناو خەڵك دا جاڕ دا : كە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم ساڵ نیازی حەج كردنی هەیە .

٣ ـ فَقَدِم المَدِينةَ بشركَثْير (وفي رواية : فَلَم يبق أحد يقْدِر أنْ يأتِي راكِباً أو راجِلاً إلا قَدِم : ي ن) [تدارك الناس [٢] **لِيخرجوا معه : ن شا] كُلهم يلْتمِس أنْ يأتم بِرسول اللهِ ﷺ ويعمل مِثْلَ عملِهِ .**

---

[١] زانایان كۆڕان لە سەر ئەوەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ دوای كۆچكردنی بۆ مەدینە جگە لە یەك حەج نەبێت حەجی تری نەكردووە ، كە ئەویش (**حجة الوداع**) ە ، وە لە سەر ئەوەش كۆڕان كە ئەو حەجە لە ساڵی دەیەمی كۆچیدا بوو ، بەڵام جیاوازن سەبارەت بە سەرەتای فەرز بوونی كە لە چ ساڵێكدا بووە ، و چەند بۆچونێكیان هەیە ، نزیكترینیان لە ڕاستیەوە ئەوەیانە كە دەڵێت : نۆیەم یان دەیەمی هیجری بووە ، ئەوەش بۆچونی زۆرێكە لە پێشین ، و پێشەوا (**ابن القیم**) یش ـ بە ڕەحمەت بێت ـ چەندەها بەڵگەی لە (**زاد المعاد**) دا لە سەر هێناوەتەوە ، جا ئەو كەسەی كە دەیەوێت ئەتوانێت بگەڕێتەوە بۆی ، وە بەم پێیەش ئەوەمان بۆ ئاشكرا دەبێت كە پێغەمبەری خوا ﷺ بە زوویی و ڕاستەو خۆ هەوڵی داوە ئەنجامی بدات ، بە بێ دواكەوتن ، بە پێچەوانەی ووتەكانی ترەوە ، بۆیە ئەمەش ئەوە پێویست دەكات بەپێچەوانەی ووتەكانی تر كە پاساو دێننەوە بۆ دواخستنی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ ئەنجامدانی فەرزی حەج ، هیچ پێویستێكمان بەو پاساودانەوەیە نییە .

[٢] واتە : یەك لە دوای یەك گەشتن .

واتە : دوا بە دوبی بانگەوازەکە خەڵکێکی زۆر گەشتنە شاری مەدینە (لە ڕیوایەتێك دا هاتوە : هیچ کەسێك نەمایەوە کە توانای سواری هەبی ، یان ڕێکردن ، ئیللا خۆی گەیاندە شاری مەدینە) خەڵکەکە بەدوای یەکدا دەهاتن بۆ ئەوەی لە گەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ بڕۆن بۆ حەج هەمووشیان مەبەستی چاولێکردنی پێغەمبەری خوایان بوو ﷺ و دەیانویست ئەو کردارانە ئەنجام بدەن کە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەنجامی دەدات .

٤ـ [وقَالَ جابر رضي الله عنه : سمِعت ـ قَالَ الراوي : أحسِبه رفَع إلى النبي ﷺ (وفي رِوايةٍ قَالَ : خطَبنا رسولُ اللهِ ﷺ : مج) [٣] فقَالَ : (مهل أهل المَدِينةِ مِن ذِي الحُلَيفَةِ [٤] ، و[مهل أهل] الطريق الآخر الجُحفَةُ [٥] ،

---

[٣] ئەم ڕیوایەتە لە سەنەدەکەیدا (**ضعف**) هەیە ، بەڵام فەرموودەیکی زۆر لە هەندێك لە هاوەڵانی پێغەمبەرەوە ﷺ هەن پاڵپشتی دەکەن ، لەوانەش (**عبدالله**) ی کوڕی (**عمر**) ـ ڕەزای خوا لە خۆی و باوکی بێت ـ وە لە فەرموودەکەیدا هاتووە کە ئەو کردارە لە مزگەوتی پێغەمبەردا بوو ﷺ ، کە پێشەوایان بوخاری و موسلم ، و جگە لەوانیش دەیگێڕنەوە ، وە لە ڕوایەتی پێشەوا ئەحمەد دا هاتووە " ئەو کردارە لە سەر ئەم مینبەرە بوو " ، وا دەردەکەوێت کە ئەم کردارە پێش دەرچوونی بووە ﷺ ، ئەوەش بۆ فێرکردنی خەڵك بووە بۆ کردارەکانی حەج .

[٤] شوێنێکە کە نزیکەی شەش میل لە مەدینەوە دوورە ، هەروەکو لە (**القاموس**) دا هاتووە ، و پێشەوا (**الحافظ ابن کثیر**) لە (**البدایة** / ٥ : ١١٤) دا فەرموویەتی : " نزیکەی سێ میلە " ، و پێشەوا (**ابن القیم**) لە (**الزاد** / ٢ : ١٧٨) دا فەرموویەتی : " میلێك یان نزیك لە میلێك " ئەمەش جیاوازیەکی زۆر دوور لە یەکن .

[٥] شوێنێکە دووری لە مەککەوە نزیکەی سێ قۆناغە (**مراحل**) ، شێخی پایە بەرزی ئیسلام (**ابن تیمیة**)یە لە (**مناسك الحج** / ٢ : ٣٥٦) لە (**مجموعة الرسائل الکبری**) دەفەرمووێت

ومهل أهل العِراق مِن ذاتِ عِرقٍ (٦) **، ومهل أهل نجدٍ مِن قَرنٍ ، ومهل أهل**

: " لادێیەکە لە کۆندا ئاوەدان بووە ، و پێی دەووترا (**مهیعة**) ، بەڵام ئێستە کەسی تێدا نیشتەجێ نییە ، بۆیە خەڵکی ئێستا پێش گەشتن پێی جلی ئیحرام دەپۆشن ، لەو شوێنەی کە پێی دەووترێت (**رابغ**) ئەمەش میقات و شوێنی ئیحرام داپۆشینە بۆ ئەو کەسانەی کە لە لای خۆرئاواوە بۆ حەج دێن ، وەکو خەڵکی شام و میسر و هەموو مەغارییەکان ، ئەگەر لە مەدینەی مونەوەرە تێپەڕ بوون ، هەروەکو ئەوەی کە لەم کاتەدا دەکرێت ، ئەوا لە میقات و شوێنی خەڵکی مەدینەوە جلی ئیحرام دادەپۆشن ، وە ئەمەشە سوننەت بۆیان بە کۆڕای زانایان ، بەڵام ئەگەر هەر جلی ئیحرامیان دانەپۆشی و دوایان خست تا گەشتنە (**الجحفة**) ئەوا زانایان جیاوازن تێیدا " .

دەڵێم (واتە : شێخی ئەلبانی) : گونجاوترینیشیان ئەوەیە بووترێت : کە جل داپۆشینی ئیحرامەکەیان ڕەوایە ، لە بەر ئەم فەرموودەیە .

(٦) شوێنێکە لە دەشت (**البادیة**) دا ، و جوداکاری نێوان (**نجد**) ، و (**تهامة**) ەیە ، هەروەکو لە (**القاموس**) ، و (**معجم البلدان**) دا هاتووە ، مەودای نێوان ئەو ، و مەککەش چل و دوو میلە ، هەروەکو لە (**الفتح**) دا هاتووە .

واعلم أن هذه الفقرة من حديث جابر رضي الله عنه **قد طعن** في **صحتها بعض العلماء من جهـة سـندها ، ومتنها . أما السند فلأنه** لم يجزم **برفعه** إلى النبي ﷺ **لقول الراوي : " أحسبه "** وفي **رواية** لمسلم **" أراه " وهذا معناه الشك وعدم** الجزم **، وأما** المتن **فإن العراق** لم **تكن فتحت يومئذ .**

والجواب عن الأول من جهتين :

أ **ـ أن الشك قد زال** بجزم **الراوي برفع** الحديث **إلى النبي** ﷺ في **رواية ابن ماجه المشـار إليهـا** في **الأعلى ، وهي وإن كانت ضعيفة كما سبق ، فقد ثبت الجزم** في **رواية أخرى أخرجها الإمام** أحمد **، وهي وإن كان فيها ابن لهيعة ، وهو موصوف بسوء الحفظ ، فإن من روا ا عنه عبد الله بن وهب عند الإمام** البيهقي (٥ / ٢٧) **ومثل هذه الرواية صحيحة عند** المحققين **من الأئمة ، لأن رواية العبادلة عن ابن لهيعـة عندهم صحيحة ، وهم عبد الله بن المبارك وعبد الله بن يزيد المقري وعبد الله بن وهب ، هذا وقد بسط القول** في **ذلك العلامة ابن القيم** في (إعلام الموقعين : ٣ / ١٣- ١٤) **فليراجعه من شاء البسط .**

الْيمن مِن يلَملَمٍ) (٧) : نخ مج شا طي هق حم] .

واته : جابر رضي الله عنه دەفەموێت : بیستم ـ ڕاوی دەفەرمووێت : وا دەزانم جابر رضي الله عنه ووتەکانی دەدا پاڵ پێغەمبەری خوا ﷺ ، (لە ڕیوایەتێك دا

ب ـ هب أن الشك لم يزل بذلك ، فإن للحديث شواهد كثيرة عن جماعة من الصحابة يقوي حديث جابر ، كما جزم بذلك الحافظ ابن حجر ، وغيره وقد ساق الشواهد المشار إليها في " التلخيص " وكذلك سافهما الزيلعي في (نصب الراية : ٢ / ١٢ – ١٥) وابن كثير كما في (الجوهر النقي : ٥ / ٢٨) ، ولا يتحمل هذا التعليق ذكر تلك الشواهد ، فليراجعها من شاء في بعض المصادر المذكورة ، ولكن لا بد هنا من ذكر شاهد واحد فات أولئك المخرجين جميعا ، وهو ما أخرجه الطحاوي (١ / ٣٦٠) وأبو نعيم في (الحلية : ٤ / ٩٤) بسند صحيح عن ابن عمر أنه قال عقب حديثه المشار إليه في المواقيت : " وحدثني أصحابنا أن رسول الله ﷺ وقت لأهل العراق ذات عرق " وقال أبو نعيم :

" هذا حديث صحيح ثابت " .

قلت : ففي هذا رد على من ضعف الحديث مطلقا ، وعلى من قواه موع طرقه لا لذاته ، ولا ينافي صحة الحديث ما في صحيح البخاري أن عمر بن الخطاب رضي الله عنه هو الذي وقت ذات عرق لأهل العراق ، لإمكان أن يكون ذلك من جملة الموافقات التي وافق عمر الشرع فيها .

وأما الجواب عن إعلاله ، وهو أن العراق لم تكن فتحت يومئذ فهو :

أن ذلك صدر منه ﷺ وصدر التعليم لأمة الإسلام إلى يوم القيامة ، فليس من الضروري أن تكون قد فتحت يومئذ فهي في هذا كبلاد الشام سواء ، فلم تكن قد فتحت أيضا كما هو معلوم ، ولذلك قال الحافظ ابن عبر البر: (هذه غفلة من قائل هذا القول لأنه ـ عليه السلام ـ هو الذي وقت لأهل العراق ذات عرق كما وقت لأهل الشام الجحفة والشام يومئذ دار كفر كالعراق ، فوقت المواقيت لأهل النواحي لأنه علم أن الله سيفتح على أمته الشام والعراق وغيرهما ولم يفتح الشام والعراق إلا على عهد عمر بلا خلاف وقد قال عليه السلام : " منعت العراق درهما وقفيزها . الحديث معناه عند أهل العلم ستمتنع) .

نقله ابن التركماني في (الجوهر : ٥ / ٢٨ - ٢٩) ووقع فيه " ودرهمها " بدل " وقفيزها " وصححه من (صحيح مسلم : ٨ / ١٧٥) .

(٧) شوێنێکە دوری لە مەککەوە دوو قۆناغە ، و دووری نێوانیان سی میلە .

فەرمووی : پێغەمبەری خوا ﷺ ووتاری بۆ خوێندینەوە) و فەرمووی :

" مهل أهل المَدِينةِ مِن ذِي الحُلَيفَةِ ، و[مهل أهـل] الطرِيـق الآخـر الجَحفَةُ ، ومهل أهل العِراق مِن ذَاتِ عِرقٍ ، ومهل أهل نجدٍ مِن قَرنٍ ، ومهل أهل اليمنِ مِن يلَملَمٍ .

واتە : شوێنی تەلبیەی (**واتە : ئەو شوێنەی کە تێدا دەووترێت : لبیك اللهم** ... **دەکرێت ، و جلی ئحرامی تێدا دادەپۆشرێت**) دانیشتوانی مەدینە لە (**ذو الحلیفة**) ەوەیە ، وە شوێنی تەلبیە ی دانیشتوانی ڕێگەکەی تر لە (**الجحفة**) ەوەیە ، شوێنی تەلبیەی دانیشتوانی عیراق لە (**ذات العرق**) ەوەیە ، و شوێنی تەلبیەی دانیشتوانی نەجد لە (**قرن**) ەوەیە ، و شوێنی تەلبیەی دانیشتوانی یەمەن لە (**یلملم**) ەوەیە .

٥ ـ [قَالَ : فَخرج رسولُ اللهِ ﷺ : د ت مج هق حم] [لِخمسٍ بقِين مِن ذِي القِعدةِ أو أربعٍ : ن جا هق] [٨] **.**

واتە : فەرمووی پاش ئەوەی پێنج ڕۆژ یان چوار ڕۆژ لە مانگی (**ذي القعدة**) مایەوە پێغەمبەری خوا ﷺ کەوتە ڕێ و دەرچوو لە مەدینەوە بەرەو مەککە .

٦ ـ [وساق هدياً : ن] [٩] **.**

---

[٨] ئەوەش دوای ئەوەی کە پرچی دادا ، وڕۆنی لێدا ، وپۆشاکەکانی لەبەر کرد ، وعاباکەشی دا بە سەرشانیدا ، خۆی و هاوەڵانی ﭫ ، پێغەمبەری خوا ﷺ هیچ جۆرە پۆشاك ، وعابایەکی لێ قەدەغە نەکردن ، جگە لە جلی (**المزعفر**) نەبێت ، هەروەکە پێشەوا (**البخاري**) بۆمان دەگێڕێتەوە لە (**ابن عباس**)ەوە ـ ڕەزای خوا لە خۆی و باوکیشی بێت ـ و (**المزعفر**) یش بریتییە لەو پۆشاکەی کە بە ڕەنگی زەرد ڕەنگ کرا بێت ، وەکو زەعفەران .

[٩] واتە : لە (**ذي الحليفة**) هەروەکو لە (**صحيح**)ی (**البخاري ومسلم**) دا هاتووە ، لە

فەرموودەی (**ابن عمر**) ەوە رضي الله عنه ، وە پێشەوا (**الحافظ ابن حجر**) یش لە واژەکردنیدا فەرموویەتی : ((**وفيه الندب إلى سوق الهدي من المواقيت ومن الأماكن البعيدة وهي من السنن التي أغفلها كثير من الناس**)) .

وا دەفەرموێت ، بەڵام ووتەکەی جێی تاوتوێکردنە ، چونکە بەرێکردنی حەیوانی دیاری (الـهدي) لە گەڵ خۆدا تا ئەو کاتە سوننەتی پێغەمبەری خوای ﷺ لە سەر جێگیر نەبوو بوو ، بەڵکو تا ئەو کاتە هانی موسڵمانانی لە سەر دەدا ، هەروەکو لە خاڵی (٤١) : " **ولو استقبلت من أمري ما استدبرت ، لم أسق الهدي ، فحلوا** " هاتووە .

بۆیە ئەم ووتەیە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ بەڵگەیە بۆ دوو شتی گرنگ کە ئەمانەن :

یەکەم : لە سەر ئەوەی کە ئەنجامدانی عومرە و داکەندنی جلی ئیحرام لە نێوان ئەو حەج و پاشان ئەنجامدانی حەج باشترە ، باشترە لە بەرێخستنی حەیوانی دیاری (الـهدي) لە گەڵ خۆدا وتەلبیەکردن بە عومرە ، وحەج لە گەڵ یەکدا ، چونکە پێغەمبەر ﷺ ئەفسوزی بۆ ئەوە بوو کە ئەوەی ئەنجام نەدا ، ئەوەش ـ واتە : ئەفسوز ـ ناکرێت بۆ شتێك نەبێت کە ئاشکرا باشترە ، کەواتە چاکترەکە ئەوەیە کە حەیوانی دیاری (الـهدي) لە گەڵ خۆدا نەبەیت .

دووەم : ئەوەیە کە هەموو ئەو حاجیانەی کە حەیوانی دیاری (الـهدي)یان لە گەڵ خۆدا بە رێ نەکردبێت ، تەلبیەیان بە حەج ، یان بە عومرە وحەج کردبێت ، پێویستە لە سەریان لەو تەلبیە خۆیان بکەنەوە بە تەواکردنی عومرەکەیان ، پاشان لە ڕۆژی (**التروية**) دا تەلبە بکاتەوە بە حەج ، لە بەر فەرمانی پێغەمبەر ﷺ بە کردارە ، هەروەکو لە باسەکانی تردا باسی لێوە دەکەین ، بەڵکو بگرە لە فەرموودەی (**صحيح**) دا هاتووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ تووڕە بوو لەوانەی کە دەست بەجێ نەبوون لە جێبەجێ کردنی فرمانەکەی بە خۆکردنەوەیان لەو تەلبیەی کە کردوویانە ، ئەوەشی زیاتر دوویات کردۆتەوە ﷺ بەو ووتەیەی کە فەرموویەتی : " **دخلت العمرة في الحـج إلى يوم القيامة** " هەروەها ئەم فەرموودەیە بەڵگەشە لە سەر ئەوەی کە عومرە بەشێکە

واتە : حەیوانی دیاری (الـهدي) لە گەڵ خۆیدا بەڕێ کرد .

٧ـ فَخرجنا معه [معنا النساءُ والْولْدانُ : م نخ] (١٠) .

واتە: ئێمەش لەگەڵیدا دەرچووین ئافرەت و منداڵانیشمان لە گەڵ دا بوو .

٨ـ حتى أتينا ذَا الحُلَيفَةِ فَولَدت أسماءُ بنت عميس محمد ابن أبي بكْر .

واتە : تاکو گەشتینە (**ذو الحليفة**) لەوێدا (**أسماء**) ی کچی (**عُميس**) محمد ی کوڕی (**أبو بكر**) ی بوو .

و جیانابێتەوە لە حەجکردن ، بۆیە هەموو کەسێك کە ڕۆشتبێت بۆ حەج پێویستە لە گەڵ حەجەکەیدا عومرەیەکیش بکات ، یان بە بێ ئەوەی خۆی بکاتەوە لە جلی ئیحرام ، ئەوەش لە کاتێکدا دەبێت کە حەیوانی دیاری (الـهدي) لە گەڵ خۆدا بردبێت ، وە یان بەوەی کە خۆی بکاتەوە لە جلی ئیحرام ، ئەوش لە کاتێکدایە کە قوربانی لە گەڵ خۆدا بەڕێ نەکردبێت ، ئەوەش بۆچوونی : (**ابن حزم**) ، و (**عطاء**) ، و (**ابن عباس**) ، و (**مجاهد**) ، و (**عطاء**) ، و (**إسحاق بن راهوية**) ، و جگە لەوانیش ، پێشەوا (**ابن القيم**) یش هەمان بۆچوونی سەرخستووە لە (**زاد المعاد**) دا ، سەرخستنێکی توند ، ئەو کەسەش کە دەیەوێت زیاتر لەو بابەتە بزانێت با بگەڕێتەوە بۆی .

(١٠) **وأما الزيادة التي عند ابن ماجه وغيره عن جابر بلفظ : " ... فلبينا عن النساء ، ورمينا عن الصبيان " فلا يصح إسنادها ، وقد رواها الترمذي** - أيضا - **بلفظ : " فكنا نلبي عن النساء ، ونرمي عن الصبيان ". وقال : " حديث غريب ، لا نعرفه إلا من هذا الوجه ".**

قلت : وفيه علتان : عنعنة أبي الزبير وضعف أشعث بن يسار فلا يغتر بسكوت من سكت عن الحديث من الفقهاء قديما وحديثا كالشيخ ابن قدامة وغيره . لكن في المغني (٣ / ٢٥٤) ما نصه :

" قال ابن المنذر : كل من حفظت عنه من أهل العلم يرى الرمي عن الصبي الذي لا يقدر على الرمي كان ابن عمر يفعل ذلك وبه قال عطاء والزهري ومالك والشافعي وإسحاق " .

فإن كانت المسألة مما لا خلاف فيها ، ففيه مقنع وإلا فقد عرفت حال الحديث وأما التلبية عن النساء فقد قال الترمذي عقبه : " وقد أجمع أهل العلم على أن المرأة لا يلبي عنها غيرها ، وهي تلبي عن نفسها ، ويكره لها رفع الصوت بالتلبية " .

٩ـ فَأرسلت إلى رسول الله ﷺ : كيف أصنع ؟

واتە : کە سێکی نارد بۆ لای پێغەمبەری خوا ﷺ کە چی بکەم ؟

١٠ـ [فَـ] قَالَ : اغْتسِلي واستثْفِري (١١) بِثَوبٍ وأحرِمي .

واتە : ئەویش پێی فەرموو : " **اغْتسِلي واستثْفِري بِثَوبٍ وأحرِمي** " ، واتە : خۆت بشۆ ، وپاشان خۆت توند بە پارچەیەك ببەستە ، وپاشان ئیحرام بپۆشە .

١١ـ فَصلى رسولُ الله ﷺ في المسجِدِ [وهو صامت : ن] (١٢) .

واتە : پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی لە مزگەوتدا کرد بێ ئەوەی تەلبیە بکات .

ئیحرام پۆشین (١٣)

١٢ـ ثُم ركِبَ القَصواءَ (١٤) حتى إذَا استوت بِهِ ناقته على البيداءِ [أهل

---

(١١) فرمانی داخوازییە لە ووشەی (**الإستثفار**) ، (**ابـن الأثـير**) یـش لـە (**النهايـة**) فەرموویەتی : ((**وهو أن تشد فرجها بخرقة عريضة بعد أن تحتشى قطنا ، وتوثق طرفيهـا في شـيء تشده على وسطها ، فتمنع بذلك سيل الدم**)) .

واتە : بە پاچە پەڕۆیەکی پان پێشەوەی خۆی توند دەبەستێت ، پاش ئـەوەی کـە هەندێك لۆکە دەخاتە شوێنی دەرچوونی خوێنەوە ، ئـەوەش بـە بەسـتنەوەی هـەردوو سەری پەڕۆ پانەکە بە پەتێکەوە کە بە ناوقەدی خۆیەوە بەستوویەتی ، بـەو کارەشـی ڕێ دەگرێك لە هاتنە خوارەوەی خوێن .

(١٢) واتە : تـاکو ئـەو کاتـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ تەلبیـەی نـەکردبوو ، بـەڵام لـەو کاتەی بەسەر ووشترەکەیەوە بوو ، و ووشترەکەی ڕاست بووەوە تەلبیەی کرد .

(١٣) وە دایکـە (**عائشـة**) ـ ڕەزای خـوای لێ بێـت ـ بـە باشـترین بـۆن بۆنخۆشـی کردبوو ، پێش ئەوەی کە جلی ئیحرام داپۆشی ، بۆیە تاکو سـێ ڕۆژیـش دوای ئیحـرام کردنی شوێنەواری بۆنەکەی پێوە دیا بوو ، هەروەکو لە (**الصحيح**) دا هاتووە .

(١٥) بِالحج (وفي رواية : أفْرد الْحج : مج سع) هو وأصحابه : مج] .

---

(١٤) بـه (**فـتح**) ی پیتـی قـاف ، وه بـه (**مـد**) کـراوی ، نـاوی ووشـترەکەی پێغەمبەری خوایە ﷺ ، و چەند ناوێکی تریشی هەیە ، وەك : (**العضباء**) ، و (**الجدعاء**) . وه ووتراوه کە ئەو ناوانە ناوی ووشترەکانی تری پێغەمبەر بـن ﷺ ، بڕوانـه : " **شـرح مسلم للنووي** " .

(١٥) لە (**إهلال**)ەوە وەرگیراوە ، و بریتی‌یە لە بەرزکردنەوەی دەنـگ بـه تەلبیـه ، دەووترێت : (**أهل المحرم بـالحج يهـل إهـلالا**) : ئەگـەر تەلبیـه بکـات و دەنگـی تێـدا بڵنـد بکاتەوە . بەوشێوە هاتووە لە (**النهاية**) .

وفي الحديث أنه ﷺ حرم بالحج وحده ، لكن في حديث أنس وغيره في الصحيحين ، وغيرهما أنه ﷺ أهل بالحج والعمرة معا وهو الصحيح ، كما بينه ابن القيم في " زاد المعاد " وساق فيه نحو عشرين حديثا عن نحو عشرين صحابيا ، أن النبي ﷺ حج قارنا ، فليراجعه من شاء التوسع في التحقيق ، وقد قاله قول عائشة : " يا رسول الله أتنطلقون بحج وعمرة وأنطلق بحج " وهو عند البخاري ، وأحمد مـن حـديث جابر نفسه رضي الله عنه ، وهو نص في المسألة . انظر الفقرة الآتية (١١١) .

وعليه فجابر رضي الله عنه على علم بأن النبي ﷺ كان قارنا فكيف يخبر عنه أنه أهل بالحج وحده وأفرده ، والجواب من وجهين :

الأول : أن يحمل على أول الإحرام . وقبل نزوله ﷺ في وادي العقيق الذي أمر فيه بالقران ، كما أخبر عمر رضي الله عنه قال : سمعت رسول الله ﷺ بوادي العقيق : عمرة في (وفي رواية : و) حجـة " . رواه البخاري وغيره .

وفي هذا بعد عندي لأن جابرا رضي الله عنه لم يتفرد برواية الإفراد عنه ﷺ بل تابعه عليها جماعـة مـن الأصحاب كالسيدة عائشة - رضـي الله عنهـا - في الصحيحين وغيرهما وفي رواية لمسلم و " الموطـأ " وابن سعد عنها بلفظ جابر الصريح : " أفرد الحج " ومن الصعب حينئذ الحمل المذكور لما فيه من نسبة عدم العلم إلى الأصحاب . ولذلك اختار الوجه الأول جماعة من العلماء كابن المنذر وابن حـزم والقاضـي عياض ورجحه الحافظ في " الفتح " . فمن شاء التوسع في التحقيق فليرجع إليه .

وأما إعلال (ابن القيم) لرواية جابر هذه الصريحة بتفرد الداوردي بها ، فيرده أنه تابعه عبد العزيز بن أبي حازم عليها . أخرجها ابن سعد في (الطبقات : ٢ / ١ / ١٧٩) .

واتــە : پاشــان هەســتاو ســواری (**القَصْـوَاء**) بــوو ، تــاکو ئــەو کاتــەی گەشتە دەشت و چۆڵیەك و تەلبییەی حەجی فەرموو ، (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتوە : تەلبیەی حەجی بەتەنها فەرموو) ئەو و هاوەڵانیشی ﵃ .

١٣ـ [قَالَ جابر : د مج هق] : فَنظَرت إِلى مد بصري [مِن : دمي مج جا] بين يديهِ مِن راكِبٍ وماشٍ (١٦) وعن يمينِهِ مِثْلُ ذَلك ، وعن يسارِهِ مِثْلُ

---

(١٦) پێشــەوا (**النــووي**) فەرموویــەتی کــە ئەمــە کورتــەی ووتەکەیــەتی : ((لــەم فەرموودەیەوە بۆمان دەردەکەوێت کە جائز و ڕەوایە بە سواری و بەپێش حەج بکرێت ، ئەمەش زانایان کۆڕان لە سەری ، بەڵام جیاوازی هەیە لەوەی کـە کامـەیان باشـترە ، زۆرینەی زانایان (**جمهور العلماء**) لـەو بارەیـەوە فەرموویانـە : سـواری باشـترە چـونکە شوێنکەوتنی پێغەمبەرە ﷺ ، یارمەتی دەرییێکی زیاتریشە بـۆ جێبـەجێ کردنـی کـار و کردەوەکانی حەج ، و لەبەر ئەوەی خەرجی زیـاترە ، وە (**داود**) فەرموویـەتی : **ماشیا أفضل لمشقته وهذا فاسد لأن المشقة ليست** " .

وە لەمەوە دەزانیت کە جائز و ڕێپێدراوە ، بەڵکو سوننەتە حەج ئەنجام بدرێت بـە سواری و لە فڕۆکەدا ، بە پێچەوانەی ئەوەی کە پێچەوانەکەی وا بێت ، بەڵام سەبارەت بەو فەرموودەیەی کە تێیدا هاتووە : " **إن للحاج الراكب بكل خطوة تخطوها راحلتـه سبعين حسنة ، والماشي بكل خطوة يخطوها سـبعمائة حسـنة** " ئـەوا فەرموودەیـەکی (**ضعيف**)ـە ، وناباێت بە بەڵگە بۆیان ، وە بە گۆی " **للماشـي أجـر سـبعين حجـة ، وللراكب أجر ثلاثين حجة** " یش هاتووە ، بەڵام لە یەکەمینەیان (**ضعيف**) تـرە ، هـەر کەسێکیش ئەیەوێ با بڕوانێتە کتێبمان (**سلسلة الأحاديث الضعيفة : رقم ٤٩٦ – ٤٩٧**) ، لـە گەڵ ئەوەشدا شێخی پایە بەرزی ئیسلام (**ابن تيمية**) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ لە (**مناسك الحج**) دا فەرموویەتی : ((**أن الحكمة في هذه المسألة تختلف باختلاف الناس ، فمنهم من يكون حجه راكبا أفضل ، ومنهم من يكون حجه ماشيا أفضل**)) واتـە : حیکمـەت لـەم

ذَلِكَ ، وَمِن خَلْفِهِ مِثْلُ ذَلِكَ وَرَسُولُ اللهِ ﷺ بَينَ أَظْهُرِنا ، وعلَيهِ يَنزِلُ القُرآنُ وَهُوَ يَعرِفُ تَأويلَه ، وما عَمِلَ بِهِ مِن شَيءٍ عَمِلْنا بِهِ (١٧) .

واتـە : جـابر رضي الله عنه فـەرمووی : تـاكو چـاوەكانم بڕیـان دەكـرد ڕوانیمـە بەردەسـتی پێغەمبـەری خـوا ﷺ بینـیم سـوار و پیـادە هـەن ، وە لـە لای ڕاستیشدا بە هەمان شـێوە هـەن ، وە لـە لای چەپیشـەوە بەهـەمان شـێوە

بابەتەدا دەگۆڕێت بە جیاوازی خەڵك ، هەندێكیان حـەجكردنی بـە سـواری باشـترە ، و هەندێكی تریان بە پیادە حەجكردنەكەی باشترە .

دەڵێم (واتە : **الألباني**) : ڕەنگە ئەمە نزیكترین ووتە بێت لە ڕاستیەوە .

(١٧) فيه إشارة لطيفة إلى أن النبي ﷺ هو الذي يبين للصحابة ما نزل عليه من القرآن وأنه هو وحده الذي يعرف تأويله وتفسيره حق المعرفة وأن غيره - حتى من الصحابة - لا يمكنه الاسـتغناء عن بيانه ﷺ ولذلك كان الصحابة رضي الله عنهم في هذه الحجة - كغيرها من العبادات - يتتبعون خطاه فما عمل به من شيء عملوا به ففيه رد ظاهر على فريقين من الناس :

أ - الصوفية الذين يستغني أحدهم عن سنة النبي صلى الله عليه وآله وسلم وهديه وبيانـه بمـا يزعمونه من العلم اللدني يرمز إليه بعضهم بقوله : " حدثني قلبي عن ربي " بل زعم الشـعراني في " الطبقات الكبرى " أن أحد شيوخه (**المجذوبين**) والذين يترضى هو عنهم كان يقرأ قرآنا غير قرآننا ويهدي ثواب تلاوته لأموات المسلمين .

ب - طائفة يسمون أنفسهم ب " القرآنيين " والقرآن منهم بريء يزعمون أن لا حاجة لهـم لفهم القرآن إلى سنة النبي عليه الصلاة والسلام ويكفي في ذلك المعرفة باللغة العربية وآدابها . مع أن هذا لم يكف جابرا وأصحابه ما عرفت لا سيما وهم عرب أقحاح نزل القرآن بلغتهم بينـما هـذه الطائفة كلهم أو جلهم من الأعاجم وكان من نتيجة زعمهم المذكور أن خرجـوا عـن الإسـلام وجاؤوا بدين جديد فصلاتهم غير صلاتنا وحجهم غير حجنا وصومهم غير صومنا ولا أدري لعـل توحيدهم غير توحيدنا وقد نبغ هؤلاء في الهند ثم سرت فتنتهم إلى مصر وسوريا وكنت قرأت لهـم كتابا باسم " الدين " ليس عليه اسم مؤلفه من قرأه عرف منه ضلالهم وخروجهم من الدين كفـى الله المسلمين شر الفريقين .

هەن ، وە لە پاشەوەشی بە هەمان شێوە هەن ، لەو کاتەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە ناوماندا بوو قورئانی بەسەردا دەهاتە خوارێ و ڕاڤەکەشی دەزانی ، و هیچ کردارێکی ئەنجام نەدەدا ئیللا ئێمەش بە دوایدا ئەنجامان دەدا .

١٤ ـ فَأَهل بِالتوحِيدِ : لَبيك اللهم لَبيك ، لَبيك لا شريك لَك لَبيك ، إن الْحمد والنعمةَ لَك والْملْك لا شريك لَك .

واتە : پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ تەلبیەی کرد بە یەکخوا پەرستی و دەیفەرموو : " **لَبيك اللهم لَبيك ، لَبيك لا شريك لَك لَبيك ، إن الْحمد والنعمةَ لَك والْملْك لا شريك لَك** " .

١٥ ـ وأَهل الناس بِهذَا الذِي يهلونَ بِهِ (وفي رِوايةٍ : ولَبى الناس [والناس يزيدونَ : ذا المعارج] : ذا هوق حم) [لَبيك ذَا الْمعارِجِ لَبيك ذَا الفَواضِلِ : د حم هق] ، فَلَم يرد رسولُ اللهِ ﷺ علَيهِم شيئاً مِنه [18] .

واتە : خەڵکەکەش هەمان تەلبیەیان دووبارە دەکردەوە (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتوە : خەڵکیش تەلبیەیان دەکرد و زیادەشیان دەخستەسەر زیادەکەش : **لَبيك ذَا الْمعارِجِ لَبيك ذَا الفَواضِلِ** ، پێغەمبەری خواش ﷺ هیچ لەو زیادانەی ڕەت نەدەکردەوە .

---

(١٨) هذا يدل على جواز الزيادة على التلبية النبوية لإقراره ﷺ لهم لها وبه قال مالك والشافعي : وقد روى أحمد عن ابن عباس أنه قال : " انته إليها فإ ا تلبية رسول الله ﷺ " . وصحح سنده بعض المعاصرين وفيه من كان اختلط . وقد صح عن أبي هريرة أنه كان من تلبيته عليه السلام : لبيك إله الحق . رواه النسائي وغيره . والتلبية هي إجابة دعوة الله تعالى لخلقه حين دعاهم إلى حج بيته على لسان خليله والملبي هو المستسلم المنقاد لغيره كما ينقاد الذي لبب وأخذ بلبته والمعنى : أنا مجيبك لدعوتك مستسلم لحكمك مطيع لأمرك مرة بعد مرة لا أزال على ذلك . ذكره شيخ الإسلام رحمه الله تعالى .

١٦ـ ولَزِم رسولُ اللهِ ﷺ تلْبِيته .

واتە : بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ هەمان تەلبیەی خۆی دووبارە دەکردوە .

١٧ـ قَالَ جابِر [ونحن نقُولُ [لَبيك اللهم : خ] لَبيك ِبالْحج : م مج] [نصرخ صراخاً : م] لَسنا نعرِف الْعمرةَ : جا) (١٩) وفي أخرى : أهلَلْنا أصحاب النِبي ﷺ ِبالْحج خالِصاً لَيس معه غَيره خالِصاً وحده سع) .

واتە : جابر رضي الله عنه دەفەرمووێت : ئێمەش دەمانووت : [**لَبيك اللهم لَبيك ِبالْحج**] بەدەنگی بەرز دەمانقیڕاند نیەتی هیچمان نەبوو جگە لە حەج نەبێ لەگەڵ حەجەکەماندا نیەتی عومرەکردنمان نەبوو (وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : تاکو ئەو کاتە عومرە کردنمان نەدەزانی) وە لە ڕیوایەتێکی تردا : ئێمەی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ تەلبیەی حەجمان بەتەنهیی ووت ، بێ ئەوەی هیچی تری لەگەڵدا بێ ، بە تاك و تەنهایی) .

---

(١٩) دەڵێم (واتە : **الألباني**) : ئەم شتە لە سەرەتای ئەم حەجدا بوو ، وە پێش ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ فێری ئەوەیان بکات کە دەتوانن لە مانگەکانی حەجکردندا عومرە بکەن ، لەو بارەشەوە چەندەها فەرموودە هاتوون ، یەکێك لەوانە فەرموودەکەی دایکە (**عائشة**) ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ کە تێدا بۆمان دەگێڕێتەوەو دەفەرموێت : " **خرجنا مع رسول الله ﷺ (عام حجة الوداع) فقال : من أراد منكم أن يهل بحج وعمرة ، فليفعل ، ومن أراد أن يهل بعمرة ، فليهل ، قالت عائشة : ... ، وكنت فيمن أهل بالعمرة** " (رواه البخاري ومسلم واللفظ له) .

واتە : لە گەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ دەرچووین ـ ساڵی حەجی ماڵ ئاوایی بوو ـ پێی فەرمووین : " ئەو کەسەتان کە دەیەوێت تەلبیەی حەج ، و عومرە لە گەڵ یەکدا بکات ، با بیکات ، ئەوەشتان کە دەیەوێت تەلبیەی تەنها عومرە بکات با بیکات ، (**عائشة**) ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ فەرمووی :... ، منیش یەکێك بووم لەوانەی کە تەنها تەلبیەی عومرەمان کرد ".

١٨ ـ [قَالَ : وأَقْبلت عائِشةُ بِعمرةٍ حتى إذَا كَانت بِـ (سرف) [٢٠] عركت [٢١] : م نخ] .

واتە : وە فەرمووی : کەچی عائشە ـ ڕەزای خوای لێ بێ ـ کە دەستی پێکرد بە عەمرە دەستی پێکرد ، بەڵام کە گەشتە (**سرف**) تووشی بێ نوێژی بوو ـ واتە : کەوتە حەیزەوە ـ .

چوونە مەککە و چۆنێتی تەواف کردن

١٩ـ حتى إذَا أتينا الْبيت معه [صبح رابِعةٍ مضت مِن ذِي الْحِجةِ : م نخ د مج طح طي سع هق حم] (وفِي رِوايةٍ : دخلْنا مكةَ عِند ارتِفَاعِ الضحى) .

واتە : ئەو کاتەی کە گەشتینە ماڵی خوا بەرەبەیانی چوارەم ڕۆژی

---

[٢٠] بە (**کسر**) ی پیتی (**راء**) شوێنێکە نزیکە لە (**التنعیم**) ، لە (**النهایة**) ەشدا فەرموویەتی : " دووریشی لە شاری مەککەوە نزیکەی دە میلە ، وکەمتر ، وزیاتریش ووتراوە " .

[٢١] واتە : کەوتە بێنوێژییەوە .

تێپەربووی مانگی (**ذِي الْحِجةِ**) بوو ، لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : کە ڕۆشتینە مەککەوە کاتی چێشتەنگا بوو .

٢٠ ـ أتى النبي ﷺ باب المسجِدِ فَأناخ راحِلته ، ثُم دخلَ المسجِدِ فـ : خز حا هق) .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ کە گەشتە بەردەرگای مزگەوتی ماڵی خوا ، ووشترەکەی یخ دا و ڕۆشتە ژوورەوە .

٢١ ـ استلم الركْن (٢٢) (وفي رِوايةٍ : الحجر الأسود : حم جا) (٢٣) .

---

(٢٢) واتە : دەستی پیا هێنا لە هەموو تەوافێکدا ، ئەمەش ووتەی پێشەوا (**النووي**) یە لە (**شرح مسلم**) دا .

(٢٣) هەروەها لەم تەوافەیدا دەستی دا بە ڕوکنی یەمانیەوە ، هەروەکو لە فەرموودەی (**ابن عمر**) رضي الله عنه دا هاتووە ، بێ ئەوەی ماچی بکات ، بەڵکو ماچی بەردە ڕەشەکەی کرد ، ئەوەش لە هەموو تەوافێکدا .

دەڵێم (واتە : **الألباني**): سوننەت لە بەردە ڕەشەکە ئەوەیە ئەگەر توانی ماچی بکات ، ئەگینا ئەگەر نەیتوانی دەستی پێدا دەهێنێت ، و دەستی ماچ دەکات ، ئەگەر ئەوەش نەتوانرا ئەوا بە هاوشێوە گاڵۆکێکی پێدا دەهێنێت ، و ماچی دەکات ، ئەگەر هەر نەبوو ئەوا تەنها ئاماژەی بۆ دەکات .

وە هیچ یەکێکیش لەمانە لە ڕوکنەکانی تردا ئەنجام نادرێت ، جگە لە ڕوکنی یەمانی نەبێت کە تەنها دەست پێدا هێنانی ڕەوایە .

وە سوننەتیشە ﴿ الله أكبر ﴾ لە لای بەردە ڕەشەکە ، و لە هەموو تەوافێکدا بکات ، لە بەر ئەو فەرموودەیەی کە (**ابن عباس**) رضي الله عنه بۆمان دەگێڕێتەوە کە **"طاف النبي ﷺ بالبيت على بعيره ، كلما أتى الركن أشار إليه بشيء كان عنده ، وكبر"** (رواه البخاري) .

واتە : دەستی هێنا بە ڕوکندا (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : دەستی هێنا بە بەردە ڕەشە کەدا) .

٢٢ـ [ثُم مضى عن يمينِهِ : م ن جا هق] .

واتە : پاشان بە لای ڕاستیدا ڕۆشت ـ واتە : دەستی بە تەوافکردن کرد ـ .

٢٣ ــ فَرملَ (٢٤) [حتى عاد إليه : حـ ـم] ثَلاثاً ومشى أربعاً [علَى هِينتِهِ : طح] (٢٥) .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ بە سەر ووشترەکەیەوە تەوافی بە دەوری کەعبەدا کرد ، هەرکە دەگەشت بە بەردە ڕەشەکە ئاماژەی بۆ دەکرد بە هەر شتێك کە پێی ببایە ، و لە گەڵ ئەوەشدا ﴿ الله أكبر ﴾ ی دەکرد .

بەڵام سەبارەت بە ﴿ بسم الله ﴾ کردن ، ئەوا من لە **هیچ** فەرموودەیەکی (**مرفوع**) دا نەمبینیوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ ، بەڵکو ئەوەی کە جێگر و سەلمێنراوە ئەوەیە کە (**ابن عمر**) رضي الله عنه ئەگەر دەستی بهێنایە بە بەردە ڕەشەکەدا دەیفەرموو : " بسم الله أكبر " (أخرجه البيهقي (٥ / ٧٩) وغيره بسند صحيح ، كما قال النووي والعسقلاني ، ووهم ابن القيم ـ رحمه الله ـ فذكره من رواية الطبراني مرفوعا .

وإنما رواه موقوفا كالبيهقي ، كما ذكر الحافظ في " **التلخيص** " ، **فوجب التنبيه عليه ؛** حتى **لا يلصق بالسنة الصريحة ما ليس منها**) .

(٢٤) زانایان فەرموویانە : (**الرَّمْل**) بریتییە لە ڕێکردنێك کە لە ڕێکردنێکی ئاسایی خێراتر بێت ، و هەنگاوەکانیش نزیك لە یەك بن ، (**الخَبَب**) یشی پێ دەووترێت.(**النووي**).

(٢٥) پێغەمبەری خوا ﷺ بە شێوازی (**الإضطباع**) یش تەوافی کردووە ، هەروەکو لە چەندەها فەرموودەدا هاتووە جگە لەم فەرموودەیە ، (**الإضطباع**) یش بریتییە لە ئەوەی کە ئەو پارچەیەی سەرەوە کە ئیحرامی پێ دەکرێت بیپێچێت بە خۆیەوە ، بە شێوەیەك بە ژێر باڵی ڕاستیدا بیبات ، و لاکەی تری بخاتە سەر شانی چەپی ، شانی ڕاستی دەرخات ، و شانی چەپی دا بپۆشێت ، بڕوانە (**القاموس**) ، کە کۆتایی هێنا بە

واتە : سێجار تـەوافی بـە ڕێکردنێکـی پەلـە ئەنجامـدا تـا لـە کۆتـایی تەوافەکەیدا دەگەڕایـەوە لای ڕوکـن ، و لـە چـوار جارەکـەی تـری تەوافیـدا ڕێکرنێکی ئاسای ڕێی دەکرد بەشێوەیەکی لە سەرخۆ .

٢٤ ـ **ثُم نفَذَ إِلَى مقَامِ إِبراهِيم** ـ عَلَيْهِ السَّلام ـ **فَقَرأَ** ﴿ وَاتَّخِذُواْ مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ﴾ **[ورفَع صوته يسمِع الناس : ن] .**

واتە : پاشان ڕۆشت بۆ شوێنەواری وەستانی ئیبراهیم (**مقام إبـراهيم**) ـ عَلَيْهِ السَّلام ـ و ئەم ئایەتەی دەخوێنـدەوە : ﴿ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ﴾ (البقـــرة : ١٢٥) ، دەنگیشــی لــە کـاتی خوێندنــەوەیدا بــەرز دەکردەوە و دەیدا بە گوێی خەڵکەکەدا .

٢٥ ـ **فَجعلَ الْمقَام بينه وبين الْبيتِ [فَصلى ركْعتين : هق حم] .**

واتە : پاشان بەشێوەیەك وەستا شوێنەواری ئیبراهیم (**مقام إبـراهيم**) ی خستە بەینی خۆی و کەعبەوە و دوو ڕکات نوێژی ئەنجامدا .

٢٦ ــ **[قَالَ : ن ت] : فَكَانَ يقْرأُ فِي الــركْعتين :** ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ (الإخلاص : ١) **، و** ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴾ (الكافرون : ١) **، (وفِي رِوايةٍ :** ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴾ (الكافرون : ١) **، و**﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ (الإخلاص :١) .

واتە : جابر رضي الله عنه دەفەرموویت : پێغەمبەری خوا ﷺ لە و دوو ڕکاتــەدا : ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ (الإخلاص : ١) و ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴾ (الكافرون : ١) ی دەخوێندەوە ، لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴾ (

تەوافەکانی پۆشاکەکەی چاك دەکاتەوە ، (**الأثرم**) فەرموویـەتی : " **يسويه إذا فــرغ من الأشواط التي يرمــل فيهــا** " ، بـەڵام ووتـەی یەکـەم ئـەولاترە ، لـە بـەر ڕواڵـەتی فەرموودەکە ، هەروەکو (**ابن قدامة**) لە (**المغني**) دا فەرموویەتی .

الكافرون : ١) و ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (الإخلاص : ١) ی دەخویندەوە) .

٢٧ ـ [ثُم ذَهب إلَى زمزمٍ ، فَشرب مِنها ، وصب علَى رأسِهِ : حم] .

واتـە : پاشـان ڕۆشـت بـۆ لای ئـاوی زەمـزەم ، و لێێ خـواردەوە ، و لێشی کرد بە سەریدا .

٢٨ ـ ثُم رجع إلَى الركْن فَاستلَمه .

واتە : پاشان گەڕایەوە بۆ لای ڕۆکن و جارێکیتر دەستی پیاهێنایەوە .

وەستان لە سەر دوو کێوی
سەفا (الصفا) و مەڕوە (المروة)

٢٩ ـ ثُم خرج مِن الْبابِ (وفِي رِوايةٍ : بابِ الصفَا : طص) إلَى الصفَا فَلَما دنا مِن الصفَا قَرأَ : ﴿ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ ﴾ (البقـرة : ١٥٨) **أَبدأُ (وفِي رِوايةٍ : نبدأُ : د ن ت مي ما جا هق حم طص)** [٢٦] **بِما**

---

[٢٦] **وأما الرواية الأخرى بلفظ : " إبدؤوا " بصيغة الأمر التي عند الدارقطني ، وغيره فهي شاذة ، ولذلك رغبت عنها ، قال العلامة ابن دقيق العيد في " الإلمام " (ق ٦ / ٢) بعـد أن**

بدأ اللهُ بِهِ ، فَبدأ بالصفا فَرقى عليهِ حتى رأى البيت .

واتە : پاشان لە دەرگاکەوە (لە ڕیوایەتێکدا : لە دەرگای سەفاوە) درچوو و ڕۆشت بۆ کێوی سەفا ، لەو کاتەی کە لە سەفا نزیک بووەوە ئەم ئایەتەی خوێندەوە : ﴿ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّـهِ ﴾ (البقرة : ١٥٨) فەرمووی : دەست پێدەکەم (لە ڕیوایەتێکی تردا : دەست پێ دەکەین) بەوەی کە خوای پەروەردگار دەستی پێکردووە ، بەو شێوەیە بە سەفاوە دەستی پێکرد و ڕۆشتە سەر ئەم کێوە ، تاکو کەعبەی لێ ئاشکرا بوو .

٣٠ ـ فَاستقْبلَ الْقِبلَةَ فَوحد اللهَ وكَبره [ثَلاثاً : ن هق حم] و [حمِده : ن مج] وقَالَ : لا إِلَه إِلا اللهُ وحده لا شرِيك لَه ، لَه الْملْك ولَه الْحمـد [يحيِي ويمِيت : د ن مي مج هق] وهو علَى كُل شيءٍ قَـدِير لا إِلَـه إِلا اللهُ وحده [لا شرِيك لَه : مج] أَنجز وعده ونصر عبده ، وهزم الأَحزاب وحده [٢٧] ، ثُم دعا بين ذَلِك ، قَالَ مِثْلُ هذَا ثَلاثَ مراتٍ .

واتە : ڕووی لە قیبلە کرد و یەکتاپەرستی خوای پەروەردگاری

ذكر الرواية الأولى : " أبدأ " والثانية : " نبدأ " :

" والأكثرون في الرواية على هذا ، والمخرج للحديث واحد " ونقله عنه الحافظ ابن حجـر في " التلخيص " (٢١٤) ، كما يأتي :

" مخرج الحديث واحد ، وقد اجتمع مالك وسفيان ويحيى بن سعيد القطان على رواية " نبدأ " بالنون التي للجمع " قال الحافظ : " وهم أحفظ من الباقين " .

(٢٧) واتاکەی ئەوەیە کە : سەرکەوت بە سەریاندا بە بێ ئەوەی مرۆڤ بەشدار بێت لە شەڕەکەیان ، یان بە هۆی هۆکارێکەوە کە لە لایەن ئەوانەوە بێت ، مەبەستیش پێی (واتە : **الأحزاب**)ە ، ئەوانەی کە لە شەڕی خەندەقدا دژ بە پێغەمبەری خوا ﷺ کۆ بوونەوە . (**النووي**) .

ڕاگەیاند ، و سێجاریش تەکبیرەی کرد و پاشان شوکر و ستایشی خوای پەروەردگاری کرد و فەرمووی : **" لا إله إلا الله وحده لا شريك له ، له الملك وله الحمد [يحيي ويميت] وهو على كل شيء قدير لا إله إلا الله وحده [لا شريك له : مج] أنجز وعده ونصر عبده وهزم الأحزاب وحده "** ، پاشان لە نێوان ئەو زیکرانەدا دەپاڕایەوە و دوعای دەکرد ، ئەم زیکرەشی سێجار دووبارە کردەوە .

٣١ ـ ثم نزلَ [ماشياً : ن] [٢٨] إلى المروة حتى إذا انصبت قدماه في بطن الوادي سعى حتى إذا صعدتا [يعني : مج] [قدماه : مج ما ن] [الشق الآخر : حم] مشى حتى أتى المروةَ [فرقى عليها حتى نظر إلى البيت : ن حم] .

واتە : پاشان بە ڕێ کردن دابەزی بەرەو کێوی مەڕوە ، تاکو گەشتە ناو دۆڵی نێوان سەفا و مەڕوە و پێی جێگیر بوو تیایدا ، لەو کاتەدا دەستی بە ڕاکردن کرد ، تاکو گەشتە ئەو دیوی دۆڵەکە جارێکی تر دەستی

---

[٢٨] ئەم فەرموودەیە ڕوون ، و ئاشکرایە کە پێغەمبەری خوا ﷺ هاتوو چۆکردنەکەی بەرێکردن بووە ، وە لە فەرموودەیەکی تری جابر رضي الله عنه هاتووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ :

" طاف بين الصفا والمروة على بعير ، ليراه الناس ، وليشرف وليسألوه ، فإن الناس غشوه " (رواه مسلم وغيره) .

وسيأتي في الكتاب فقرة (١٠٥) أنه ﷺ لم يطف بعد طواف الصدر بين الصفا والمروة ، وفي رواية عنه : أنه لم يطف بينها إلا مرة واحدة ، فتعين أن طوافه بينهما راكبا كان بعد طواف القدوم ، فالجمع أنه طاف أولا ماشيا ثم طاف راكبا لما غشيه الناس ، وازدحموا عليه ، ويؤيده حديث لابن عباس صرح فيه بأنه مشى أولا فلما كثر عليه الناس ركب . (أخرجه مسلم وغيره) وذكر هذا ابن القيم في (الزاد) واستحسنه .

بە ڕێ کردن کردەوە ، تاکو گەشتە سەر کێوی مەڕوە و چوە سەری ، تاکو کەعبەی لێ ئاشکربوو و ڕوانیە کەعبە .

٣٢ ـ فَفَعلَ على المروةِ كما فَعلَ على الصفَا .

واتە : وە لە سەر کێوی مەڕوەش هەمان شتی ئەنجام دا کە پێشتر لە سەر کێوی سەفا ئەنجامی دابوو .

فەرمان کردنی پێغەمبەری خوا ﷺ بە گۆڕینی تەلبیەی حەج بۆ عەمرە

٣٣ ـ حتى إذَا كانَ آخِر طَوافِهِ (وفي روايةٍ : كانَ السابِع : جا حم)[٢٩] على

---

[٢٩] بەرپەرچدانەوەیەکی ئاشکرای تێدایە بۆ ئەوانەی کە دەڵێن : پێغەمبەری خوا ﷺ چواردە جار هات و چۆی کردوە لە نێوان سەفا و مەروەدا ، و هەموو هات و چۆیەکی بە یەك دانە دادەنا ، پێشەوا (**ابن القيم**) لە (**زاد المعاد**) دا فەرموویەتی : ((ئەمە یەکێکە لەو هەڵانەی کە دەدرێنە پاڵ پێغەمبەر ﷺ ، هیچ یەکێك لێوە نەیگێڕاوەتەوە ، و هیچ یەکێکیش لەو پێشەوایانەی کە ووتەکانیان ناسراوە لە ناو

المروةِ فَقَالَ: [يا أيها الناس : حم] لَو أني استقْبلْت مِن أمري ما استدبرت لَم أسق الْهدي و [لـَ : د جا هق حم] جعلْتها عمرةً ، فَمن كَانَ مِنكُم لَيس معه هدي ، فَلْيحِلَ ولْيجعلها عمرةً (وفي رِوايةٍ : فَقَالَ : أَحِلوا مِن إِحـرامِكُم ، فَطُوفُوا بِالْبيتِ وبين الصفَا والْمروة وقَصروا[٣٠] وأَقِيموا حلالاً، حتى إِذَا كَانَ

موسڵمانان نەیان ووتووە ، باهەندێك لە (**المتأخرين**) لەوانەی کە نیسبەت دەدرێنە پاڵ ئـەو پێشـەوايانە ، ئـەوەش کـە زیـاتر پووچـەڵی ئـەم ووتەیـە دەربخـات ئەوەیـە کـە پێغەمبەری خوا ﷺ ، زانایان جیاوازیان لەوەدا نی‌یە کـە کۆتـایی هـات و چـۆکردنەکەی لە نێوان سەفا و مەروەی بە مەروە کۆتایی پێهێنا ، جا ئەگەر هـەموو هـات و چـوویەك بە یەك دانە دابنرایە دەبوایە کۆتای‌یەکەی بە سەفا ببایە)) .

دەڵێم (واتـە : **الألبـاني**) : لـەم باسـەدا ووتـەی حەنـەفی مەزهەبـەکان ووتـەی ڕاسـت و ڕەوایە ، و لە گەڵ سوننەتدا دەگونجێت ، هەوەکو (**السمرقندي**) ئەوەمان بۆ دەردەبڕێت لە (**تحفة الفقهاء** : ١ / ٢ / ٨٦٦) ، بۆیە ووتەکەی تر لاوازە و نابێت لای لیّ بکرێتەوە .

(٣٠) سوننەت ئەمەیە ، چاکتریش بۆ ئەو کەسەی عومرە دەکات پاشان حەج (واتە : **المتمتع**) ئەوەیە کە پرچـی کـورت بکاتـەوە ، و نەیتاشـێت ، بـەڵکو لـە ڕۆژی قوربانـدا دوای تەواوکردنی حەجەکەی پرچی بتاشێت ، هەروەکو شێخی پایە بەرزی ئیسلام (**ابن تيمية**) و جگە لە ویش فەرموویانە ، ئەو فەرموودەیەش کە پێغەمبـەری خـوا ﷺ تێیـدا فەرموویەتی: **"اللهم اغفر للمحلقين ثلاثا وللمقصرين مرة واحدة"** ، وا لێك دەدرێتەوە کـە مەبەستی ئەو کەسە نەبێت کـە عـومرە دەکـات پاشـان حـەج (واتـە : **المتمتـع**) ، وەکـو ئەوەی کە تەلبیەی بە عومرە و حەج لە گەڵ یەکدا کردبێـت ، یـان کەسـێك کـە تـەنها تەلبیەی بە عومرە بە تەنها کردبێت ، کەواتە ئەو ووتەیەی کـە دەڵێـت باشـتر وایـە بـۆ ئەو کەسەی کە عومرە دەکات پاشان حەج (واتە : **المتمتع**) کە سەر بتاشـێت لـە دوای تەواو بوونی عومرەکەی ـ کە بۆچوونی ئەبوو حەنیفەیە ـ بەڕەحمەت بێـت ـ ووتەیـەکی ڕەوا نی‌یە ، و نادرووستە .

يوم التروية[٣١] **فأهلوا بالحج ، واجعلوا التي قدمتم بها متعةً : خ م)**[٣٢] .

واته : تاکو گەشتە دوایین تەواف (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : کە حوتەم تەواف بوو) لە سەر مەروە . فەرمووی : ئەی خەڵکینە ئەگەر ئەوەی ئەنجامم داوە ئیستا دەستم پێ بکردبایە ئەوا حەیوانی دیاری (**الـهدي**)م نەدەهێنا و بێ گومان حەجەکەمم دەکرد بە عومرە ، جا ئەوەتان قوربانی لە گەڵ خۆیدا نەهێناوە ، با ئیحرام بکاتەوە ، و بیکات بە عومرە (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : فەرمووی : ئیحرام بکەنەوە دوای ئەوەی تەوافتان کرد بە دەوری کەعبەدا و لە نێوان دوو کێوی سەفاو مەروە ، وە پرچیشتان کورت کەنەوە ، و بە حەڵاڵی بمێننەوە تاکو ڕۆژی تەرویە (**التروية**) جارێکی تر تەلبیەی حەج بکەنەوە ، ئەوەیش کە لە پێشدا کردبووتان و ئەنجامتان دابوو بکەن بە عومرە .

٣٤ ـ فقام سراقةُ بن مالك بن جعشم (وهو في أسفل المروة : جا حم) فقالَ : يا رسولَ اللهِ [أرأيت عمرتنا (وفي لفظٍ : متعتنا : ن مج هق) هذهِ : ن طح][أ : نخ مي

---

[٣١] ئەوەش ڕۆژی هەشتەمی مانگی (**ذي الحجة**) ەیە ، بۆیە پێی دەووترێت (**يوم التروية**) ، چونکە خەڵکەکە لەو ڕۆژەدا تینیوتی خۆیان دەشکاند ـ واتە : ئاویان دەخواردەوە و دەدا بە خەڵك ـ بۆ ڕۆژانی پاش ئەوە . بڕوانە : (**النهاية**) .

[٣٢] واتە : ئەو حەجەی کە بە تەنها تەلبیەتان بۆ کردووە ، بکەن بە عومرە ، ئیحرامی دەکەنەوە ، و دەبن بە (**المتمتع** : واتە ئەو کەسەی کە عومرە دەکات جلی ئیحرام دەکاتەوە ، پاشان حەج دەکات) ، بۆیە لێرەدا لە بابی مەجازدایە بەکار هێنانی ووشەی (**المتمتع**) بۆ کەسێك کە عومرە بکات ، پەیوەندیش لە نێوانیاندا ئاشکرایە ، بڕوانە : (**الفتح**) .

مج جا هق حم] لِعامِنا هذَا أم لأبد ؟ [الأبد : مج] ؟ [قَالَ : مج] فَشبك رسولُ اللهِ ﷺ أصابعه واحِدةً فِي الأخرى ، وقَالَ : دخلتِ العمرةُ فِي الحج [إلى يومِ القِيامةِ : جا حم] [٣٣] لا بلْ لأبد أبد [لا بلْ لأبد أبد : د مي هق] [ثَلاثَ مراتٍ : جا].

---

[٣٣] پێشەوا (**النووي**) فەرموویەتی : " معناه عند الجمهور : أن العمرة يجوز فعلها في أشهر الحج إبطالا لما كان عليه أهل الجاهلية ، وقيل معناه جواز القران أي دخلت أفعـال العمرة في أفعال الحج ، وقيل : معناه : سقط وجوب العمرة ، وهذا ضعيف ، لأنه يقتضـي النسخ بغير دليل ، وقيل معناه : جواز فسخ الحج إلى العمرة . قال : وهو ضعيف " .

واتە : واتای لە لای زۆرینەی زانایان ئەوەیە : کە دەتوانرێت عومرە لـە مانگـەکانی حەجدا ئەنجام بدرێت ، ئـەوەش بـۆ بەتاڵکردنـەوەی ئـەوەی کـە خـەڵکانی سـەردەمی نەفامی لە سەری بوون ، وە ووتراوە واتـای بریتـی‌یـە لـەوەی کـە بووترێـت : (**قـران**) ڕەوایە ، واتە : کردارەکانی عـومرە چـووتە نـاو کردارەکـانی حەجـەوە ، وە ووتـراوە : واجبێتی عومرەمان لە سەر کەوت ، بـەڵام ئـەم بۆچـوونە بۆچـوونێکی لاوازە ، چـونکە نەسخ بـووون دەگەیـەنێت بـەبێ بەڵگـە ، وە ووتـراوە : ڕەوایـی گـۆڕینی نیـەتی حـەج دەگەیەنێت بۆ عومرە ، فەرمووی : ئەمە بۆچونێکی لاوازە .

ئەمەی فەرمووە ، بەڵام پێشەوا (**الحافظ**) لە (**الفتح**) دا بەرپـەرچی داوەتـەوە ، و فەرموویەتی : ((وتعقب بأن سياق السؤال يقوي هذا التأويل بالظاهر أن السؤال وقع عن الفسخ والجواب وقع عما هو أعم من ذلك حتى يتناول التأويلات المذكورة إلا الثالث . والله أعلم)) .

منـیش دەڵـێم : وقد روى عنه ﷺ الأمر بفسخ الحج إلى العمرة أربعة عشر مـن أصـحابه ، وأحاديثهم كلها صحاح ، وقد ساقها ابن القيم في الزاد (١ : ٢٨٢ - ٢٨٦) ، وذكر أنه قـول ابن عباس ومذهب أحمد وأهل الحديث . وهو الحق الذي لا ريب فيه عندنا . وقد أجاب ابن القيم عن شبهات المخالفين فراجعه (١ : ٢٨٦ - ٣٠٣) .

وە ئەوەش بزانە کـە ئـەم فەرموودەیـەی (**سـراقة**) بەڵگەیـەکی یـەك لا کەرەوەیـە لەسەر پووچەڵی ئەو فەرموودەیەی کە (**أبـو داود**) ، و جگـە لـەویش گێڕاویانەتـەوە لـە

واتە : (**سراقة**) ی کوڕی (**مالك**) ی کوڕی (**جعشم**) رضي الله عنه (کە لە دامێنەی کێوی مەروەدا بوو) هەستاو ووتی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئایا ئەوەی کە سەبارەت بە ئەم عومرەیەمان دەیفەرمووی ، ئایا هەتاهەتا وادەبی یان تەنها ئەم ساڵ وایە ؟ دەفەرمووێت : پێغەمبەری خوا ﷺ پەنجەکانی هەردوو دەستی یەك بەیەك کرد بەناو یەکداو فەرمووی : عومرە لە گەڵ حەجدا تێکەڵ بوو تاکو ڕۆژی دوایی ، نەخێر ، بەڵکو بۆ هەتاهەتا ، نەخێر ، بەڵکو بۆ هەتاهەتا ، سێجار .

٣٥ ـ [قَالَ : يا رسولَ اللهِ بين لنا دِيننا كأنا خلِقْنا الآن فِيمـا الْعمـلُ ؟ أَفِيما جفت بِهِ الأَقْلام وجرت بِهِ الْمقَادِير أو فِيما نستقْبِلُ ؟ قَالَ : لا بلْ فِيما جفت بِهِ الأَقْلام وجرت بِهِ الْمقَادِير . قَالَ : فَفِيم الْعملُ [إِذَنْ : حم] ؟ قَالَ

(**الحارث**) ی کوڕی (**بلال**) لە باوکیەوە کە فەرموویەتی : " قلت يا رسول الله فسخ الحج لنا خاصة أم للناس عامة ؟ قال : بل لنا خاصة " .

چونکە چۆن دەبێت ئەمە جێگیر و سەلمێنراو بێت ، لە گەڵ ئەوەشدا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " دخلت العمرة الحج إلى يوم القيامة لا بل لأبـد أبـد ... " لە کاتێکدا لە وەڵامی پرسیارێك وەك پرسیاری بیلال هاتووە کە لە پێشدا باسکرا : " متعتنا هذا أو لأبد الأبد ؟ " .

لە گەڵ ئەوەشدا : أن حديث الحارث هذا معلول من جهة إسناده أيضا وهي جهالة الحارث ولذلك ضعف حديثه جماعة من الأئمة كأحمد وابن حزم وابن القيم وقد فصلت القول في ذلك في (**سلسلة الأحاديث الضعيفة ، رقم بعد ١٠٠٠**) .

وأما ما رواه مسلم وغيره عن أبي ذر أن المتعة في الحج كانت لهم خاصة . فهو مع كونه موقوفا معـارض للحديث المرفوع فإن ظاهره ما لا يقول به أحد لاتفاق العلماء جميعا - فيما علمنا - على جواز التمتـع في الحج كيف لا وهي في كتاب الله تعالى : ﴿فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾ .

: اعملُوا فَكُل ميسرٍ : طي حم] (لِما خلِق له : حم] [٣٤] .

واته : ووتی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئاینەکەمان بۆ ڕوون کەرەوە هەروەکو بڵێی ئیستا دروسکراوین ، ئایا کردەوەمان بەپێی چیە ؟ ئایا بەپێی ئەوەیە کە لە چارەنووسمان نووسراوە ، و بەپێی قەدەری خوای پەروەردگار ڕوودەدات ؟ یان بەپێی ئەوەیە کە ڕووی نەداوەو ڕوودەدات ؟ نەخێر بەپێی ئەوەیە کە لە چارەنووسمان نووسراوە ، و بەپێی قەدەری خوای پەروەردگار ڕوودەدات . فەرمووی : جا ئەگەر وایە ئەی بۆچی کردەوە بکەین ؟ فەرمووی : کردەوە بکەن ، چونکە چاکەکار کردەوەی چاکەکاران دەکات ، خراپەکاریش کردەوەی خراپەکارن ئەنجام دەدەن ، واتە : هەرکەس و بەپێی کردەوەکانی هیدایەت دەدرێت لە لایەن خوای پەروەردگارەوە .

٣٦ ـ (قَالَ جابر : فَأمرنا إِذَا حللْنا أَنْ نهدِي [٣٥] ويجتمِع النفَر مِنـا فِـي

---

[٣٤] وە لە فەرموودەیەکی تردا لەوە زیاتر هاتووە : " **أما أهل السعادة فييسـرون لعمل أهل السعادة ، وأما أهل الشقاوة فييسرون لعمل أهل الشقاوة ،** ثم **فرأ :** ﴿ فَأَمَّا مَن أَعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى وَأَمَّا مَن بَخِلَ وَاسْتَغْنَى وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى﴾ (رواه البخاري وغيره) " .

[٣٥] لە (**الهدي**)ەوە وەرگیراوە بە (**التشديد**) ، و بە (**التخفيف**)یش ، بریتییە لەو حەیوانەی کە دەکرێت بە دیاری بۆ حەرەمی مەککی و سەردەبڕێت، بڕوانە : (**النهاية**).

﴿ **سوودێك** : بۆ زیاتر تێگەیشن لەم جۆرە حەیوان سەربڕینە کە پێی دەوترێت (دیاری مەککە : **الـهدي**) بە پێویستی دەزانم کەوا ئەم چەند پێناسەیە بخەمە بەر چاوی خوێنەر ، بۆیە دەڵێم :

١ ـ (راغب)ی (ئەصفەهانی) فەرموویەتی : (**الـهَدْيُ** : مختص بـما يهدى إلـى البيـت)

الْهديةِ : م طي حم] [كُل سبعةٍ مِنا فِي بدنةٍ : طي حم] [فَمن لَم يكُـن معـه هدي ، فَلْيصم ثَلاثَةَ أَيامٍ وسبعةٍ إِذَا رجع إِلى أَهلِهِ : ما هق] .

واتە : جابر رضي الله عنه فەرمووی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێکردین ئەگەر پۆشاکی ئیحرامی عەمرەمان کردەوە ، حەیوانی دیاری (**الـهدي**) سەرببڕین ، چەند کەسێکیشمان لە دیاری (**الـ ـهدي**)یەکدا کۆببینـەوە ، هـەر حـەوت کـەس و لـە ووشـترێك (**بدنـة**) دا ، ئـەو کەسـەشمان کـە حـەیوانی دیـاری (**الـهدي**) پێنییە ، با سـێ ڕۆژ بـەڕۆژوو بێـت لـە حەجـدا و حـەوتیش کـە گەڕایەوە بۆ ناو ئەهل و کەس و کاری .

٣٧ ـ [قَالَ : فَقُلْنا : حِل ماذَا ؟ قَالَ : الْحِل كُـله : م نخ طح طي حم

"مفردات ألفاظ القرآن" ص : (٨٣٩) .

واتە : (**الـهَدْيُ**) : تایبەتە بەو حەیوانەی کە دەکرێتە دیاری بۆ ماڵی خوا .

٢ ـ وە (الفيروزآبادي)ش لە "القاموس الـمحيط"دا فەرموویەتی : (ما أُهدِي إلـى مكـة) ص : (١٣٤٥) .

واتە : (**الـهَدْيُ**) : بریتییە لەو حەیوانەی کە دەکرێتە دیاری بۆ مەککە .

٣ ـ هەروەها لە فەرهەنگی (الـمعجم الوسيط)شدا هاتووە: (**الـهَدْيُ** : ما يهدى إلى الـحرم من النعم ، فـي التنـزيل العزيز : ﴿**وَلاَ تَحْلِقُواْ رُؤُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ**﴾) ص : (٩٧٨) .

واتە : (**الـهَدْيُ**) : بریتییە لەو حەیوانەی (ووشتر و گا و مەڕ و بـزن) کـە دەکرێتـە دیاری بۆ حەرەم ، لـە قورئانـدا هـاتووە : سـەرتان مەتاشـن تـاوەکو حـەیوانی دیـاری (**الـهَدْيُ**) سەردەبڕن لە جێگای خۆیدا .

وە ئەوەش بزانە کـەوا ئـەم حـەیوان کردنـە بـە دیـاری بـۆ حـەرەم فـەرزە لـە سـەر ئـەو کەسانەی کەوا حەجی بە ئیسراحەتی لە دوای عـومرە (حج التمتع) ئـەنجام دەدەن و جیـاوازە لە حەیوانی قۆچ و قوربانی﴾ وەرگێڕ .

.[(٣٦)]]

واتە : دەفەرمووێت : ووتمان : چی حەلاڵ بوو ؟ فەرمووی : هەموو حەلاڵێك.

٣٨ـ [قَالَ : فَكَبر ذَلِك علَينا وضاقَت بِهِ صدورنا : ن حم] .

واتە : دەفەرمووێت : ئەو شتەمان زۆر لەسەر گەورە بوو ، سنگیشمانی پێ تەنگ بوو .

دابەزین بۆ (البطحاء)

٣٩ـ [قَالَ : فَخرجنا إِلى البطْحاءِ [(٣٧)] قَالَ : فَجعلَ الرجـلُ يقُـولُ :

[(٣٦)] واتە : ئەوەی کە حەرام و قەدەغەیە ، لە سەر ئەو کەسەی کە جلی ئیحرام دەپۆشی . پێشەوا (**الحافظ**) فەرموویەتی :

((هەر وەکو بڵێی ئەوەی کە لە لایان زانراو بوو دوو حەلاڵ بوون هەیە لە حەجکردندا ، بۆیە دەیانویست ئەوەیان بۆ ئاشکرا بێ ، ئەویش ئەوەی بۆ ڕوونکردنەوە کە ئەوان حەلاڵیەکی تەواو دەبن ، چونکە عومرە تەنها یەك حەلاڵ بوونی هەیە)) .

[(٣٧)] مەبەستی سەیلاوی مەککەیە (**بطحاء مكة**) ، (**الأبطح**) یشی پێدەووترێت ، و بریتییە لە سەیلاوێکی زۆر بەر فراوان ، کە تیایدا وورده بەرد کۆ دەبێتەوە ، هەروەکو لە (**القاموس**) ، و جگە لەویشدا هاتووە ، ئەم سەیلاوەش دەکەوێت ڕۆژهەلاتی

عهدي بأهلي اليوم : حم] (٣٨) **.**

واتە : دەفەرمووێت : ئێمەش ڕۆیشتین تاکو گەشتینە سەیلاوی مەککە (**البَطْحَاء**) ، و هەندێك لە پیاوان دەیانووت : زۆر دوور نییە گەشتنم بە خێزانم کە ئەو ڕۆیە .

٤٠ ـ [قالَ : فتذاكرنا بيننا فقُلْنا : خرجنا حجاجاً لا نريد إلا الْحج ولا ننوي غيره حتى إذَا لَم يكُن بيننا وبين عرفةَ إلا أربع : حم] (وفي رواية : خمس [ليالٍ] أُمِرنا أنْ نفيض إلى نسائنا ، فنأتي عرفةَ تقْطُر مذَاكِيرنا الْمنِي (٣٩) **[مِن النساءِ] قالَ : يقُولُ جابر بِيدِهِ (قالَ الراوِي) : كأَني أنظُر إلى قولِهِ بِيدِهِ يحركُها [قالُوا : كيف نجعلُها متعةً وقَد سمينا الْحج ؟ : خ م] .**

واتە : دەفەرمووێت : ئەو شتەمان باس دەکرد لە گەڵ یەکدا دەمانووت : ئێمە کە لە ماڵ دەرچووین جگە لە مەبەستی حەجکردن نەبێت ، هیچ مەبەستێکی ترمان نەبووە ، تاکو ئەو کاتەی کە جگە لە چوار ڕۆژ

مەککەوە .

(٣٨) وا دەردەکەوت کە ئەوشتەیان بە دڵ نەبێت ، ئەمەش بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە هەندێکیان سەرەڕای ئەوەی کە دوای جێ بەجێ کردنی فەرمانی پێغەمبەر ﷺ ، بەڵام هەر شتیان لە دڵدا مابوو سەبارەت بەو کارە. بەڵام ئەوانی تر دواکەوتن ، و مانەوە تاکو پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو ووتاری بۆ خوێندنەوە ، کە لەوە و دوا باس دەکرێت ، کە تێیدا زیاتر جەختی لەسەر ئەوە کرد کە دەبێت تەلبیەکەیان بگۆڕن ، ئەوانیش هەموویان خۆیان کردەوە لە ئیحرامەکەیان ﷿ .

(٣٩) ئەوەش ئاماژەیە بۆ تازەیی سەرجێگەیی کردنیان لە گەڵ ئافرەتەکانیانە ، بڕوانە (**النووي**) .

زیاتر نەمابوو لە نێوان ئێمە و وەستان لە عەرەفەدا (لە ڕیوایەتێکی تـردا : تاکو ئەو کاتـەی کـە جگـە لـە پێـنج شـەو زیـاتر نـەمابوو ، فـەرمانمان پـێ دەکرێت کە بڕۆینە لای خێزانەکانمان ، پاشان کە ڕۆیشـتینە عەرەفـە ئـاوی شـەهوەت (**مـەنی**) مـان لێ بتکێـت ، بـە هـۆی جـووت بوونمـان لـە گـەڵ خێزانەکانمان ، ڕاوی دەڵێـت : سـەیری جـابرم دەکـرد لـە گـەڵ ووتەکانیـدا دەستی دەجوولاندەوە ، (دەیانووت : چۆن نیـەتی حەججەکـەمان بکەینـە عومرە ، لە کاتێکدا ئێمە ناوی حەججمان لێ ناوە ؟) .

٤١ ـ قَالَ : [فَبَلَغَ ذَلِكَ النبي ﷺ فَمَا ندري أَشيءٌ بلَغه مِن السـماءِ أَم شيءٌ بلَغه مِن قِبَل الناس : م] .

واتە : دەفەرمووێت : ئەو ووتانەمان گەیشت بە پێغەمبـەری خـوا ﷺ ، جا نازانین پێگەیشتنەکە بە هـۆی سرووشـی ئاسمـانی بـوو ، یـان بـە هـۆی خەڵکەوە .

ووتاری پێغەمبەری خوا ﷺ ، و جەختکردنی لە سەر گۆڕینی تەلبیەی حەج بۆ عەمرە ، و گوێڕایەڵی هاوەڵانی بۆی

٤٢ ـ [فَقَام : م نخ ن مج طح] [فَخطَب الناس ، فَحمِد اللهَ وأثنى عليهِ : طح سـع

حم] فَقَالَ : [أَبِاللهِ تعلموني أيها الناس : خا] قَد علمتم أني أتقاكُم للهِ وأصدقُكُم وأبرُكُم [افعلوا ما آمركُم بِهِ فإني : م خ] لولا هديي لحللت كما تحِلونَ [ولكِن لا يحِلُ مِني حرام(٤٠) **حتى يبلغَ الهدي محِله : خ]** (٤١) **ولو استقبلت مِن أمري ما استدبرت لم أسق الهدي فَحلوا :م نخ ن مج طح سع هق].**

واته : پاشان ڕاوەستا و دەستی کرد بە ووتار خوێندنەوە بۆ خەڵکەکە ، و شوکر و ستایشی خوای پەروەردگاری کرد ، و فەرمووی : ئەی خەڵکینە ئێوە ئەتانەوێ خوای پەروەردگار بە من بناسێنن ؟! ئێوە باش دەزانن کە من لە خواترسترینتان ، ڕاستگۆترین ، و چاکە کارترینتانم ، جا ئەوەی کە فرمانتان پێدەکەم جێ بە جێی ، ئەگەر لە بەر حەیوانی دیاری (الـهدي) نەبێت کە لە گەڵ خۆمدا هێناومن ، منیش وەکو ئێوە تەلبیەی حەجم دەگۆڕی بە عومرە ، بەڵام من هیچ لە وانەم بۆ حەڵاڵ نابێت ـ کە بە دابەستنی ئیحرام لە سەرم حەرامن ـ تاکو حەیوانی دیاری (الـ ـهدي) دەگاتە شوێنی خۆی ، وە ئەگەر ئەوەی ئەنجامم داوە ئیستا دەستم پێ بکردبایە ئەوا حەیوانی دیاری (الـ ـهدي)م پێش خۆم نەدەخست ، جا تەلبیەی حەج بگۆڕن بە عومرە .

٤٣ـ [قَالَ : فَواقعنا النساءَ وتطيبنا بِالطيبِ ولبِسنا ثِيابنا : م نـخ ن حـم] [وسمِعنا وأطعنا : م نخ طح] .

واتە : فەرمووی : پاش ئەو ووتانە لە گەڵ خێزانەکانماندا جووت بوین

---

(٤٠) واتە: هەموو شتێکی حەرام بوو بە هۆی داپۆشینی ئیحرامەوە ، واژەکەشی ئەوەیە کە هیچ حەرامێکم لە سەر حەڵاڵ نابێت ، بڕوانە : (**الفتح**) .

(٤١) واتە : ئەگەر قوربانی کردنەکەی لە ڕۆژی مینادا بوو .

، و خۆشمانمــان بــۆن خــۆش کــرد بــە بــۆنی خــۆش ، و جلەکانیشــمان پۆشیەوە ، و ووتمان گوێبیست و گوێڕایەڵیشین .

٤٤ ـ[فَحل الناس كُلهم وقَصروا إلا النبي ﷺ ومن كانَ معه هدي:مج طح هق].

واتــە : هــەموو خەڵکەکــە تەلبیــەی حــەجیان گــۆڕی بــە عــومرە ، پرچیشیان کورت کردەوە ، جگە لە پێغەمبەری خوا نەبێت ﷺ ، و ئەوانەش کە حەیوانی دیاری (الـ هدي)یان لە گەڵ خۆدا هێنا بوو .

٤٥ ـ[قالَ : وليس مع أحدٍ منهم هدي غَير النبي ﷺ وطَلْحةُ : خ هق حم][٤٢].

واتە : فەرمووی : جگە لە پێغەمبەری خوا نەبێت ﷺ ، و (**طلحة**) رضي الله عنه ، کەسی تر حەیوانی دیاری (الـ هدي) لە گەڵ خۆدا نەهێنا بوو .

هاتنی ﴿ علي ﴾ رضي الله عنه لە یەمەنەوە ، و تەلبیەکردنی بە شێوەی تەلبیەیەی پێغەمبەری خوا ﷺ :

٤٦ ـ وقَدِم علِي [من سعيته : م ن شا هق] [٤٣] من اليمن ببدن النبي ﷺ .

---

(٤٢) ئەمەی کە جابر رضي الله عنه دەیگێڕێتەوە ئەوەیە کە خۆی بینیویەتی ، هیچیش بەرهەڵستی ناکات لە گەڵ ئەو ووتەیەی کە دایکە (**عائشة**) ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ دەیگێڕێتەوە ، و دەفەرمووێ :"**فكان الهدي مع النبي ﷺ وأبي بكر وعمر وذوي اليسارة**" ، واتە: پێغەمبەر ﷺ و أبوبکر و عمر و دەسترۆیشتووەکان حەیوانی دیاری (**الـ هدي**)یان کە لە حەرمدا سەردەبرێت پێبوو، وە (**أسماء**)ی خوشکیشی ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ فەرمووی :"**وكان مع الزبير هدي فلم يحلل**" (**أخرجهما مسلم / ٤ : ٣٠ ٥٥**) واتە: (**الـ زبير**) حەیوانی دیاری (**الـ هدي**) لە گەڵدا بوو بەڵام ئیحرامەکەی هەڵنەوەشاندەوە ، چونکە ئەو کەسەی کە زانیاریەکی پێیە ووتەی پێش دەخرێت لە ووتەی ئەو کەسەی کە ئەو زانیاریەی پێ نەبێت ، ئەرێش پێش دەخرێت لە نەرێ . وە بڕوانە : (**فتح الباري/٣ : ٤٧٣**) .

واتــە : وە (**علـي**) یـش رضي الله عنه ــ کـە کـاری کۆکردنـەوەی زەکـاتی پــێ سپێردرابوو ـ لە یەمەنەوە هات ، و قوربانییـەکانی پێغەمبـەری خواشـی ﷺ لە گەڵ خۆدا هێنابوو .

٤٧ـ فَوجد فَاطِمَةَ ـ رضـي الله عنهـا ـ **مِمن حل : [ترجلت : جـا] ، ولَبِست ثِيابا صبِيغاً ، واكْتحلت ؛ فَأَنكَر ذَلِك عليها [وقَالَ : من أمركِ بِهذَا ؟ : د هق] ، فَقَالَت : إِن أَبِي أمرنِي بِهذَا .**

واتە : بینی (**فاطمة**) ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ یەکێکە لەو کەسانەی کە ئیحرامی حەجی کردۆتەوە ، و پرچی داهێناوە ، و پۆشاکێکی تـری لـە بـەر کردووە ، و چاوەکانیشی ڕەشت (**کل کرد**) بوو ، بۆیە کە (**علي**) رضي الله عنه بـەو شێوە بینی ، پێی بـاش نـەبوو ، پــێی فـەرموو : ئـەوە کـێ فـەرمانی پــێ کردووی بەوە ؟ ئەویش فەرمووی : باوکم فرمانی پێ کردووم بەوە .

٤٨ـ قَالَ : فَكَانَ علِي يقُولُ بِالْعِراقِ : فَذَهبت إِلى رسول اللهِ ﷺ محرشاً

---

(٤٣) واتە : لە کارەکەیەوە کە کۆکردنەوەی زەکات بوو .

بەڵام ئەوەی کە بڕیاری لە سەر دراوە لە شەریعەتی ئیسلامی پیرۆز دا کـە ، محمـد ﷺ ، و ئال و بەیتی زەکات لە سەر قەدەغەیە ، بۆیە ئەبێ بووترێت علـی رضي الله عنه و جگـە لەویش لە بەر خوا ئەو کارەیان ئـەنجام دەدا ، یـان لـە بـڕی ئـەو ئیشـەی ڕۆژانـەی بـۆ دادەنرێت بێ ئەوەی لـە زەکاتەکـەی بـدرێتێ ، هـەروەکو (**القاضي**) فەرموویـەتی ، و پێشەوا (**النووي**) یش بە باشی داناوە ، لە گەڵ ئەوەشدا فەرموویەتی : کە (**السعاية**) تایبەت نییە بە کۆکردنەوەی زەکـات ، بـەڵکو بـوارێکی فـراوانتر دەگرێتـەوە ، کـە بـۆ کاربەسـتێتیش بەگشـتی بـەکار دەهێنرێـت ، هەرچـەندە زۆرتـرین بـە کارهێنـانی ئـەم ووشەیە بۆ کۆکردنەوەی زەکات دێت . بڕوانە (**شرح النووي على مسلم**) .

(٤٤) **على فَاطِمة لِلذِي صنعت مستفْتِياً لِرسول اللهِ ﷺ فِيما ذَكَـرت عنـه ، فَأخبرته أني أنكَرت ذَلِك عليها [فَقَالت : أَبِي أمرنِي بِهذَا : د هق] فَقَـالَ : صدقَت ، صدقَت [صدقَت : ن جا حم] [أنا أمرتها بِهِ : ن جا حم] .**

واتـه : دەفـەرمووێت : (**علـي**) رضي الله عنه لـە کاتێکـدا کـە ڕۆشـتە عێـراق دەیفەرموو : کە ئەوەم بینی ڕۆشتمە لای پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ ئـەوەی بـە ووتـەکانم هەڵێنـەم لـە (**فاطمـة**) - رضـي الله عنهـا - لـە بـەر ئـەوەی کـە کردبووی ، لە گەڵ پرسیار کردن لە پێغەمبـەری خـوا ﷺ سـەبارەت بـەوەی کە لێیەوە دەگێڕرایەوە ، ئەوەشم پێ ڕاگەیاند کە ئەو شتەم ئینکار کردووە لە سەری ، ئەویش فەرمووی : باوکم فەرمانی بەمە پێکردووم ، پێغەمبـەری خواش ﷺ فەرمووی : ڕاست دەکات ، ڕاست دەکـات ، ڕاسـت دەکـات ، مـن فەرمانی ئەوەم پێکردووە .

٤٩ ـ قَالَ جابر : وقَالَ لِعلِي رضي الله عنه : ما قُلْت حِين فَرضت الْحج ؟ قَالَ : قُلْت : اللهم إِني أُهِلُ بِما أَهل بِهِ رسولُ اللهِ ﷺ .

واتە : جابر فەرمووی : بە (**علي**) رضي الله عنه ووت : ئەی تۆ چیت ووت کـە ئیحرامی حەجت دابەست ؟ فەرمووی : ووتم : من ئیحرامی حەج دادەبەسـتم ، هەروەکو چۆن پێغەمبەری خوا ﷺ ئیحرامی حەجی دابەستووە .

٥٠ ـ قَالَ : فَإِن مِعِي الْهدي فَلا تحلْ [وامكُثْ حراماً كَما أَنت : ن].

واتە : فەرمووی : من حەیوانی دیاری (الـ هدي)م پێیە تـۆش ئیحـرام

---

(٤٤) **التحريش** : مەبەست پێی لێرەدا ئەوەیە : کە شـتێك بگێڕێتـەوە ببێتـە هـۆی سەرزنشت کردنی ، (**النووي**) .

مەکەوە ، و بە حەرامی بمێنەوە هەر وەکو خۆت .

٥١ ـ قَالَ : فَكَانَ جماعةُ الْهدي الذِي قَدِم بِهِ عِلِي مِن الْيمن والذِي أتى بِهِ النبي ﷺ [مِن الْمدِينةِ : د ن مج جا هق] مِائَةً [بدنة : مي] .

واتــە : دەفــەرمووێت : فــەرمووی : كــۆی هــەموو حــەیوانی دیــاری (الــهدي)یەكان كە (**علي**) ﷛ لە یەمەنەوە هێنـابووی ، لـە گـەڵ ئەوانـەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ لە مەدینەوە هێنابوونی ، سەد ووشتر دەبوون .

٥٢ ـ قَالَ : فَحل الناس كُلهم [٤٥] وقَصروا إِلا النبي ﷺ ومن كَانَ معه هدي [٤٦] .

واتە : فەرمووی : هەموو خەڵكەكە ئیحرامیان كردەوە ، و پرچیشـیان كـورت كـردەوە ، جگـە لـە پێغەمبـەری خـوا نـە بێـت ﷺ ، و ئەوانـەی كـە حەیوانی دیاری (الـهدي)یان لە گەڵ خۆدا هێنابوو .

رِۆیشتن ـ بە ئیحرامەوە ـ بۆ مینا ﴿ الـمنى ﴾ لە رِۆژی هەشتەمدا

٥٣ ـ فَلما كَانَ يوم الترويةِ [وجعلْنا مكةَ يظْهر : خ م نـخ ن حـم]

---

[٤٥] پێشەوا (**النووي**) فەرموویەتی : " **فيه إطلاق اللفظ العام وإرادة الخصوص ، لأن عائشة لم تحل ، ولم تكن ممن ساق الهدي . والمراد بقوله : حل الناس كلهم ، أي : معظمهم** " .

قلت : أما أنها لم تحل فهو صريح في أحاديث منها حديث جابر هذا في الفقرة التالية . وأمـا أنها لم تسق الهدي فهو قول عائشة : " فحل من لم يكن ساق الهدي ونساؤه لم يسـقن الهـدي " (أخرجه مسلم وغيره من حديثها) .

[٤٦] ئەم برِگەیە دووبارە بووەتەوە لە ژمارەی (٤٤) ، و دووبارە بوویەوەشـە لـە لای هەندێك لەوانەی فەرموودەكەیان گێرِاوەتەوە .

توجهوا إلى منى (٤٧) فأهلوا بالحج [من البطحاء : خ م طح هق حم] .

واتە : پاشان کە ڕۆژی تەرویە بوو ، بە شێوەك مەککە ئاشکرا بوو ڕۆشتن بۆ مینا ، و لەوێدا تەلبیەی حەجیان کرد ، لەو شوێنەی کە پێی دەووترا (**البطحاء**) .

٥٤ ـ **[قالَ : ثُم دخلَ رسولُ اللهِ ﷺ على عائشـة** ـ رضي الله عنها ـ **فوجدها تبكي ، فقالَ : ما شأنكِ ؟ قالت : شأني أني قد حِضت ، وقد حـل الناس ، ولم أحللْ ولم أطف بالبيتِ ، والناس يذْهبونَ إلى الحج الآنَ فقالَ : إن هذَا أمر كَتبه اللهُ على بناتِ آدم ، فاغْتسِلي ، ثُم أهِلي بالحج [ثُم حجي واصنعِي ما يصنع الحاج غَير أنْ لا تطُوفي بالبيتِ ولا تصلي : حم د] (٤٨)**

---

(٤٧) پێشەوا (**النووي**) فەرموویەتی : " لەمەوە ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە سوننەت ئەوەیە کە کەس زووتر نەڕوات بۆ مینا پێش ڕۆژی (**التروية**) ، پێشەوا (**مالك**) یش ئەوەی بە باشی دا نەناوە ، وە هەندێك لە پێشینان فەرموویانە هیچی تێدا نییە ، بەڵام بۆچوون و مەزهەبی ئێمە ئەوەیە کە پێچەوانەی سوننەتە .

(٤٨) دەڵێم (**الألباني**) : ئەمە بەڵگەیە بۆ ئەوەی کە خوێندنەوەی قورئان لە لایەن ئافرەتی لە بێ نوێژیدا بوو ڕەوایە ، چونکە بە بێ گومان باشترین کردەوە لە کردەوەکانی حەج بریتییە لە خوێندنەوەی قورئانی پیرۆز ، هەموو کردەوەکانی حاجیانی بۆ حەڵاڵ کراوە جگە لە تەواف ، و نوێژ نەبێت ، جا ئەگەر قورئان خوێندنیشی لە سەر قەدەغە ببوایە ئەوا ئەوەشی بۆ ڕوون دەکرایەوە هەروەکو چۆن حوکمی نوێژ ی بۆ ئاشکرا کرا ، بەڵکو بگرە قورئان خوێندنەکە ئەولاتر بوو بۆی ڕوون بکرایەتەوە ، چونکە هیچ بەڵگەیەك نییە لە لەسەر قەدەغەکردنی ئەو کردارە لە سەری ، و نەش کۆڕای زانایانی لە سەرە ، بە پێچەوانەی نوێژەکەی ، جا ئەگەر نەهی لێکردین لەوە ، و بێ دەنگ بوو لە خوێندنەوەکە ، بەڵگەیە لە سەر ڕەوایی

فَفَعلْت : م نخ د ن طح هق حم] . (وفي رِوايةٍ : فَنسكْت الْمناسِك كُلهـا غَير أنها لم تطُف بِالبيتِ : حم) .

واتە : فەرمووی : لەو کاتەدا پێغەمبەری خـوا ﷺ ڕۆشـتە ژوورەوە بـۆ لای (**عائشة**) - رضي الله عنها - بینی وا دەگیرێ ، فەرمووی ئەوە چـیتە ؟ فەرمووی : چیمە کەوتوومەتە بێ نوێژیـەوە ، خەڵکەکـە هـەمووی ئیحرامـی کردۆتـەوە مـن نـەبێت نـە ئیحـرامم کردۆتـەوە ، و نـەش تـەوافم کـردووە ، ئێستاش خەڵکەکە دەڕۆن بۆ ئەنجامدانی حـەج ، ئـەویش فـەرمووی : ئەمـە شتێکە خوای پەروەردگار لە سەر کچانی ئادەم نووسیویەتی ، جا تۆ خـۆت بشوە ، و پاشان تەلبیەی حەج دابەستە ، و هەموو کردەوەکـانی حاجیـان ئەنجام بدە ، جگـە لـەوەی کـە تـەواف مەکـە ، و نوێـژیش ئـەنجام مـەدە ، دەفـەرمووێت : ئەوانـەم هـەموو ئـەنجام دان ، واتـە : هـەموو کردەوەکـانی حەجم ئەنجام دان ، جگە لەوەی کە تەوافی بە دەوری کەعبەدا نەکرد .

٥٥ ـ وركِب [٤٩] رسولُ اللهِ ﷺ فَصلى بِها (يعنِي : مِنى وفي رِوايـةٍ :

خوێندنەوەکە بۆیان ، چونکە ئەو کردارە دواخستنی ڕوونکردنەوەیە لە کاتی پێویستی خۆی ، ئەمەش نابێت هەروەکو سەلمێنراوە لە (**علم الأصول**) دا ، ئەمەش ئاشـکرایە و ناشاردرێتەوە ، شوکر بۆ خوای پەروەردگار .

بـەڵام سـەبارەت بـە فـەرموودەی : " **لا يقـرأ القـرآن جنـب ولا حـائض** " ئـەوا فەرموودەیـەکی (**ضعيف**) ە ، وپێشـەوا (**أحمد**) فەرموویـەتی : (**باطل**) ە ، وە بـە شێوەیەکی تێر و تەسـەل لـە سـەری دواووم لـە " **إرواء الغليل** " (**رقم : ١٩١**) ، خـوای پەروەردگار تەواوکردنی ئاسان بکات .

[٤٩] لەم فەرموودەیەوە ئـەوەمان بـۆ ئاشـکرا دەبێـت کـە سـواری لـەو شـوێنانەدا

ـِنا : د) الظهر والعصر والمغرب والعِشاءَ والفَجر .

واتە : وە پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی تیادا کرد ـ واتە لە مینادا ـ یان نوێژی پێکردین ، نوێژی نیوەڕۆ و عەسر و مەغریب و عیشا و بەیانی پێکردین .

٥٦ ـ ثُم مكَثَ قَلِيلاً حتى طَلَعتِ الشمس [٥٠] .

واتە : پاشان هەندێك مایەوە تاکو خۆر هەڵهات .

٥٧ ـ وأمر بِقُبةٍ [لَه : د جا هق] مِن شعرٍ ، عمِلَ لَه بِنمِرة [٥١] .

واتە : وە فرمانی کرد کە چادرێکی بۆ هەڵبدرێت ، کە لە تووك دروست کرابوو ، ئەوانیش لە نەمیرە بۆیان هەڵدا .

ڕۆیشتن بۆ کێوی عەرەفە [العرفات] ، و دابەزین لەو شوێنەی کە پێی دەووترێت نەمیرە

٥٨ ـ فَسار رسولُ اللهِ ﷺ [٥٢] ولا تشك قُريش إلا أنه واقِـف عِنـد

باشترە لە پیادە ڕۆشتن ، هەروەکو چۆن لە زۆربەی ڕێگە و ڕێڕەوەکاندا باشترە لە پیادەڕەوی ، ئەمەش ووتەی ڕەوا ، و ڕاستە لە هەردوو شێوەکەدا لە لای پێشەوا (**النووي**) ، و بڕوانە پەراوێزی ژمارە (١٦) .

[٥٠] لەم فەرموودەیەوە ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە سوننەت مانەوەیە بە شەو لە مینا ، و دەرنەچوون لە مینا تاکو ڕۆژهەڵاتن .

[٥١] بە (**فتح**)ی پیتی (**النون**) ، و (**كسر**) ی (**الميم**) ، (**ابن الأثير**) دەفەرمێت : " ئەو شاخەیە کە حاجیەکان لە سەری دەوەستن ، و خەیمەکانیان لە سەر هەڵدەدەن ، لە کێوی عەرەفات " ، بەڵام نەمیرە لە عەرەفە ناژمێرێت .

[٥٢] هاوەڵانی لەم ڕێڕەوەی پێغەمبەردا ﷺ ، هەندێکیان تەلبیەی دەکردوو ،

المشعر الحرامِ [ِبالمزدلِقةِ : د جا هق] [ويكُونُ منزلُه ثُم : م] كما كانت قُريش تصنع ِفي الجاهِلِيةِ (٥٣) – فَأجاز رسولُ اللهِ ﷺ حتى أتى عرفَةَ فَوجد القُبةَ قَد ضرِبت لَه ِبنمِرة فَنزلَ ِبها (٥٤).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ کەوتە ڕێ ، و قورەیشی‌یەکانیش گومانیـان لەوەدا نەبوو کە جێگە و مەنزڵگای لە موزدەلیفە مەشعەرول حـەرام دەبێـت (کـە کێوێکـە لـە موزدەلیفـە پـێی دەووترێـت قـەزەح) ، هـەروەکو چـۆن

هەندێکی تریان ﴿ الله أكبر ﴾ یان دەکرد ، هەروەکو لە فەرموودەی (**أنس**) دا هـاتووە ، لە (**صحيح**) ی (**البخاري**) ، و (**مسلم**) .

(٥٣) ئەمە ئـەوە دەگەیـەنێت کـە قـورەیش لـە سـەردەمی جاهلیەتـدا ، لـە (**المشعر الحرام**) دا ، دەوەستان کە شاخێکە لە (**المزدلفة**) ، و پێی دەووترێت (**القـزع**) ، بـەلام هـەموو هـۆز ، و قەبیلـەکانی تـر لـە (**المزدلفـة**) تـێ دەپـەڕین ، و لـە کێـوی عـەرەفات دەوەستان ، بۆیە هۆزی قورەیش گومانی وا بـوو کـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە (**المشعر الحـرام**) دەوەسـتێ ، لـە سـەر داب و نـەریتی ئـەوان ، لێی تێپـەڕ نابێـت ، کەچـی پێغەمبەری خوا ﷺ لێی تێپەڕی بۆ عەرەفات ، چونکە خوای پەروەردگار فەرمانی پـێ کردبوو ، بەو ئایەتانەی کە فەرموویەتی : ﴿ ثُمَّ أَفِيضُواْ مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ ﴾ (سورة البقرة : ١٩٩) . واتـە : زۆرینـەی عـەرەب ، جگـە لـە قـورەیش ، چـونکە قـورەیش لـە (**المزدلفة**) دەوەستان لە بەر ئەوەی بەشێك بوو لە حەرەم ، وە قورەیشـیش دەیـانووت : ئێمە ئەهل و خەڵکی حەرەمی خوای پەروەردگارین ، بۆیە لێی دەرناچین . (**النووي**) .

(٥٤) پێشـەوا (**النـووي**) فەرموویـەتی : ئەمـە ووتەیـە مـەجازە ، مەبەسـتیش لێی ئەوەیە کە نزیك بوویەوە لە کێوی عەرەفە ، چونکە بەو ووتەیەی ڕوونی کردۆتـەوە کـە فەرموویەتی : " فوجد القبة ضربت بنمرة ﻓ ﻝ ﺎ " ، وە لە پێشیشدا ئاماژەمان بـەوەدا کە (**نمرة**) لە عەرەفە ناژمێررێت .

قورەیش لـە پێشـدا لـە سـەردەمی نەفامیـدا ئـەنجامی دەدا ، بـەڵام کەچـی پێغەمبـەری خوا ﷺ ئەو شوێنەی بە جـێ هێشـت تـاکو گەشـتە عەرەفـە ، و بینی چادرەکەی لە نەمیرەدا هەڵدراوە ، و ئەویش ڕۆشتە ناوی .

٥٩ ـ حتى إِذَا زاغَتِ الشمس ، أمر بِالْقَصواءِ ، فَرحِلَت له ، فـ [ركِب حتى : د مج] أتى بطْن الْوادِي[٥٥] .

واتە : تاکو خۆر ئاوا بوو ، فەرمانی کرد بەوەی کە ووشـترەکەی ـ کـە ناوی (**قَصواء**) بوو ـ بۆ ئامادە بکرێت ، پاشان بۆی ئامادە کرا ، و ئەویش سوار بوو تاکو گەشتە ناوەڕاستی دۆڵی (**عرنة**) .

ووتار خوێندنەوە لە کێوی عەرەفەدا

٦٠ ـ فَخطَب الناس وقَالَ : (إِن دِماءَكُم وأَموالَكُم حرام علَيكُم كَحرمةِ يومِكُم هذَا فِي شهرِكُم هذَا فِي بلَدِكُم هذَا ألا [و: مج جا] [إِن : د مـي مج هق] كُل شيءٍ مِن أَمرِ الْجاهِلِيةِ تحت قَدمي [هـاتين : مـج جـا]

---

[٥٥] کە ئەویش دۆڵی (**عُرَنة**)ەیە بـە : (بضم العـین وفـتح الـراء) . و لـە عەرەفاتیش ناژمێررێت ، نووي .

موضوع ، ودِماءُ الجاهِلِيةِ موضوعةٌ ، وإن أولَ دمٍ أضع مِن دِمائنـا دم بـن ربيعةِ بن الحارثِ [بن عبدِالمطلبِ : د هق] - كانَ مسترضِعاً في بني سعدٍ فقتلته هذيلٌ - وربا الجاهِلِيةِ موضوع ، وأولُ رباً أضع رِبانا : ربا عباسِ بـن عبدِالمطلب ، فإنه موضوع كُله (٥٦) فاتقُوا اللهَ في النساءِ فإنكم أخذْتموهن بأمانـ [ـة : د شا مج هق] اللهِ (٥٧) واستحلَلتم فُروجهن بكلمةِ اللهِ (٥٨) و [إن : د مي مج هق] لكُم عليهن أنْ لا يوطِئْن فُرشكُم أحداً تكْرهونه (٥٩)

---

(٥٦) بە واتای زیاد لە بنەمایەکەی دێ هەروەکو خوای پـەروەردگار فەرموویـەتی : ﴿ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ ﴾ ، مەبەسـتیش لـە (**الوضع**) بریتی‌یـە لـە : بەرپـەرچ دراو ، و پوچەڵ دەگەیەنێت .

(٥٧) ئەوەی تێدایە کـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ جـەختی لـە سـەر ئـەوە کـردووە کـە دەبێت مافی ئافرەتان ڕچاو بکرێت ، و تێیـدا وەسـێت بـە پیـاوان دەکرێـت کـە چـاویان لێیان بێت ، هەڵسوکەوت لە گەڵیاندا بە چـاکە بێـت ، و فەرموودەیـەکی زۆری (**صحيح**) یش هاتووە سەبارەت بەوەی کە چاودێری بکرێن ، مافەکانیانی تێدا ئاشکرا کراوە ، لە گەڵ هەڕەشە دان لە کەم و کوڕی لە مافەکانیان ، جا هەر کەسێك دەیەوێت بگەڕێتەوە بۆیان بـا بڕوانێتـە : " الترغيب والترهيب : ٣ : ٧١ - ٧٤) ی (**المنـذري**) ، و" ريـاض الصالحين " ی (**النووي**) .

(٥٨) سەبارەت بە واتای ئەمە چوار ووتە هەیە پێشەوا (**النووي**) لە (**شرح مسلم**) دا باسی کردووە ، و فەرموویەتی : ووتەی هەڵبژاردە ، و ڕاست ئەوەیە کـە مەبەسـت لێی ئەم ئایەتەیە : ﴿ فَانكِحُواْ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ النِّسَاء ﴾ .

(٥٩) ووتەی هەڵبژاردە لە واژەی ئـەم بڕگەیـە بریتی‌یـە لـەوەی کـە بووترێـت : کـە نابێت خێزانەکانتان ڕێبدەن بە هیچ کەسێك کە ئێـوە ڕقتـان لێیانـە ، بـۆ ئـەوەی بێنـە ماڵەکانتان ، یان تیایدا دابنیشـن ، جـا ئـەو کەسـانەی کـە ڕێیـان پێـدەدرێت پیـاوێکی

فَإِنْ فَعلْن ذَلكَ فَاضربوهن ضرباً غَير مبرحٍ (٦٠) ، ولَهن علَـيكُم رِزقُهـن وكِسوتهن بِالْمعروفِ و [إِني : جا هق] قَد تركْت فِيكُم ما لَن تضِلوا بعده إِنْ اعتصمتم بِهِ : كِتاب اللهِ (٦١) وأَنتم تسأَلُونَ (وفِي لَفْظٍ : مسؤولُونَ : د

نامەحرەم بێت ، یان ئافرەتێك ، یان هەر كەسێك بێت لـە مەحرەمـەكانی ئافرەتەكـە ، چـونكە نەهیەكـە هـەموو ئەوانـە دەگرێتـەوە ، هـەروەك پێشـەوا (**النـووي**) بـای لێـوە كردووە ، بۆ تەواوی ووتەكەشی بگەڕێرەوە بۆ (**شرح مسلم**) .

(٦٠) (**الضرب المبرح**) بریتی‌یە لە لێدانی توند و سـەخت ، واتەكەشـە ئەوەیـە : ئـەو لێدانەی كە ڕێتـان پێـدراوە لێـدانێكی نـە تونـد ، و نـە سـەختە ، منـیش دەڵـێم : ئـەم ڕێپێدانەش بابەتی (**القوام**) ێتی پیـاوان بـە سـەر ئافرەتانـەوە دەیگرێتـەوە هـەروەكو خوای پەروەردگار فەرموویەتی : ﴿ الرِّجَـالُ قَوَّامُونَ عَلَـى النِّسَـاء بِمَـا فَضَّلَ اللّـهُ بَعْضَـهُمْ عَلَـى بَعْـضٍ وَبِمَـا أَنفَقُـواْ مِنْ أَمْـوَالِهِمْ فَالصَّـالِحَاتُ قَانِتَـاتٌ حَافِظَـاتٌ لِّلْغَيْـبِ بِمَـا حَفِظَ اللّـهُ وَاللاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُواْ عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴾ .

(٦١) **منیش دەڵێم :** ڕاستی فەرمووە پێغەمبەری خوا ﷺ موسڵمانانی ئێستا ـ بڕێكـی كەمیان نەبێت ـ لە كاتێكدا كە دەستیان نەگرتوە بە قورئانەكەی خـوای پـەروەردگار ، سوننەتەكانی پێغەمبەرەكەی ﷺ گومڕا بـوون و تووشـی زەلیلـی بـوون ، ئـەوەش لـە كاتی خیلاف جیاوازیدا ووتەی مرۆڤـ و بۆچونەكانیان كردۆتە بنەوایەك بۆ ئەوەی بـۆی بگەڕێنەوە ، و ئەوەش لە قورئان و سوننەت بگونجێ لە گەڵیدا وەریدەگرن ، و ئەوەش پێچەوانەی بێت ڕەتی دەكەنەوە ، تاكو گەشتۆتە ئەو ڕادەیەی بێژەرێكیان دەڵێت : ((**كل آية أو كل حديث خالف المذهب يحمل علـى النسـخ**)) ، واتـە : هـەر ئایـەتێك یـان هـەر فەرمودەیـەك پێچـەوانەی مەزهـەبمان بێـت ئـەوا دەبێـت بووترێـت مەنسـوخە !!! ڕەحمەتی خوا لە مالك بێت كە فەرموویەتی : ((**ولا يصلح آخر هذه الأمة إلا بما صلح به أولها**)) ، واتە : كۆتایی ئەم ئوممەتە چاك نابێت ، بەوە نەبێت كە پێشەكەی پێ چاك بـووە

مي مج جا هق) عني فَما أنتم قَائِلُونَ ؟ قَالُوا : نشهد أنك قَد بلغت [رِسالاتِ ربك : جا] ، وأديت ونصحت [لأمتك وقَضيت الذِي عليـك : جـا] ، فَقَالَ بِأَصبعِهِ السبابة يرفَعها إلى السماءِ وينكتها إلى الناس : اللهم اشهد اللهم اشهد) .

واتــە : پێغەمبــەری خــوا ﷺ ووتــاری بــۆ خەڵکەکــە خوێنــدەوە ، و فەرمووی : خـوێن و سـامان و داراییتـان لـە سـەرتان حـەرام و قەدەغەیـە ، وەکـو حـەرامێتی ئـەم ڕۆژەتـان ، لـەم مانگـەتان ، و لـەم وڵاتەتانـدا ، وە ئـەوەش بـزانن کـە هـەموو کردارێکـی سـەردەمی نـەفامی لـە ژێـر ئـەم دوو پێیەمدان ، وە ئەو خوێنانەش کە ڕشاون نابێت تۆڵەیان بکرێتەوە ، چـونکە لە سەر ئەنجام دەرانی کەووتووە ، و یەکـەم خـوێنێکیش لـە خۆێنـەکانکان هەڵبگیرێت خوێنی (**ابنِ رَبِيْعَةَ بنِ الْحَارِثِ بنِ عَبْـدِالْمُطَّلِب**) کـە (**مُسْتَرْضِـعَ**) بــووە لــە هــۆزی (**سَــعْدٍ**) ، و هــۆزی (**هُــذَيْلٌ**) کوشــتوویانە ، وە ئــەو سووخۆریەی سەردەمی نەفامی نەما ، و نابێت کەس داخوازی لە سەر بکات ، چونکە لە سەر ئەنجام دەرانی کەووتووە ، و یەکەم سـوویەکیش لـە سـەر بخرێت سووی (**عَبَّاسِ بنِ عَبْدِ الْمُطَّلِب**) ە ، کە بێ گومـان هـەمووی لەسـەر خەڵك کەوتوون ، وە لە خوا بترسن لە بابـەتی ئافرەتـدا ، چـونکە ئـەوانتان بردووتانن بە ئەمانەتی خـوای پـەروەردگار ، وە سـەرجێگەیی ئـەوانتان بـۆ حەڵاڵ کراوە بە ووشەی خوای پەروەردگار ، و ئەوەشـتان لـە سـەریانە کـە

، بۆیە پێویستە لە سەر موسڵمانان دەست بگرن بـە قورئانەکـەی پـەروەردگاریان ، و بیکەنە دادوەر لە هەموو بووارەکانی ژیانیـان ، و ووتـەی هـیچ کەسـێکی پـێش نەخـەن ڕۆژهەڵاتی بێت یان ڕۆژئاوایی .

ڕێنەدەن بە هیچ کەسێك کە ئێوە ڕقتان لێیانە ، بۆ ئەوەی بێنە ماڵـەکانتان ، یان تیایدا دابنیشن ، بۆیە ئەگەر ئـەوەیان ئـەنجام دا ئـەوا لێیـان بـدەن ، بـەڵام دەبێـت لێدانەکـە لێـدانێکی بریـندارکار نـەبێت ، ئـەوانیش ئـەوەیان لەسەرتانە کە بژێوی ڕۆژانە ، و پۆشاکیان بۆ بکەن بە پێی عورف و عادەت ، وە منیش ئەوەم تیاتاندا بەجێ هێشتووە کە ئەگەر دەسـتی پێـوە بگـرن هەرگیز دوای ئەو گومڕا نابن ، ئەویش : پەڕتوکەکەی خوای پەروەردگارە ، وە ئێوە پرسیارتان لێ دەکرێت سەبارەت بە مـن ، جـا ئێـوە چـی دەڵـێن ؟ فەرموویان : گەواهی ئەوە دەدەین کە تۆ پەیامەکەی پـەروەردگاری خۆتـت گەیاند ، و ئەدای کاری خۆتت کرد ، و ئامۆژگـاری خۆتـت بـە ئوممەتەکـەت ڕاگەیانـد ، ئەوەشـت کـە لـە سـەر بـوو ئـەنجامت دا ، ئـەویش پەنجـەی شایەتوومانی بەرزکردەوە بۆ ئاسمان ، و دای دەگـرد بـەرە ، و خەڵکەکـە و دەیفەرموو : خوایا تۆ شاهید بە لە سەر ئەو ووتەیەیان ، خوایـا تـۆ شـاهید بە لە سەر ئەو ووتەیەیان .

کۆکردنەوەی دوو نوێژ
لە کێوی عەرەفە ، و وەستان لە سەری

٦١ ـ ثُم أذنَ [بِلال : مي مج جا هق] [بِنِداءٍ واحِدٍ : مي] .

واتە : پاشان بیلال یەك بانگی دا .

٦٢ ـ ثُم أقَام فَصَلَّى الظهر ، ثُم أقَام فَصلى العصر .

واتە : پاشان بیلال قامەتی کرد و پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی نیوەڕۆی پێکردن ، و پاشان جارێکی تر بیلال قامەتی کردەوە و پێغەمبەری خواش ﷺ نوێژی عەصری پێکردن .

٦٣ـ ولم يصل بينهما شيئاً .

واتە : هیچ نوێژێکی لە نێوانیاندا ئەنجام نەدا .

٦٤ـ ثُم ركِب رسولُ اللهِ ﷺ [القَصواءَ : جا] حتى أتى الموقِف ، فَجعلَ بطْن ناقتِهِ القَصواءِ إلى الصخراتِ (٦٢) ، وجعلَ حبلَ المشاةِ (٦٣) بين يديهِ ، واستقْبلَ القِبلةَ (٦٤) .

---

(٦٢) هي صخرات مفترشات في أسفل جبل الرحمة وهو الجبل الذي بوسط أرض عرفات .

قال النووي : فهذا هو الموقف المستحب . وأما ما اشتهر بين العوام من الأغبياء بصعود الجبل وتوهمهم أنه لا يصح الوقوف إلا فيه فغلط .

واتە : ئەو بەردانە بریتی بوون لە چەند بەردێکی ڕاخراو لە خوارووی کێوی (ڕەحمە)وە کە بریتی‌یە لەو کێوەی کە دەکەوێتە ناوەڕاستی زەوی عەرەفاتەوە

(**النووي**) فەرموویەتی : ئا ئەم جێگایە بریتی‌یە لەو شوێنەی کە سوننەتە تێیدا بوەوەستیت و جێگای ڕاوەستانە لە عەرەفە ، بەڵام ئەوەی کە بەناوبانگە لە نێوان خەڵکانێکی عەوام و کەودەن و گێلدا لە سەرکەوتنە سەر کێوی عەرەفە و خەیاڵی ئەوەی کە وەستان ڕاست و دروت نی‌یە ئیللا لەوێدا نەبێت هەڵە و غەڵەتە .

(٦٣) واتە : کۆمەڵەکەیان .

(٦٤) وجاء في غير حديث أنه ﷺ وقف يدعو رافعا يديه .

واتە : لە چەندین فەرموودەدا هاتووە کەوا پێغەمبەر ﷺ لە عەرەفەدا وەستاوە دوعای کردووە و پاڕاوەتەوە و دەستیشی بەرزکردووەتەوە .

ومن السنة أيضا التلبية في موقفه على عرفة خلافا لما ذكره شيخ الإسلام في منسكه (ص ٣٨٣

واتــە : پاشـان پێغەمبــەری خـوا ﷺ سـواری ووشـترەکەی ـ کـە نـاوی (**قصواء**) بوو ـ بووەوە تاکو گەشتە عەرەفە ، و سـینگی ووشـترەکەی ـ کـە نـاوی (**قصـواء**) بـوو ـ لکانـد بـە بـەردێکی گـەورە ، و کۆمـەڵی حاجی‌یـە پیادەکانیش لە بەر دەستیدا بوون ، و ڕوویشی لە قیبلە کردبوو .

٦٥ ـ فَلَم يزلْ واقِفاً حتى غَربتِ الشمس وذَهبتِ الصفْرةُ قَلِـيلاً حتـى غَاب القُرص (٦٥) .

واتە : بەردەوام بوو لە سەر ڕاوەستانی ، تاکو خۆر بـەرەو ئـاوا بـوون بوو ، و زەردەی ڕۆژیش کەم بووەوە ، تاکو بازنەی خۆر دیار نەما .

٦٦ ـ [وقَالَ : وقَفْت ههنا وعرفَةُ كُلها موقِـف : د ن مي مج جا حـا حم] .

) فقد قال سعيد بن جبير : " كنا مع ابن عباس بعرفة فقال لي : يا سعيد ما لي لا أسمع الناس يلبون ؟ فقلت : يخافون من معاوية قال فخرج ابن عباس من فسطاطه فقال : لبيك اللهم لبيك . فإ م قد تركوا السنة من بغض علي رضي الله عنه " . أخرجه الحاكم (١ / ٤٦٤ - ٤٦٥) والبيهقي (٥ / ١١٣) من طريق ميسرة بن حبيب عن المنهال بن عمرو عنه . قال الحاكم : " صحيح على شرط الشيخين " ووافقـه الذهبي .

واتە : هەروەها (تەلبیە کردن لە کاتی وەستاندا لە عەرەفە) بەشێکە لە سوننەت .

ثم روى الطبراني في (**الأوسط** : ١ / ١١٥ / ٢) والحاكم من طريق أخرى عن ابن عباس أن رسول الله ﷺ وقف بعرفات فلما قال : لبيك اللهم لبيك قال : إنما الخير خير الآخرة . وسنده حسن وصـححه الحاكم ووافقه الذهبي .

وفي الباب عن ميمونة زوج النبي ﷺ من فعلها . أخرجه البيهقي .

(٦٥) پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـەم وەسـتانەیدا بـە ڕۆژوو نـەبوو ، چـونکە (**أم الفضـل**) گڵاسـێك ماسـتاوی بـۆ نـارد لـە کاتێکـدا وەسـتا بـوو بـە سـەر ووشـترەکەیەوە ، و ماستاوەکەی خواردەوە ، هەروەکو لە (**الصحيحين**) دا لێیەوە دەگێڕنەوە .

واتە : لێرەدا وەستاوم ، و هەموو عەرەفەش شوێنی وەستانە .

٦٧ ـ وأردف أسامةَ [بن زيدٍ : مج جا هق] خلْفَه .

واتـە : (**أسـامة**)ەی کـوڕی (**زيـد**) يشـی رضي الله عنه لـە پشـتکەی خـۆی سوارکردبوو .

دابەزین لە کێوی عەرەفە

٦٨ ـ ودفَع رسولُ اللهِ ﷺ (وفي روايةٍ : أفَاض وعليهِ السكينةُ : د ن مج) (٦٦) **وقَد شنق** (٦٧) **لِلْقَصواءِ الزمام حتىٰ إن رأسها لَيصِيب مورِك** (٦٨) **رحلِـهِ ،**

---

(٦٦) کە بریتیـیە لە نەرم و نیانی ، و دڵنیایی ، پێشەوا (**النووي**) فەرموویەتی : ئەوەی تێدایە کە سوننەتە بە سەکینەو نەرم و نیانیـیەوە دابەزێ و کێوی عەرەفـە بـەجێ بهێنێـت ، وە چ کاتێك چۆڵیەکی دەست کەوت پەلە بکات هەروەکو لە فەرموودەکەی تردا هاتووە .

(٦٧) واتە : توند و تۆڵی کردبوو .

ويقولُ بيدِهِ اليمنى [هكذَا : وأشار بباطِن كفِهِ إلى السـماءِ : ن] أيهـا النـاس السكِينةُ السكِينةُ .

واتە : پاشـان پێغەمبـەری خـوا ﷺ ـ بـە سـەكينە و وەقارێكـەوە ـ لـە كێـوی عەرەفـە دابـەزی ، و ڕەشمـەی ووشـترەكەی تونـد كردبـوو ، بـە شێوەيەك سەری بەر سينگی دەكەوت ، و بە دەستی ڕاستيشی ئاماژەی بۆ خەڵكەكە دەكرد ـ بە شێوەيەك ناولەپەكانی دەستی ڕوو دەكرد لە ئاسمان ـ كە ئەی خەڵكينە بە سەكينە و وەقار بن ، بە سەكينە و وەقار بن .

٦٩ ـ كُلما أتى حبلاً (٦٩) مِن الحِبال ، أرخى لها قَليلاً ، حتى تصعد (٧٠) .

واتە : هەركە دەگەشت بە كۆمايەك لـەو كۆمـا لمـە گەورانـە ، هەنـدێك ڕەشمەكەی بۆ شل دەكرد ، بۆ ئەوەی بڕواتە سەرروە .

كۆكردنەوەی دوو نوێژ لە موزدەليفە ، و مانەوەی شەو تێيدا

٧٠ ـ حتى أتى المزدلِفَةَ فَصلى بِها [فَجمع بـين : د جـا] المغـرب والعِشاء بِأذَانٍ واحِدٍ وإقَامتين (٧١) .

---

(٦٨) هو الموضع الذي يثني الراكب رجله عليه قدام واسطة الرحل إذا مل من الركوب .

(٦٩) في " النهاية " : " الحبل المستطيل من الرمل . وقيل : الضخم منه وجمعه حبال . وقيل : الحبـال في الرمل كالجبال في غير الرمل " .

(٧٠) پێغەمبەری خوا ﷺ لـەم ڕێكردنەيدا تەلبيـەی دەكـرد ، نەيـدەبڕی ، هـەروەكو لـە فەرموودەكەی (**الفضل**) ی كوڕی (**العباس**) دا لە (**الصحيحين**) دا هاتووە.

(٧١) ئەمەيە بۆچوونی ڕاست ، و ئەوەش كە لە هەندێك مەزهەبدا هاتووە كە يەك ئيقامە دەكات ، ئەوا پێچەوانەی سـوننەتە ، و ئەگـەر لـە هەنـدێك ڕێگـەوە هاتبێـت ئـەوا (**شـاذ**)ە ، هـەروەك چـۆن بانگدان هەر نەهاتووە لە خەندێ لە فەرموودەكاندا ، بڕوانە : (نصب الراية : ٣ / ٦٩ – ٧٠) .

واتــە : تــاکو گەشــتە موزدەلیفــە ، و نوێــژی مــەغریب و عیشــای تێدا کوکردنەوە بە بانگێك و دوو قامەت .

٧١ـ ولَم يسبح (٧٢) بينهما شيئاً .

واتە : **هیچ** نوێژی سوننەتیشی لە نێوانیاندا ئەنجام نەدا .

٧٢ـ ثُم اضطَجع رسولُ اللهِ ﷺ حتى طَلَع الفَجر (٧٣) .

واتە: پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ لەوێدا خەوت تاکو گزنگ (**واتە : الفجر**) دەرکەوت .

٧٣ـ وصلى الفَجر ، حِين تبين لَه الفَجر ، بِأذَانٍ وإقَامة .

واتــە : لــە کاتێکیشــدا کــە گزنگــی بــۆ ئاشــکرا بــوو ، نوێــژی بــەیانی بــە بــانگ و قامەتێك ئەنجام دا .

وەستان لە مەشعەرولحەرام

واتە لە کێوی (قُزح) لە موزدەلیفە

٧٤ـ ثُم رکِب القَصواءَ حتى أتى المشعر الحرامِ (٧٤) [فَرقَى علَيـهِ : د

---

(٧٢) واتە : **هیچ** نوێژێکی سوننەتی نەکردبوو .

(٧٣) پێشەوا (**ابن القیم**) ـ بە ڕەحمەت بێـت ـ فەرموویـەتی : ((ولم يحي تلك الليلة ، ولا صح عنه في إحياء ليلتي العيدين شيء)) ، واتە : پێغەمبەری خـوا ﷺ ئـەو شـەوەی زیندوو نەکردۆتەوە ، وە **هیچ** فەرموودەیەکیشی لێـوە نەسـەلمێنراوە کـە شـەوانی دوو جەژنەکەی زیندوو کردبێتەوە ، منیش دەڵێم : بەو شێوەیەیە کە ئـەو فەرموویـەتی ، و **هە**موو ئەو فەرموودانەشم لە (**التعليق الغريب على الترغيب والترهيب**) دا ئاشکرا کردووە .

(٧٤) مەبەست پیَی لێرەدا (**قُـزَح**)ەحـە کـە (بضم القاف وفتح الزاي وبحاء مهملة) کە شاخێکی ناسراوە لە (**المزدلفة**) ، و ئـەم فەرموودەیـەش شـەرع زانانـە لـەوەی کـە (**المشعر الحرام**) بریتییە لە (**قُزَح**) ، و زۆرینەی ڕاڤەوانانی قورئان و ژیان نامە نـووس و

مج جا هق].

واتە : پاشان پێغەمبەری خـوا ﷺ سـواری ووشـترەکەی بـووەوە ـ کـە نـاوی (**قصـواء**) بـوو ـ تـاکو گەشـتە مەشـعەرولحەرام ـ کـە کێـوی (**قُـزَح**) دەگرێتەوە لە موزدەلیفە دا ـ و بە سەریدا سەرکەت .

٧٥ ـ فَاستقْبلَ الْقِبلَةَ ، فَدعاه [وفِي لَفْظٍ : فَحمِد اللَّهَ : د مج جا هق] وكَبره وهلَله ووحده .

واتە : وە ڕوویکرد لە قیبلە و پاڕایەوە ، یان شـوکر و ستایشـی خـوای پەروەردگاری کـرد ، و (**الله أكبر**) و (**لا إلــه إلا الله**) و یـەکخوا پـەرسـتی خوای پەروەردگاری ڕاگەیاند .

٧٦ ـ فَلَم يزلْ واقِفاً حتى أَسفَر جِداً .

واتە: وە بەردەوام بوو لە سەر ڕاوەستانی تیایدا ، تاکو خۆر زۆر زەرد بوویەوە .

٧٧ ـ (وقَالَ : وقَفْت ههنا والْمزدلِفَةُ كُلُها موقِف : م د ن مج جا حم) .

واتە : لێرەدا وەستاوم ، و هەموو موزدەلیفەش شوێنی وەستانە .

دابەزین لە موزدەلیفە بۆ ڕەجم کردن

٧٨ ـ فَدفَع [مِن جمعٍ : هق] قَبلَ أَنْ تطْلُع الشمس [وعلَيهِ السـكِينةُ : د ت هق حم] (٧٥) .

واتە : پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ ـ بە سـەکینە و وەقارێکـەوە ـ پـێش ئەوەی خۆر هەڵبێت ، لە موزدەلیفە دابەزی .

فەرموودەزانان لە سەر ئەوەن کە (**المشعر الحرام**) هەموو (**المزدلفة**) ەیە (**نووي**) .

(٧٥) وە پێغەمبەری خوا ﷺ بەردەوام بوو لە سەر تەلبیەکەی ، و نەیبڕی .

٧٩ ـ وأردف الفَضلَ بن عباسٍ(٧٦) ـ وكانَ رجلاً حسن الشعرِ أبيض وسيماً ـ .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ (**فضل**) ی کوڕی (**عباس**) ـ کە پیاوێکی پرچ جوانی سپیکەڵانەی ڕۆ گەش بوو ـ لە پشکەی خۆی سوار کردبوو .

٨٠ ـ فلَما دفَع رسولُ اللهِ ﷺ مرت بِهِ ظُعن (٧٧) تجرين ، فطَفِق الفَضلُ ينظُر إليهن ، فوضع رسولُ اللهِ ﷺ يده على وجه الفَضل ، فَحولَ الفَضلُ وجهه إلى الشق الآخر ، فَحول رسولُ اللهِ ﷺ يده مِن الشق الآخر على وجهِ الفَضل يصرف وجهه مِن الشق الآخر ينظُر (٧٨) .

---

(٧٦) لەم خاڵە ، و لە خاڵێکی پێشتر (ژمارە : ٦٥) ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە : ڕەوایە لە پشکە ، و بە سەر ئاژەڵەوە ئەگەر بتوانێت ، وە فەرموودەیەکی زۆریشی لە سەر هاتووە ، هەروەکو پێشەوا (**النووي**) فەرموویەتی .

(٧٧) بضم الظاء والعين ، ويجوز إسكان العين ، جمع ظعينة كسفينة و سفن ، وأصل الظعينة البعير الذي عليه امرأة ، ثم تسمي به الأحاديث كما قال (**النووي**) .

(٧٨) قلت : وهذه القصة هي غير التي رواها علي وابن عباس في نظر الفضل إلى المرأة الخثعمية من وجوه : منها : أن في حديثهما أنها كانت يوم النحر ، وهذه كانت صبح المزدلفة قبل إتيانه بطن محسر ، وفي حديث علي فائدة أخرى ، وهي التصريح بأن القصة وقعت في منى عند المنحر بعد رمي جمرة العقبة . كما رواه أحمد (١ / ٧٥ - ٧٦) وابنه في (زوائده : ١ / ٧٦ و٨١) والملخص في (الفوائد المنتقاة : ٩/ ٢٢٠ / ١) بسند حسن كما قال الحافظ وصححه الترمذي .

وفي ذلك رد صريح على من يدعي من المتقدمين والمتأخرين أن المرأة الخثعمية كانت محرمة ولذلك لم يأمرها النبي ﷺ بأن تغطي وجهها . يقولون ذلك لرد دلالة الحديث الصريحة على أن وجه المرأة ليس بعورة إذ لو كان عورة لأمرها بالتغطية ولو سلم أنها كانت محرمة فالإحرام لا يمنع من التغطية لا سيما في هذه الحالة التي كاد الشيطان أن يدخل بينها وبين الفضل وإنما يمنع من النقاب والبرقع ونحوه . فكيف وليس في الحديث أنها كانت محرمة ؟ فكيف وفيه أن القصة كانت بعد رمي الجمرة وعند المنحر كما سبق وفي هذه الحالة يحل لها كل شيء إلا النكاح كما يأتي فلو فرض أنه لا يجوز لها التغطية قبل ذلك فقد زال المانع وقد فصلت القول في ذلك في (**حجاب المرأة المسلمة**) لا

واتە : لە کاتێکدا کە پێغەمبەری خوا ﷺ دادەبەزی لە موزدەلیفە ، چەند ئافرەتێکی بە لادا تێپەڕ بوون ، (**فضل**) یش لەو کاتەدا سەیری دەکردن ، پێغەمبەری خواش ﷺ دەستی نا بە ڕووی (**فضل**)ەوە ، (**فضل**) یش ڕووی وەرگێڕا بۆ لاکەی تر ، جارێکی تر و لە لاکەی ترەوە پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی نایەوە بە ڕووی (**فضل**)ەوە ڕووی وەردەگێڕا ، ئەویش ڕووی وەردەگێڕا و لە لاکەی ترەوە دەیڕوانی .

٨١ ـ حتى أتى بطن محسرٍ(٧٩) فَحرك قَلِيلاً(٨٠)[وقَالَ: عليكُم السكِينةَ: مي] .

واتە : تا گەشتە دۆڵی (**محسـر**) ـ کە شوێنێکە لە نێوان مینا موزدەلیفە ـ هەندێك ڕێکردنەوەکەی توند کردەوە ، و فەرمووی : بە سەکینە و وەقارەوە ڕێبکەن .

ڕەجم کردنی گەورە

سيما في الطبعة الثانية وهي وشيكة الصدور إن شاء الله تعالى .

(٧٩) (بضم الميم وفتح الحاء وكسر السين المشددة سمي بذلك ، لأن فيل أصحاب الفيل حسر فيه أي أعي وكلن قال ابن القيم : " و محسر برزخ بين منى ومزدلفة لا من هذه ولا من هذه " .

قلت : لكن في صحيح مسلم والنسائي عن الفضل بن عباس أن محسرا من منى .

(٨٠) واتە : ڕێکردنەوەکەی توند کردەوە ، هەروەکو لە جگە لەم فەرموودەیەدا هاتووە، پێشەوا (**النووي**) فەرموویەتی : سوننەتێکە لە سوننەتەکانی ڕێکردن ، لەو شوێنەدا ، پێشەوا (**ابن القيم**) یش فەرموویەتی : ((ئەمە عادەتی پێغەمبەری خوا بووە ﷺ لەو شوێنانەی کە سزایی خوای پەروەردگار هاتۆتە خوارەوە بۆ سەر دوژمنانی ، هەر ئەوەشی ئەنجام داوە لە ڕۆشتنی بە شوێنەوار (**الحجر**) ، و (**ثمود**) ، بە پۆشاکەکەی ڕوومەتی خۆی داپۆشیوە ، و ڕێکردنەکەی توند کردۆتەوە)) .

(رمي الجمرة الكبرى)

٨٢ ـ ثُم سلَك الطريق الوسطى (٨١) الِتي تخرج [ك : ن د مي مج جا هق] على الجمرةِ الكُبرى ، حتى أتى الجمرةَ الِتي عِند الشجرة .

واتە : پاشان ڕێگە ناوەڕاستینەی گرتە بەر كە سەر لە (**الجمرة الكبرى**) وە دەردەكات ، تاكو گەشتە ئەو بەردانەی كە كەوتوونەتە لای دارەكەوە .

٨٣ ـ فَرماها [ضحى : م نخ د ت طح جا فط هق حم] بِسبع حصياتٍ (٨٢).

واتە : و حەوت بەردی تێگرت .

٨٤ ـ يكبر مع كُل حصاةٍ مِنها ، مِثْل حصى الْخذْفِ (٨٣) .

---

(٨١) پێشەوا (**النووي**) فەرموویەتی : ((گرتنە بەری ئەم ڕێگەیە سوننەتە لە كاتی گەڕانەوە لە عەرەفات ، ڕێگەیەكە جگە لەو ڕێگەیەی كە لێوە ڕۆشتیوو بۆ عەرەفات)) .

(٨٢) وە لەو كاتەدا وازی لە هەموو جۆرە تەلبیەیەك هێنا ، هەروەكو لە فەرموودەكەی (**فضل**) و جگە لەویشدا هاتووە .

(٨٣) پێشەوا (**النووي**) فەرموویەتی : ((وهو نحو حبة الباقلاء وينبغي أن لا يكون أكبر ولا أصغر فإن كان أكبر أو أصغر أجزأه)) .

واتە : نزیكە لە ناوكە پاقلەیەكەوە ، وە پێویستە نە گەورەتر ، و نەش بچوكتر بێت ، بەڵام ئەگەر گەورەتر یان بچوكتر بوو ئەوا هەر دەبێت ، و لە سەری دەكەوێت .

وە لە (**النهاية**) دا هاتووە : ((الخذف هو رميك الحصاة أو نواة تأخذها بين سبابتيك وترمي بها)) .

واتە : (**الحذف**) : بریتییە لە فڕێدانت بۆ بەرد ، یان ناوكەیەك كە لە نێوان پەنجەی شایەتوومانت دەیگریت ، و فڕێی دەدەی .

منیش دەڵێم : وە سەبارەت بەم شێوازە لە هەندێك فەرموودەدا هاتووە لە زیاد لە هاوەڵێك لە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ، لەوانەش (**عبد الرحمن بن معاذ التميمي**) كە

فەرموویـەتی: " **خطبنا رسول الله ﷺ ونحن** بمنى **قال : ففتحت** أسماعنا **حتى أن كنا لنسمع ما يقول ونحن** في **منازلنا . قال : فطفق يعلمنا مناسكنا حتى بلغ الجمار فقـال : بحصى الخذف ووضع أصبعيه السبابتين أحدهما على الأخرى** ... " تاكو کۆتایی فەرمودەکە .

(أخرجه أبو داود والنسائي وأحمد والبيهقي والسياق له بسند صحيح . وفي الباب عن حرملة بن عمرو في " أمالي المحاملي " (٥ / ١٢٠ / ١) " وفوائد الملخص " (٧ / ١٨٤ / ٢) وابن عباس في " طبقات ابن سعد " في " الطبقات " (٢ / ١٢٩) وهو عند مسلم في رواية له (٤ / ٧١)) .

واتە : کە گەشتە باسی ڕەجم کردن : بـەردێکی هێنـا ، و پەنجـەکانی شـایەتومانی خستە سەر یەك ... .

بەڵام ئەبێت بزانین مەبەست لەم چۆنێتیە ، بریتی‌یە لە ڕوونکردنەوە زیـاتر ئاشـکرا کردنی (**حصى الخذف**) کە پێویستە پێی ڕەجم بکرێت ؟ یان مەبەست پێی فێرکردن ، و پێویستکردنی پابەند بوونە پێیەوە ، دور لە چۆنیەتەکانی تـر ؟ هـەر یـەك لـەو دووە جێی ئەگەرە ، بەڵام یەکەمیان ئاشکرا ترە ، تەنانەت پێشەوا (**النـووي**) جگـە لـەوەی باس نەکردووە ، بەڵام (**ابن الهمـام**) لـە (**الفـتح**) دا ئەگـەری دووەمـی باسـکردووە ، و بەرپەرچی داوەتەوە ، جەختی لە سەر ئەوە کردووە کە مەبەست لێی ئەگەری یەکەمـە ، لە سەر ئەمە بۆمان ئاشکرا دەبێت کە چۆنێتی‌یەکی دیاریکراو لە سوننەتدا نـەهاتووە بۆ هاوێشتنی ئەو بەردانە ، و پێویست بێت پێوە پابەند ببین ، بۆیە هەر چۆنێتیەك کە کە بۆی ئاسان بێت .

لێرەشدا چەند بیرخستنەوەیەك هەیە :

یەکەم : ئەوەیە کە نابێت بەرد هاوێشتنەکە ڕۆژی جەژن بکرێت ، پێش حۆرهەڵاتن ، تەنانەت بۆ بێتوانا ، و ئافرەتانیش ، کە ڕێگەیان پێدەدرێت موزدەلیفـە بـەجێ بـێڵن دوای نیوەی شەو ، پێویسـتە لـە سـەریان چـاوەڕی بکـەن تـا خـۆر هەڵدێت ، پاشـان بەردەکانیان بهاوێژن .

لحديث ابن عباس ﷺ : " **أن النبي ﷺ قدم أهله وأمرهم أن لا يرموا** جمرة **العقبة** حتى **تطلع الشمس** " وهو حديث صحيح بمجموع طرقه وصححه الترمذي وابن حبان وحسنه الحـافظ في "

الفتح " (٣ / ٤٢٢) ، **ولا يصلح أن يعارض** بما في **البخاري أن** أسماء **بنت** أبي **بكر رمت الجمرة** ثم **صلت الصبح بعد وفاة** النبي ﷺ **لأنه ليس صريحا أ ا فعلت ذلك بإذن منه** ﷺ بخلاف ارتحالها **بعد نصف الليل** فقد **صرحت بأن** النبي ﷺ **أذن بذلك** للظعن فمن الجائز أ ا **فهمت مـن هـذا الإذن الإذن أيضا بالرمي** بليل ولم **يبلغها يه** ﷺ **الذي حفظه ابن عباس** رضي الله عنه **.**

دووەم : ئەوەیە کە ڕوخسەت پێدراوە بەرد هاوێشتنەکە (واتە **: الرمي**) لەم ڕۆژەدا دوای نیوەڕۆش دەبێت تاکو شەو ، بۆیە هەرکەسێك تووشی مەشەقە بێت لە ئەنجام دانی لە چێشتەنگادا دەتوانێت لەو کاتانەدا ئەنجامی بدات .

والدليل حديث ابن عباس أيضا قال : " **كان** النبي ﷺ **يسأل يوم النحر** بمنى **فيقـول : لا حرج** فسأله **رجل** فقال **: حلقت قبل أن أذبح ؟ قال : اذبح ولا حرج قال : رميت بعـد مـا أمسيت . فقال : لا حرج " .** رواه البخاري . وغيره .

وإلى هذا ذهب الشوكاني ومن قبله ابن حزم قال في " **المحلى** " **:** " **إنما ى الـ**نبي ﷺ **عـن رميها ما لم تطلع الشمس من يوم النحر وأباح رميها بعد ذلك وإن أمسى وهذا يقع على الليـل والعشي معا " .**

فاحفظ هذه الرخصة فإ ا تنجيك من الوقوع في **ارتكاب ي الرسول** ﷺ **المتقدم عن الرمي قبل طلوع الشمس الذي يخالفه كثير ن الحجاج يزعم الضرورة .**

سێیەم : ئەوەیە کە کەسانی ئیحرام پۆش دوای هاوێشتنی (**جمرة العقبة**) هەموو شتێکی بۆ حەڵاڵ دەبێت جگە لە ئافرەت نەبێت ، با پرچیشیان نەتاشن .

لحديث عائشة رضي الله عنها : " **طيبت رسول الله** ﷺ **بيدي بذريرة لحجـة الـوداع للحل والإحرام** حين **أحرم** وحين **رمى** جمرة **العقبة يوم النحر قبل أن يطوف بالبيـت** " . رواه أحمد بسند صحيح على شرط الشيخين وأصله عندهما .

و ذا قال عطاء ومالك وأبو ثور وأبو يوسف وهو رواية عن أحمد **. قال ابـن قدامـة** في " المغني " **(٣ / ٤٣٩) : " وهو الصحيح** - إن شاء الله تعالى - **" وإليه ذهب ابن حزم بل قال :** يحل **له ذلك** بمجرد **دخول وقت الرمي ولو** لم **يرم .**

وأما اشتراط الحلق **مع الرمي كما جاء** في **بعض** المذاهب **وغير واحد من كتاب** المناسـك

فهو مع مخالفته **لهذا الحديث الصحيح فليس فيه حديث يصلح للمعارضة أما حديث " إذا رميتم وحلقتم ـ زاد** في **رواية : وذبحتم فقد حل لكم كل شي إلا النساء " فهـو ضـعيف الإسـناد مضطرب** المتن **كما بينته** في **(الأحاديث الضعيفة : رقم ما بعد الألف) .**

چوارەم : ئەوەیە کە بۆی هەیە بەردەکان کۆبکاتەوە لە هەرکوێ بێت ، هەروەکو شێخی پایە بەرزی ئیسلام (**ابن تيمية**) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ فەرموویەتی ، ئەوەش لە بەر ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ هیچ شوێنێکی بۆ ئەوە دیاری نەکردووە .

وغاية ما جاء فيه حديث ابن عباس (وفي رواية : الفضل بن عباس) قـال : قـال لي رسول الله ﷺ غداة العقبة (وفي رواية : غداة النحر وفي أخرى : غداة جمع) وهـو علـى راحلته : " **هات القط** لي **فلقطت له حصيات** نحوا **من حصى الخذف فلما وضعتهن** في **يده قال : مثل هؤلاء ثلاث مرات ، وإياكم والغلو** في **الدين ،** فإنما **هلك من كـان قـبلكم بالغلو** في **الدين** " . أخرجه النسائي وابن ماجه وابن الجارود في " المنتقى " (رقـم ٤٧٣) والسياق له وابن حبان في صحيحه والبيهقي وأحمد (١ / ٢١٥ ٣٤٧) بسند صحيح .

فهذا مع كونه لا نص فيه على المكان فهو يشرع بأن الالتقاط كان عند جمرة **العقبة علـى الرواية الثانية وكذا الأولى وعليها أكثر الرواة وكأن ابن قدامة لاحظ هذا** المعنى **فقال** في " المغني " **(٣ / ٤٢٥) " وكان ذلك** بمنى " **.**

ئەوەش کە زۆر لە حاجیان ئەنجامی دەدەن لە کۆکردنەوەی بەدەکانیان لە (**المزدلفة**) ، و لە کاتی گەشتنیان پێی ، هەمووی پێچەوانەی سوننەتە ، لە گەڵ ئەو هەموو تەکلیفەی کە تێیدایە لە هەڵگرتنی بەردەکان بۆ هەموو ڕۆژەکانی .

وە ئەوەش بزانە کە هیچ ڕێگرێك نی یە لەوەی بە بەردێك ڕەجم ئەنجام بدەی کە پێشتر ڕەجمی پێکراوە ، چونکە هیچ فەرموودەیەك نەهاتووە کە ڕێگربێت لەوە ، ئەمەش بۆچوونی پێشەوا (**الشافعي**) ، و (**ابن حزم**) ـ بەڕەحمەتی خوایان لێ بێت ـ بە پێچەوانەی پێشەوا (**ابن تيمية**) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ .

ثم في حديث الفضل بن عباس ـ رضي الله عنهما ـ أن من الغلو في الدين الرمي بحصـى أكبر من حصى الخذف وهو فوق الحمص ودون البندق فماذا يقال فما يفعله بعض الجهالـة

واتە : لە گەڵ هەموو بەردێکیدا (**الله أكبر**) ی دەکرد ، بەردەکانیش ئەوەندەی ناوکە پاقلەیەك دەبوون .

٨٥ ـ [قَـ : د هق] رمى مِن بطْنِ الْوادِي [وهو على راحِلتِهِ [وهو : ن] يقُولُ :ـلِتأخذُوا مناسِككُم [٨٤] فإني لا أدري لعلي لا أحج بعد حجتِي هذِهِ : م د ن هق حم سع] [٨٥] .

واتە : لە ناوجەرگەی دۆڵەکەوە ڕەجمەکانی دەکرد بە سەر ووشترەکەیەوە ، و دەیفەرموو : بۆ ئەوەی ئاداب ئەحکامەکانی حەجم لێوە وەرگرن ، چونکە من نازانم لەوانەیە دواى ئەم حەجەم حەجی تر نەکەم .

٨٦ ـ [قَالَ : ورمى بعد يومِ النحرِ [فِي سائِرِ أيامِ التشرِيقِ : حم][٨٦]

من رميهم الجمرات بالنعال ؟ أصلح الله شأن المسلمين وعرفهم بسنة نبيهم الكريم ووفقهم للعمل ا إن أرادوا السعادة الحقة في الدنيا والأخرى .

[٨٤] ئەم لامە لامی ئەمرە ، واتە : ئاداب و کردارەکانی حەجم لێ وەرگرن ، هەروەکو لە ڕیوایەتی جگە لە (**مسلم**) دا هاتووە و ئەمە دەگەیەنێت : هذه الأمور التي أتيت ا في حجتي من الأقوال والأفعال والهيئات هي أمور الحج وصفته وهي مناسككم فخذوها عني واقبلوها واحفظوها واعملوا ا وعلموها الناس ، وهذا الحديث أصل عظيم في مناسك الحج وهو نحو قوله ﷺ في الصلاة : **" صلوا كما رأيتموني أصلي " . (نووي)** .

[٨٥] ئاماژەی بەوە تێدایە کە ماڵ ئاواییان لێ دەکات ، و پێیان ڕادەگەیەنێت کە مردنی پێغەمبەر ﷺ نزیك بووەتەوە ، لە گەڵ هاندانی ئەوەی کە شتەکانی لێوەرگرن ، هەلی ئەوەش بقۆزنەوە کە بابەتە ئایینی‌یەکانی لێوە فێربن تا لە گەڵیدان ، لە بەر ئەمەش بوو ناوی ئەم حەجەی نا (**حجة الوداع**) .

[٨٦] ئەو سێ ڕۆژە دەگرێتەوە کە دەکەونە دوا ڕۆژی جەژنەوە ، وە مەزهەبی زۆرینەی زانایانیش ئەوەیە کە نابێت لەم سێ ڕۆژەدا ڕەم بکرێت ، جگە لە کاتی دوای

ـإِذَا زالَتِ الشمس : م د ن ت مي مج طحا جا حا هق حم] .

واتە : فەرمووی : وە لە دوای ڕۆژی قوربان ـ لە هەموو سێ ڕۆژەکەی دوای قوربان ـ کە خۆر ئاوا دەبوو ڕەجمەکانی دەکرد .

٨٧ ـ [ولَقِيه سراقةَ رضي الله عنه وهو يرمِي جمرةَ الْعقَبةِ فَقَالَ : يا رســولَ اللهِ أَلَنا هذِهِ خاصةٌ ؟ قَالَ : لا بلْ لأَبد : خ م هق حم] (٨٧) .

واتە : وە سوراقەی پێی گەیشت رضي الله عنه ـ لە کاتێکدا خـەریکی ڕەجمـی (**جمرة العقبـة**) ە بـوو ، و پێـی فـەموو : ئـەی پێغەمبـەری خـوا ئایـا ئەمـە تایبەتە بە ئێمە ؟ فەرمووی : نەخێر ، بەڵکو بۆ هەتا هەتایە .

سەربڕینی قوربانییەکان و ئەنجامدانی سەرتاشین

٨٨ ـ ثُم انصرف إِلى الْمنحرِ فَنحر ثَلاثاً وستين [بدنةً : مج]ـ بِيدِهِ .

واتــە : پاشــان پێغەمبــەری خــوا ﷺ ڕۆشــت بــۆ شــوێنی ســەربڕینی

نیوەڕۆ نەبێت ، بۆیە دەبینین لە بەر ئەم فەرموودەیە پێشـەوا (**النـووي**) فەرموویـەتی : ((**واعلم أن رمي جمار أيام التشريق يشترط فيه ، الترتيب وهو أن يبدأ : بالجمرة الأولى التي تلي مسجد الخيف ، ثم الوسطى ، ثم جمرة العقبة ، ويستحب أن يقف عقب رمـي الأول عنـدها مستقبل القبلة زمانا طويلا يدعو ويذكر الله ، ويقف كذلك عند الثانية ، ولا يقف عند الثالثة ، ثبت معنى ذلك في صحيح البخاري من رواية ابن عمر** ـ رضي الله عنهما ـ **عـن الـنبي** ﷺ **، ويستحب هذا في كل يوم من الأيام الثلاثة ، والله أعلم**)) .

(٨٧) كذا في هذه الرواية وهي من طريق عطاء عن جابر وفي الرواية الأخرى المتقدمـة فقرة (٣٣) : " **أن سراقة قال ذلك وهو في أسفل المروة بعد فراغه** ﷺ **من السعي فالظاهر أنه سأل مرتين وكأنه للاستيثاق والتثبت والله أعلم** " . وانظر فتح الباري (٣ : ٤٨٠) .

قوربانییەکان ، و شەست و سێ ووشتری بە دەستی خۆی سەربڕین .

٨٩ ـ ثُم أعطَى عِلِياً فَنحر ما غَبر [يقُولُ : ما بقِي : د جا هق] وأشركَه فِي هديِهِ .

واتە : پاشان چەقۆکەی دا بە **علـي** رضي الله عنه ، و ئەوەی کە مابووەوە سەربڕین ، کردی بە شەریکی خۆی لە حەیوانی دیاری (الـهدي)یەکەیدا .

٩٠ ـ ثُم أمر مِن كُل بدنةٍ بِبضعةٍ [٨٨] ، فَجعِلت فِي قِدرٍ ، فَطُبِخـت ، فَأكلا مِن لُحمِها ، وشربا مِن مرقِها .

واتە : پاشان فەرمانی کرد کە لە هەموو ووشترێك پارچەك گۆشتی بۆ ببڕن ، و خرایە مەنجەڵێکەوە (قازانێکەوە) ، و کولێنرا ، و هەردووکیان لە گۆشتەکەیان خوارد ، و لە شلەکەشیان (شۆرباکەشیان) خواردەوە .

---

[٨٨] پێشەوا (**النـووي**) فەرموویەتی : ((" **البضعةُ ، بفتح الباء لا غير** " : بریتییە لە پارچە گۆشتێك ، وە لەم فەرموودەیەوە بۆمان دەردەکەوێت کە سوننەتە لە گۆشتی سەربڕاو و قوربانی سوننەتیش بخورێت)) .

منیش دەڵێم : زانراوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ نیەتی عەمرە ، و حەجی لە گەڵ یەکدا بوو (واتە : **القارن**) ، هەروەها (**علي**) یش رضي الله عنه ، ئەوەش نیەتی وا بێت سەربڕاوی لە سەر واجبە ، لە سەر ئەم زانینە سەربڕاوەکانی پێغەمبەر ﷺ هەمووی سەربڕاوی سوننەت نەبوون ، بەڵکو تێدا هەبوو کە واجب بێت لە سەری ، فەرموودەکەش بە ڕاشکاوی ئاماژە بەوە دەدات کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە هەموو ووشترێك پارچە گۆشتێکی برد ، بۆیە تایبەتکردنی سوننەت بوونەکە بە سەربڕاوی سوننەتەوە ئاشکرا نییە ، بەڵکو (**صدیق حسن خان**) لە (**الروضة الندیة** : ١ : ٢٧٤) دیەدا دوای ئەوەی کە ووتەی پێشەوا (**النووي**) دەگێڕێتەوە دەفەرمووێت : ((**والظاهر أنه لا فرق** بين **هـدي التطوع وغيره لقوله تعالى : " فكلوا منها**)) .

٩١ ـ (وفي رِوايةٍ قَالَ : نحر رسولُ اللهِ ﷺ عن نسائِهِ بقَرةً : م) .

واتە : لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە کە فەرمووی : کە پێغەمبەر خوا ﷺ مانگایەکی لە جیاتی خێزانەکانیسەربڕی .

٩٢ ـ (وفي أخرى قَالَ : فَنحرنا الْبعِير (وفي أخرى : نحر الْبعِير : حم) عن سبعةٍ والْبقَرةُ عن سبعةٍ : م نخ حم) (وفي رِوايةٍ خامِسةٍ عنه قَالَ : فَاشتركْنا فِي الْجزورِ سبعةٌ فَقَالَ له رجلٌ : أَرأَيت الْبقَرةَ أَيشترك ؟ فَقَالَ : ما هِي إِلا مِن الْبدن : نخ) .

واتە : وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە کە فەرمووی : ووشترەکانمان سەربڕی ، وە لە یەکێکی تردا : ووشتر سەردەبڕا بۆ حەوت کەس ، و مانگایەکیش بۆ حەوت کەس ، وە لە ڕیوایەتی پێنجەمدا لێیەوە هاتووە : کە هەر حەوت کەس لە ووشترێکدا هاوبەش دەبووین ، پیاوێك لێی پرسی : ئایا مانگاش هاوبەشی تێدا دەکرێت ؟ فەرمووی : مەگەر ئەویش لە ڕەشە ولاخ نییە .

٩٣ ـ (وفي رِوايةٍ : قَالَ جابر : كُنا لا نأْكُلُ مِن الْبدنِ إِلا ثَلاثَ مِنى ، فَأَرخص لَنا رسولُ اللهِ ﷺ قَالَ : (كُلُوا وتزودوا) : حم) . [قَالَ : فَأَكَلْنا وتزودنا : خ حم] [حتى بلَغنا بِها الْمدِينةَ] (٨٩) .

واتە : وە لە ڕیوایەتێکدا هاتووە : کە جابر فەرموویەتی : ئێمە لە سێ ڕۆژی مینا زیاتر لە قوربانییەکانمان نەدەخوارد ، پاشان پێغەمبەری خوا

---

(٨٩) دایکە عائیشە ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ پێغەمبەری خوای ﷺ پێشتر بە بۆنی میسك بۆنخۆش کردبوو ، ئەوەش لە پاش ڕەجمکردنی (**الجمرة العقبة**) لە ڕۆژی قورباندا ، هەروەك لە پێشدا باسکرا .

ﷺ ڕووخسەتی داین و فەرمووی : بخۆن و لێشی هەڵگرن ، فەرمووی : ئێمەش لێمان خوارد ، و لێشمان هەڵگرت هەتاکو گەشتینە مەدینەش .

ئاسانکاری و لا بردنی قورسی (الحرج) لە سەر ئەو کەسەی کە شتێك لە کردارەکانی حەجی پێش خستووە ، یان دوای خستووە ، لە ڕۆژی قوربانیدا

٩٤ ـ (وفي رِوايةٍ : نحر رسولُ اللهِ ﷺ [فَحلَق : حم] [٩٠] .

(٩٠) ئەمەش ئەوەمان بۆ دەردەخات کە : سەرتاشین سوننەتە پاش سەربڕینی حەیوانی دیاری (الـ هدي) بێت ، و سەربڕینی حەیوانی دیاری (الـ ـ هدي)ش پاش

واتە : وە لە ڕیوایەتێکدا هاتووە : کە پێغەمبەر ﷺ دوای ئەوەی کە حەیوانی دیاری (الـهدي)یەکانی سەربڕین ، سەری تەراش کرد .

٩٥ ـ وجلس [بِمنى يوم النحر : مج] لِلناس ، فَما سئِلَ [يومئِذٍ : مـج] عن شيءٍ [قُدم قَبلَ شيءٍ : مج] إِلا قَالَ : (لا حرج ، لا حرج) [٩١] **، حتى جاءه رجل فقال : حلقت قبل أن أنحر ؟ قال : (لا حرج) .**

واتە : وە لە ڕۆژی قوربانـدا ، بۆ وەڵام دانـەوەی پرسیاری خەڵك لە

ڕەجم کردن دەبێت ، وە سوننەتیشە سەرتاش بەلای ڕاستەی سەرتاشراو دەست پێ بکات ، بە پێچەوانەی مەزهەبی حەنەفیەکان ، لەبەر ئەو فەرموودەیەی کە (**أنس بن مالك**) دەگێڕێتەوە :" **أن رسول الله ﷺ أتى منـزله** بمنى **، ونحر ،** ثم **قال للحالق : خذ وأشار** إلى **جانبه الأيمن ،** ثم **الأيسر ،** ثم **جعل يعطيه الناس"** (رواه مسلم) .

وقد أنصف هنا المحقق ابن الهمام فقال في (**الفتح**) عقب هذا الحديث :

" وهذا يفيد أن السنة في **الحلق البداءة** بيمين **المحلوق ورأسه ، وهو خلاف ما ذكـر** في **المذهب ، وهذا الصواب "** .

[٩١] واتاکەشی ئەوەیە : ئەوەی لە سەرت ماوە ئەنجامی بدە ، ئەوەش کە ئەنجامت داون لە سەرت کەوتوون ، و هیچیشت لە سەر نی‌یە لە پێش و پاش خستنیان .

ئەوەش بزانە کە کردارەکانی ڕۆژی قوربان (**يوم النحر**) چوار شتن : ڕەجم کردنی (**جمرة العقبة**) ، و پاشان سەربڕینی حەیوانی دیاری (الـهدي) ، پاشان سەرتاشین ، و پاشان تەوافی (**الإفاضة**) ، سوننەتیش وایە کە بەم شێوەیە ئەنجام بدرێن یەك لە دوای یەك ، هەروەکو پێشتر لە سەروە باسکراوە ، جا ئەگەر پێچەوانەی ببێتەوە ، بە پێش خستنی هەندێکیان لە سەری هەندێکی تریان ، بۆی ڕەوایە و هیچ فیدیەیەکی لە سەر نی‌یە ، لە بەر ئەم فەرموودەیە و جگە لەمیش کە هەمان واتایان هەیە ، پێشەوا (**النووي**) فەرموویەتی : **((و ذا قال** جماعة **من السلف وهو مذهبنا))** .

واتە : هەندێك لە پێشین ئەم ووتەیەیان فەرمووە ، و مەزهەبی ئێمەشە .

مینادا دانیشت ، هیچ پرسیارێکی ـ لەو ڕۆژەدا ـ لێ نەکرا سەبارەت بە شتێك ، پێشخرا بێت لە شتێکی تر ئیللا دەیفەرموو : هیچی تێدا نییە ، هیچی تێدا نییە ، تاکو پیاوێك هات و پێی فەرمووی : سەرم تاشیوە پێش ئەوەی حەیوانی دیاری (الـ هدي) سەرببڕم ؟ فەرمووی : هیچی تێدا نییە .

٩٦ـ ثُم جاءَ آخِر فَقالَ : حلقْت قَبلَ أنْ أرمِي ؟ قَالَ : لا حرج .

واتە : پاشان یەکێك هات ووتی : سەرم تاشیوە پێش ئەوەی ڕەجم بکەم ، فەرمووی : هیچی تێدا نییە .

٩٧ـ[ثُم جاءَه آخر فَقالَ: طُفْت قَبلَ أنْ أرمِي ؟ قالَ: لا حرج : مي حب].

واتە : پاشان یەکێکیتر هاتە لای و ووتی : تەوافم کرد پێش ئەوەی ڕەجم بکەم ، ئەویش فەرمووی : هیچی تێدا نییە .

٩٨ـ [قَالَ آخر : طُفْت قَبلَ أنْ أذْبح قَالَ : ذبح ولا حرج : طح] .

واتە : یەکێکیتر ووتی : تەوافم کردووە پێش ئەوەی حەیوانی دیاری (الـ هدي) سەربـبڕم ، فەرمووی : سەربـبڕە هیچی تێدا نییە .

٩٩ـ [ثُم جاءَه آخر فَقالَ :.إني نحرت قَبلَ أنْ أرمِي ؟ قَالَ : [ارمِ و : طي حم] لا حرج : مي مج طح حب طي حم] .

واتە : پاشان یەکێکیتر هاتە لای و ووتی : من حەیوانی دیاری (الـ هدي)یەکەمم سەربڕیوە پێش ئەوەی ڕەجم بکەم ؟ فەرمووی : ڕەجمەکەت بکە ، هیچی تێدا نییە .

١٠٠ـ[ثُم قَالَ النِبي ﷺ : قَد نحرت ههنا ومِنى كُلها منحر : حم مي م د جا هق].

واتە : پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : من ئەلێرەدا حەیوانی

دیاری (الـ ـهدي)یەکانم سەرم بڕیون ، بەڵام ئـەوە بـزانن کـە مینـا هـەمووی جێگەیە بۆ سەربڕینی قوربانی .

١٠١ـ [وكُل فِجاج مكة وطُريق منحر : د حم مج طش حا هق] (٩٢) .

---

(٩٢) ئـــەم فەرموودەیـــە ئـــەوەی تێدایـــە کـــە ئـــەتوانرێت حـــەیوانی دیـــاری (الـــ ـهدي)یـەکان لـە مەکەشـدا سـەربڕێن ، هـەروەکو چـۆن دەتوانرێـت لـە مینـادا سەربڕێت ، هرەوەکو پێشەوا (**البيهقي**) لە (**سنن البيهقي : ٥ / ٢٣٩**) دا و بـە (**سند صحيح**) لـە (**ابن عباس**) ەوە ـ ڕەزای خوا لە خۆیی و بابی بێت ـ دەگێڕێتەوە کە فەرمویەتی : " **إنما النحر بمكة ، وكان نزهت عن الدماء ، ومكة من** منى " كذا ، وفي رواية : **ومنى من مكة** ـ ولعلـها الصواب ـ . زاد في الرواية الأولى عن عطاء : " **أن ابن عباس كان ينحر بمكة ، وأن ابن عمـر لم يكن ينحر بمكة كان ينحر** بمنى " .

منیش دەڵێم : ئەگەر حاجیان ئـەم حوکمـە بـزانن ، و بەشـێکی زۆریـان لـە مەکـەدا حەیوانی دیاری (الـ ـهدي)یەکانیان سەربڕن ، ئەو کاتە کۆ بوونـەوەی حـەیوانی دیـاری (الـ ـهدي)یەکان لە مینا کـەم دەبـووەوە ، نـەدەکرا ژێـر خۆڵـەوە (**الطم في الـتراب**) بـۆ ئەوەی ئاووهەوا بۆگەن نەکات ، و خەڵکانێکی زۆر سودیان لە سـەربڕاوەکان دەبینـی ، و هەندێکیش لەو شتانە نەدەما کە بڕێکی زۆر لە حاجیان گلەیی لـێ دەکەن ، ئـەوەش جگە لە هۆکاری بێ ئاگایی و نەزانینی زۆرینەیان بە شەرع نەبێت هیچ هۆکارێکی تـری نییە ، لە گەڵ وازهێنانیان لە کارپێکردنی ، و بـەوەش کـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ هـانی داوون لە چاکە ، بـۆ نمونـە دەبینیـت گیـان لەبـەری لاواز دەکـەن بـە حـەیوانی دیـاری (الـــ ـهدي) و قوربـانی ، و هـەوڵی سـەربڕینی قەڵـەوەکانیان نـادەن ، پاشـان دوای سەربڕینەکانیان بەجێی دێنن بێ ئەوەی پاکیـان بکـەن ، و پارچـە پارچـەیان بکـەن ، بۆیە دەبینیت کە هەژارانیش بەلای ئەو حەیوانە کراوانە بە دیاری و قوربانیانەدا تێپـەر ببن ، هیچێك نابینێـت کـە وای لێ بکـات سـوودیان لێ وەرگرێـت ، وە بـە بۆچـوونی مـن ئەگەر حاجیان ئەم خاڵانەی کە دێن ئەنجام بدەن، ئەوا بێگومان ئەو گلەییانە نامێنن :

واتە: هەموو کۆڵان و ڕێچکەکانی مەککەش هەر شوێنە بۆ سەربڕینی قوربانی.

١٠٢ـ [فَانحروا مِن رِحالِكُم : م مج د هق] .

واتە : بۆیە دەتوانن لە شوێنی مانەوەکانیشتان قوربانییەکانتان سەربڕن .

یەکـەم : زۆرینــەیان لــە مەکــەدا حــەیوانی دیــاری (الـــ ـهدي) و قوربانیــەکانیان سەرببڕن .

دووەم : قەڵەباڵەغی نەکەن لە سەربڕینی قوربانییەکانیان تەنها لە ڕۆژی قورباندا ، بەڵکو با لە سێ ڕۆژی دوای جەژن قوربانییەکانیان سەربڕن .

سێیەك : سەربڕینی قوربانی قەڵەو ، و پاککردنی ، و پارچەپارچەکردنی .

چوارەم : لێ خواردن ، و ئەگەر توانرا لێشی هەڵبگیرێت بۆ ڕۆژانی تـر ، هـەروەکو چـۆن پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو کارەی ئەنجام داوە ، هـەروەکو لـە خاڵـەکانی (**٩٠،٩٣**) دا باسـکرا ، باشترین ڕێباز و سوننەتیش ڕێباز وسوننەتی پێغەمبـەری خوایـە ﷺ ، بێگومـان کۆتـایی ئـەم ئوممەتەش چاك نابێت ئیللا بەوە نەبێت کە سەرتایی ئەم ئوممەتەی پێ چاك بووە .

لە گەڵ ئەوەشدا چەندەها ئامراز و هۆکاری تر هەن کە لەم سەردەمەدا ڕەخسـاون : ئەگەر کاربەدەستان هەندێکی بەکار بێنن ئەوا زاڵ دەبن بە سەر ئـەو گرفتـە هـەر لـە بنەوادا ، یەکێك لە ئاسانترینیان : ئەوەیە کە لـە ڕۆژانـی جەژنـدا چـەند ئۆتۆمـۆبیلێکی گەورە کە ساردکەرەوەیەن تێدا بێـت تایبـەت بکـرێن بـۆ پاراسـتنی گۆشـتەکان ، و لـە میناشدا چەند کارمەندێکی تایبەت هەبن بۆ کۆکردنەوەی ئەو سەربڕا ، و قوربانییانەی کــە خاوەنــەکانیان وازیــان لێ هێنــاون ، و کەســانی تــریش هــەبن بــۆ پــاکردن ، و پارچەپارچە کردنیان ، پاشان بار بکرێن لەو ئۆتۆمبیلانەدا لـە هەمـەر چـوار ڕۆژەکـانی جەژن ، ببرێن و بسوڕێننەوە بە سەر لادێکانی نزیك و دەوروو بەری مەکەی پیرۆزدا ، و بارکراوەکانیان ـ کە گۆشتە ـ بەش بکەن لە هەموو ڕۆژێکدا بە سەر فەقیر و هەژاراندا ، بەوەش توانیمان ئەو گرفتە لە ناو بەرین ، جا وەڵامدەرێك دەبێت ؟

ووتار و خوتبەی ڕۆژی قوربان

١٠٣ـ [وقَالَ جابر رضي الله عنه : خطبنا ﷺ يوم النحر فقَالَ : أي يومٍ أعظـم حرمةً ؟ فقَالُوا : يومنا هذَا قَالَ : فَأي شهرٍ أعظَم حرمةً ؟ قَالُوا : شهرنا قَالَ : أي بلَدٍ أعظَم حرمةً ؟ قَالُوا : بلَدنا هذَا قَالَ : فَإن دِماءَكُم وأموالَكُم علَـيكُم حرام كَحرمةِ يومِكُم هذَا فِي بلَدِكُم هذَا فِي شهرِكُم هذَا هلْ بلغت ؟ قَالُوا : نعم . قَالَ : اللهم اشهد : حم] .

واتـە : جـابر رضي الله عنه فـەرمووی : پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە ڕۆژی جەژنـدا ووتــاری بــۆ خوێندینــەوە ، و فــەرمووی : چ ڕۆژێــك ڕێزدارتــرین ڕۆژە ؟ فەرموویان : ڕۆژی ئەمڕۆمان ، فەرمووی : ئەی چ مانگێك ڕێزدارترین مانگـە ؟ فەرموویان : ئەم مانگەیان ، فورمووی : ئەی چ وڵاتێك ڕێزدارترین وڵاتە ؟ فەرموویان : ئەم وڵاتەی ئێمە ، فەرمووی : جا بزانن کـە خـوێن و سـامان و داراییتان ، لە سەر یەکتر قەدەغە و حەرامە ، ئەبێ ڕیزیان لێ بگیرێت ، وەکو ڕێزگرتنـی ئـەم ڕۆژەتـان ، لـەم وڵات و مانگەتانـدا ، ئایـا پێتـانم گەیانـد ؟ فەرموویان : بەڵێ ، فەمووی : جا خوایا تۆ شاهید بە لە سەر ئەوە .

ڕۆشتنەوە بۆ کەعبە

بۆ ئەنجامدانی (طواف الصدر) :

١٠٤ـ ثُم ركِب رسولُ اللهِ ﷺ فَأَفَاض إِلى الْبيتِ [فَطَافُوا [٩٣] .

واتە : پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ سوار بوویەوە و ڕۆشتەوە بۆ کەعبـە

---

[٩٣] پاشان هەموو شتێکیان لە سەر حـەڵاڵ بـوو کـە پێشـتر لـە سـەریان قەدەغـە بووبوو ، هەروەکو لە (**الصحيحين**) دا هاتووە لە (**عائشة**) ، و (**ابن عمر**) ەوە رضي الله عنهم .

، و تەوافیان بە دەوردا کرد .

١٠٥ ـ ولَم يطُوفُوا بين الصفَا والْمروة : د طح هق حم سع] [٩٤] **.**

(٩٤) كذا أطلق جابر رضي الله عنه .

وفصلت ذلك عائشة ـ رضي الله عنها ـ حيث قالت : " **فطاف الذين كانوا أهلوا بالعمرة بالبيت وبين الصفا والمروة** ثم **حلوا** ثم **طافوا طوافا آخر بعد أن رجعوا من** منى **وأما الذين** جمعوا **الحج والعمرة فإنما طافوا طوافا واحدا** " أخرجه الشيخان .

قال ابن القيم في (**زاد المعاد**) : فأما أن يقال : عائشة أثبتت ، وجابر نفى ، والمثبت مقدم على النافي ، أو يقال : مراد جابر من قرن مع النبي ﷺ وساق الهدي كأبي بكر وعمر وطلحة وعلي وذري اليسار فإنهم إنما سعوا سعيا واحدا وليس المراد به عموم الصحابة أو يعلل حديث عائشة بأن قولها : فطاف الخ ... في الحديث مدرج من قول هشام وهذه ثلاث طرق للناس في حديثها . والله أعلم . كذا في زاد المعاد .

قلت : والطريق الأخير منها ضعيف لأن تخطئة الثقة بدون حجة لا تجوز لا سيما إذا كان مثل هشام .

ثم استدركت فقلت : ليس في طريق الحديث هشام لأنه من رواية مالك عن ابن شهاب عن عروة بن الزبير عنها . فهذا إسناد غاية في الصحة فمن الخطأ والإدراج ؟

ثم وجدت شيخ الإسلام ابن تيمية قال في (**مناسك الحج : ص ٣٨٥ ج ٢ من مجموعة الرسائل الكبرى**) : " **وقد روى** في **حديث عائشة أنهم طافوا مرتين لكن هذه الزيادة قيل إنها من قول الزهري لا من قول عائشة** " .

والزهري جبل في الحفظ فكيف يخطأ بمجرد " قيل " ؟

وأزيد الآن في هذه الطبقة فأقول : فمن العجيب أن يعتمد على ذلك ابن تيمية فيرد به حديث عائشة فيقول : " وقد احتج بها - يعني الزيادة - بعضهم على أنه يستحب طوافان بالبيت وهذا ضعيف والأظهر ما في حديث جابر ويؤيده قوله : " **دخلت العمرة** في **الحج** إلى **يوم القيامة** " .

قلت : حديث عائشة صحيح لا شك فيه ، وما أعل به لا يساوي حكايته كما عرف ، **ومما يؤكد ذلك شيئان :**

الأول : أن له طريقا أخرى عنها في " الموطأ " (رقم : ٢٢٣ ج ١ : ٤١٠) عن عبد الرحمن ابن القاسم عن أبيه به .

وهذا سند صحيح أيضا كالجبل ثبوتا .

والآخر أن له شاهدا صريحا صحيحا من حديث ابن عباس أنه سئل عن متعة الحج فقال :

واتە : و تەوافیان لە نێوان دوو کێوی سەفا ، و مەڕوەدا نەکرد .

١٠٦ـ فَصلى بِمكة الظهر (٩٥) **.**

واتە : وە نوێژی نیوەڕۆی لە مەککەدا کرد .

١٠٧ــ فَأتى بني عبدِالمطلِب [وهم : نخ مي مج جا هق] يسقُونَ على زمزمٍ (٩٦) **فَقالَ : انزعوا** (٩٧) **بني عبدِالمطلِب ، فَلولا أنْ يغلِبكُم النــاس**

" أهل المهاجرون والأنصار وأزواج النبي ﷺ في حجة الوداع فلما قدمنا مكة قال رســول الله ﷺ : " اجعلوا إهلالكم بالحج عمرة إلا من قلد الهدي " . طفنا بالبيت وبالصفا والمروة وأتينا النساء ولبسنا الثيــاب وقال : " من قلد الهدي فإنه لا يحل له حتى يبلغ الهدي محله ثم أمرنا عشية التروية أن ل بالحج فإذا فرغنا من المناسك جئنا فطفنا بالبيت وبالصفا والمروة فقد تم حجنا وعلينا الهدي . . . " الحديث .

أخرجه البخاري تعليقا مجزوما ورواه مسلم خارج صحيحه موصولا وكذا الإسماعيلي في مســتخرجه ومن طريقه البيهقي في سننه (٥ / ٢٣) وإسناده صحيح رجاله رجال الصحيح .

فهذا كله يؤكد بطلان دعوى الإدراج في حديث عائشة ـ رضـي الله عنهـا ـ ويؤيد أ ا حفظت ما لم يحفظ جابر رضي الله عنه ويدل على أن التمتع لا بد له من الطواف مرة أخرى بــين الصــفا والمــروة وفي حديث ابن عباس فائدة أخرى هامة جدا وهي أن من فعل ذلك فقد تم حجه ومفهومه أن من لم يفعل ذلك لم يتم حجه فهذا إن لم يدل على أنه ركن فلا أقل من أن يدل على الوجوب فكيف الاستحباب ؟

وأما تأييد شيخ الإسلام ما ذهب إليه من عدم المشروعية بقوله ﷺ : **" دخلت العمرة ... "** فلا يخفى ضعفه بعد ما ثبت الأمر به من النبي صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم .

(٩٥) كذا قاله جابر ، وقال ابن عمر : إنه صلى ﷺ الظهر بمنى كما في (**الصحيحين**) واختلفــوا في الترجيح ، وذهب بعضهم إلى الجمع بين القولين ، ولكن النفس لم تطمئن لشيء من ذلك فراجع : (**شـرح مسلم للنووي**) ، و (**زاد المعاد**) ، و (**نيل الأوطار**) .

تتمـة : ثم رجع إلى منى فمكث ا أيام التشريق يرمي في كل يوم الجمرات الثلاث على الترتيب المتقدم عن النووي .

(٩٦) معناه يغرفون بالدلاء ويصبونه في الحياض ونحوها ويسبلونه للناس .

(٩٧) أي استقوا بالدلاء وانزعوها بالرشاء .

على سِقَايتكُم ، لَنزعت معكُم [٩٨] **.**

واتە : و هاتە لای نەوەکانی (**عبدالمطلب**) کە خەریکی ئاوی زەمزەمدان بوون بە خەڵك ، و پێی فەرموون : ئاو بدەن بە خەڵك ، لە بەر ئەوە نەبوایە خەڵکتان لە سەر کۆببێتەوە و قەڵەباڵەخ ببێت ، منیش لەگەڵتاندا ئـاوم دەدا بە خەڵك .

١٠٨ـ فَناوَلُوه دلْواً ، فَشرب مِنه] .

واتـە : ئـەوانیش دۆڵکـە ئـاوێکی زەمزەمیـان پێـدا ، ئـەویش لێی خواردەوە.

چیرۆك و بەسەرهاتی تەواوی

﴿ عائشة ﴾ ـ رضي الله عنها ـ

١٠٩ـ [وقَالَ جابر رضي الله عنه : وإن عائِشةَ حاضت ، فَنسـكَت الْمناسِـك كُلها ، غَير أَنها لَم تطُف بِالْبيتِ : خ حم] .

واتە : جابر رضي الله عنه فەرمووی : دایکە (**عائشة**) ـ ڕەزای خـوای لێ بێـت ـ کەوتە بێ نوێژیەوە ، و بەو حاڵە هەموو کردار و ئادابەکانی حـەجی ئـەنجام

---

[٩٨] واتاکەشی ئەوەیە کە : ئەگەر لەوە نەترسایەم کە خەڵك بیروباوەڕی ئـەوەیان لەلا درووست بێت کە ئەو شـتە لـە کردارەکـانی حەجـە ، و قەڵـەباڵغی لەسـەر دروسـت بکەن ، بە شێوەیەك لەدەستی ئێوەی دەربکەن ئێوە دور بکەنەوە لە ئاو پێدان ، ئەوا منیش لە بەر زۆری پاداشتی ئەو کردارە لە گەڵتاندا ئاوم دەدا بە حاجیان (**النووي**) .

دا ، جگە لەوە نەبێت کە تەوافی نەکرد .

١١٠ ـ [قَالَ : حتى إِذَا طَهرت طَافَت بِالْكَعبةِ (٩٩) والصفَا والْمروة ثُم قَالَ : قَد حلَلْتِ مِن حجكِ وعمرتكِ جمِيعاً : م د ن هق حم] .

واتە : فەرمووی : تەوافی ئەنجام نەدا تاکو پاك بووەوە ، ئینجا کە پاك بووەوە تەوافی بە دەوری کەعبە ، و لە نێوان سەفا و مەروەدا ئەنجام دا ، پاشان فەرمووی : بەمە لە عومرە و حەجەکەشت پێکەوە بوویتەوە .

١١١ ـ [قَالَت : يا رسولَ اللهِ ﷺ أَتنطَلِقُونَ بِحجٍ وعمرةٍ وأَنطَلِق بِحج ؟ : خ حم] (١٠٠) [قَالَ : إِن لَكِ مِثْلُ ما لَهم : حم] .

واتە : ئەویش فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئێوە دەگەڕێنەوە بە حەج و عومرەیەك ، منیش تەنها بە حەجێك بگەڕێمەوە ؟ فەرمووی : تۆش هەمان پاداشتی ئەوانت هەیە .

١١٢ ـ [فَقَالَت : إِني أَجِد فِي نفْسِي أني لَم أَطُف بِالْبيتِ حتى حججت : م د ن طح هق حم] .

واتە : دایکە (**عائشة**) ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ فەرمووی : شتێکم لە دڵدا

---

(٩٩) واتە تەوافی (**الإفاضة والصدر**) پێشەوا (**الحافظ**) (٣ / ٤٨٠) فەرموویەتی :

" وانفقت الروايات كلها على أ ا طافت طواف الإفاضة من يوم النحر " .

واتە : هەموو ڕیوایەتەکان ڕێك کەوتوون لە سەر ئەوەی کە (**عائشة**) تەواف (**الإفاضة**) لە ڕۆژی قوربانىدا ەی ئەنجام دا .

(١٠٠) وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە ، فەرموویەتی : **" أيرجع الناس بأجرين وأرجع بأجر .." (أخرجه مسلم من حديثها)** ، واتە : خەڵکی بە دوو پاداشت بگەڕێتەوە ، و من بەیەك پاداشت ... ؟!

درووست بووە کە تەوافم نەکردووە بە دەوری کەعبەدا تاکو حەجەکەم ئەنجام دا .

١١٣ ـ [قَالَ : وكَانَ رسولُ اللهِ ﷺ رجلاً سهلاً إذَا هويت الشيءَ تابعها عليهِ : م هق] (١٠١) .

واتە : وە فەرمووی : پێغەمبەری خوا ﷺ پیاوێکی ئاسان بوو ، ئەگەر شتێکی بویستایە دڵی نەدەشکاند لە سەری .

١١٤ ـ [قَالَ : فَاذْهب بِها يا عبدالرحمن فَأعمِرها مِن التنعِيم .

واتە : فەرمووی : ئەی (**عبدالرحمن**) بیبە لە (**تنعيم**) ەوە عومرەی پێبکە .

١١٥ ـ [فَاعتمرت بعد الْحج : خ حم] [ثُم أقْبلْت : حم] وذَلِك لَيلَة الحَصبةِ : م ط هق حم] (١٠٢) .

---

(١٠١) واتاکەشی ئەوەیە کە : ئەگەر حەزی لە شتێك بۆ کەموکوڕی نەبوو لە ئایینـدا ـ وەك ئەوەی کە داوای عومرە بکات یان جگە لەو دڵی نەدەشکاند و وەڵامی ئەو داواکارییەی دەدایەوە ، هەروەها ئەوەشی تێدا دەردەکەوێت کە بە جوانی و چاکی هەڵسو کەوت بکرێت لە گەڵ خێزاندا ، خوای پەروەردگار فەرموویەتی : ﴿ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ﴾ بەتایبەت لەو شتانەی کە لە گوێڕایەڵی فەرمانەکامی خوای پەروەردگارە (**النووي**).

(١٠٢) بە **(فتح الحاء وإسكان الصاد المهملة)** ، ئەو ڕۆژانەیە کە دوای سێ ڕۆژی دوای جەژن دێت ، ئەو ناوەی پێوە نراوە لە بەر ئەوەی حاجیان لە مینا دەرچوون ، و لە (**المحصب**) دابەزیون شەو تێیدا مانەوەتەوە (**النووي**) .

(**المحصب**) یش ئەو دۆڵەیە کە سەری لە (**الأبطح**) ی نێوان مەکە و میناوە دەردەچێت ، هەروەکو لە (**النهاية**) دا هاتووە .

ئەوەش بزانە (**جابر**) ﷺ لەگەڵ جوانی گێڕانەوەی بۆ چۆنێتی حەجی پێغەمبەر ﷺ باسی تەوافیماڵئاوایی (**طواف الوداع**) ی نەکردووە ، لە هەموو ئەو ڕیوایەتانەی کە من بەرچاوم کەوتوون ، بەڵام دایکە (**عائشة**) ـ رضي الله عنها ـ لەم بەسەرهاتەیدا دەیگێڕێتەوە کە دەفەرمووێت لە کۆتاییەکەیدا : " **فجئنا رسول الله ﷺ وهو في م له من جوف الليل فقال : هل**

واتە : عومرەی لە دوای حەج ئەنجام دا ، پاشان لە شەوی (**الحصبة**) دا گەڕایەوە .

١١٦ ـ [وقَالَ جابر : طَاف الرسولُ ﷺ بِالْبيتِ فِي حِجةِ الْــوداع (١٠٣) علَى راحِلَتِهِ يستلِم الْحجر بِمِحجنِهِ ، لأَنْ يراه الناس ولْيشرف ولْيسأَلُوه فَإِن الناس غَشوه : م د حم] .

واتە : وە جابر رضي الله عنه فەرمووی : پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە حـەجی مـاڵ ئاوایدا بە سەر ووشـترەکەیەوە تـەوافی دەکـرد ، و گاڵۆکەکـەی دەهێنـا بـە بەردە ڕەشەکەدا ، بۆ ئـەوەی خەڵکەکـە ببیـنن ، و ئاشـکرا بێـت ، وە بـۆ ئەوەی پرسیاری لێ بکرێت ، چونکە خەڵکەکە ڕشابوونە سەری .

١١٧ ـ [وقَالَ (١٠٤) : رفَعت امرأَةٌ صبِياً لَها إِلَى رسول اللهِ ﷺ فَقَالَت : يــا رسولَ اللهِ أَلِهذَا حج ؟ قَالَ : نعم ، ولَكِ أَجر : ت مج هق] (١٠٥) .

فرغت ؟ قلت : نعم فآذن في **أصحابه بالرحيل فخرج فمر بالبيت فطاف به قبل صلاة الصبح** ثم **خــرج إلى المدينة "** (أخرجه البخاري ومسلم والسياق له وأبو داود) .

وە پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێکردنی هەندێك توند (**الرمل**) ی نەکردووە نە لەم تەوافـەدا ، و نەش لە تەواف (**الصدر**دا) دا هەروەکو فەرموودەی (**عمر**) لە (**الصحيحين**) دا ئامـاژەی پێداوە .

(١٠٣) ليس في الحديث كما ترى تعيين هذا الطواف وقد سبق أن طواف القدوم كان ﷺ ماشيا فهذا محمول - ضرورة الجمع - إما على طواف الإفاضة وإما على طواف الوداع والله أعلم .

(١٠٤) جاء هذا الحديث عن ابن عباس أيضا وفي بعض طرقه التصريح بأن السؤال وقع في رجوعه من مكة إلى المدينة في موضع اسمه الروحاء ولذلك أوردته ههنا .

(١٠٥) أي بسبب حملها وتجنبها إياه ما يجتنبه المحرم وفعل ما يفعله المحرم . **قال النـووي : فيـه حجـة للشافعي ومالك وأحمد وجماهير العلماء أن حج الصبي منعقد صحيح يثاب عليه وإن كان لا** يجزيه **عـن**

واتە : وە فەرمووی : ئافرەتێك منداڵەکەی خۆی بۆ لای پێغەمبەر ﷺ بەرزکردەوە ، و لێی پرسی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئایا ئەمە حەجی بۆ هەیە ؟ فەرمووی : بەڵێ ، تۆش پاداشت دەدرێیتەوە .

ئەمە دوا شتە کە بەر چاووم کەوتبێت لە ﴿ **چۆنێتی حەجکردنی پێغەمبەر** ﷺ **بە و شێوەیەی کە جابر** رضي الله عنه **لێیەوە دەیگێڕێتەوە** ﴾ ، شوکر و ستایشیش بۆ خوای پەروەردگار بۆ سەرخستنی ، و داواکاریشم لێی زیاتر لە چاکەکانی خۆیم بەسەردا بڕێژێت ، ئەوەشم بە باش زانی ئەم پەرتۆکە بەوە کۆتایی بهێنم بە خستنە ڕووی پوختەی ئەو ئادابانەی حەج کە تێدا باسکراون ، بە تایبەت ئەوانەی کە زۆرگرنگن بۆ هەموو حاجیەك کە بیانزانێت ، و لە نزیکەوەش چاوی لێ بێت ، ئەوەش لە سەر پێشنیاری هەندێك برا ، خوای پەروەردگار پاداشتی خێریان بداتەوە .

وە بۆ تێر و تەسەلی سوودەکان : ئەوا من لێرەدا ئەو ئادابانەی تری حەج کە لە پێشتردا ئاماژەمان بۆ کرد لە تەعلیقەکەمدا دەخەمە ڕوو ، بۆ ئەوەی کورتەیەکی پوخت و تێر و تەسەل بێت – إن شاء الله تعالى - ئەوەش بەم پێیەی خوارەوە :

١ ـ الإحرام في إزار ورداء (١٠٦) .

حجة الإسلام بل يقع تطوعا إجماعا قال إلا فرقة شذت فقالت : يجزيه . ولم يلتفت العلماء لقولها . وقال أبو حنيفة لا يصح حجه قال أصحابه : وإنما فعلوه تمرينا له ليعتاده فيفعله .

قال النووي : وهذا الحديث يرد عليهم .

(١٠٦) شێخی پایە بەرزی ئیسلام (**ابن تيمية**) في (**مناسك الحج**) دا فەرموویەتی : **((والسـنة أن**

واتە : پۆشینی جلی ئیحرام کە لە دوو بەش پێك هاتووە ، بەشی یەکەمیان ناوك تاکو خواری ئەژنۆ ، کە پێی دەووترێت (**الإزار**) ، وە دووەمیان بەشی سەروەری لەش دادەپۆشێت جگە لە سەر و شانی ڕاست نەبێت ، کە پێی دەووترێت (**الرداء**) .

٢ ـ لبسهما ، والتطيب قبله .

واتە : لە بەر کردنی ئەو دوو پۆشاکە ، و خۆ بۆنخۆشکردن پێش لەبەرکردنیان .

٣ ـ الإحرام من الميقات .

واتە : پۆشینی جلی ئیحرام لەو جێگانەی کە بۆی دیاری کراون .

٤ ـ إحرام النفساء والحائض بعد الإغتسال .

واتە : پۆشینی جلی ئیحرام بۆ ئەو ئافرەتانەی کە لە زەیسانی و بێ نوێژیدان دوای خۆشوردنیان .

٥ ـ الإحرام بحج وعمرة (١٠٧) .

يحرم في **إزار ورداء سواء كانا** مخيطين **أو غير** مخيطين **باتفاق الأئمة))** ، قال صديقنا مدرس المسجد النبوي الشيخ (**عبد الرحمن الإفريقي**) ـ رحمه الله ـ في كتابه (**توضيح الحج والعمرة : ص ٤٤**) : **((ومعنى** مخيطين **أن تكون** في **الرداء والإزار خياطة عرضا أو طولا وقد غلط** في **هذا كثير من العوام يظنون أن المخيط الممنوع هو كل ثوب خيط سواء على صورة عضو الإنسان أم لا بل كونه** مخيطا **مطلقا وهذا ليس بصحيح بل المراد بالمخيط الذي ى عن لبسه هو ما كان على صورة عضو الإنسان كالقميص والفنيلة والجبة والصدرية والسراويل وكل ما على صفة الإنسان** محيط **بأعضائه لا** يجوز **للمحرم لبسه ولو بنسج وأما الرداء الموصل لقصره أو لضيقه أو خيط لوجود الشق فيه فهذا جائز))** .

(١٠٧) شێخی پایە بەرزی ئیسلام (**ابن تيمية**) في (**المناسك**) : **((ويستحب أن** يحرم **عقب صلاة : إما فرض ، وإما تطوع ، إن كان وقت تطوع** في **أحد القولين ، وفي الآخر**

واته : تەلبیه کردن دوای پۆشینی جلی ئیحرام به حەج و عومره .

٦ ـ الحج راكبا .

واته : ئەنجامدانی حەج به سواری‌یەوه .

٧ ـ الحج بالنساء والصبيان .

واته : بردنی خێزان و منداڵ له گەڵ خۆدا بۆ ئەنجامدانی حەج .

٨ ـ التلبية بتلبية النبي ﷺ ورفع الصوت ا .

واته : تەلبیەکردن و دابەستنی حەج هەروەکو چۆن پێغەمبەری خوا ﷺ کردوویەتی ، له گەڵ بەرزکردنەوەی دەنگ تیایدا .

٩ ـ فسخ الحج من نواه مفردا أو قرن إليه عمرة ولم يسق الهدي .

واته : گۆڕین و پچڕاندنی نیەتی حەج بۆ ئەو کەسەی که نیەتی حەجی هێناوه به تەنها ، یان نیەتی عومرەشی له گەڵ دا هێناوه ، ئەگەر حەیوانی دیاری (الـهدي) له گەڵ خۆدا نەبردووه .

١٠ ـ طواف القدوم سبعة أشواط .

واته : حەوت جار تەوافکردنی هاتن و دەست پێکردن .

١١ ـ الاضطباع فيها .

واته : پۆشینی جلی ئیحرام به شێوەیەك شانی ڕاستی تیایدا

إن كان يصلي فرضا أحرم عقبه . وإلا فليس للإحرام صلاة تخصه ، هذا أرجح)).

واته : سوننەته پاش نوێژێك ، فەرز بێت یان سوننەت ئیحرام ببەستێ ، ئەگەر کاتی سوننەت بێت له یەکێك له دوو ووتەکه ، لەوی تریاندا ئەگەر نوێژی فەرزی ئەنجام دەدا پاش ئەوه ئیحرام بپۆشێ ، ئەگینا ئیحرام پۆشین هیچ نوێژێکی تایبەتی نی‌یه ، ئەمەیه ووتەی هەڵبژاردە .

دەربخرێت ، ئەو شێوەیەش پێی دەووترێت (**الاضطباع**) .

١٢ـ الرمل في الثلاثة الأولى منه .

واتە : هەروەلە کردن لە سێ خولی یەکەمی تەوافکردن .

١٣ـ التكبير عند الحجر .

واتە : ﴿ الله أكبر ﴾ کردن لە لای بەردە ڕەشەکەدا .

١٤ـ تقبيل الحجر ، أو استلام الركن اليماني في كل شوط .

واتە : ماچکردنی بەردەڕەشەکە ، یان دەست پێوەدانی ڕوکنی یەمانی لە کۆتایی هەموو تەوافێك دا .

١٥ـ صلاة ركعتين بعد الفراغ من الأشواط .

واتە : کردنی دوو ڕکات نوێژ پاش لێبوونەوە لە ئەنجامدانی تەوافەکان .

١٦ـ القراءة فيها بـ ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴾ **و** ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ .

واتە : خوێندنەوەی : ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴾ و﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ تیایاندا.

١٧ـ صلاتهما خلف المقام .

واتە : ئەنجامدانی ئەو دوو ڕکاتە لە پشتی شوێنەوار و مەقامی (**إبراهيم**) ەوە .

١٨ـ الشرب من زمزم والصب منها على الرأس .

واتە : خواردنەوەی ئاوی زەمزەم ، و کردنی هەندێکیش بە سەر سەردا .

١٩ـ العود إلى استلام الحجر الأسود .

واتە : گەڕانەوە بۆ دەست پێوەدانی بەردەڕەشەکە .

٢٠ ـ الوقوف على الصفا مستقبل القبلة .

واتە : وەستان ڕووەو قیبلە لە سەر کێوی سەفا .

٢١ ـ ذكر الله عليها وتوحيده وتكبيره وتحميده و تهليله ثلاثا .

واتە : زیکر کردنی خوای پەروەردگار لە سەر کێوی سەفا ، و ڕاگەیاندنی یەکخوا پەرستێتی ، و (الله أكبر) کردن و شوکر وستایش کردنی ، و ووتنی : (لا إله إلا الله) سێ جار .

٢٢ ـ المشي بينها وبين المروة سبعا .

واتە : ڕێکردن و تەوافکردن حەووت جار لە نێوان ئەم و کێوی مەروەدا .

٢٣ ـ السعي بينهما في بطن الوادي في كل شوط .

واتە : ڕێکردنی هەندێك تونتر لە نێوان ئەم دوو کێوەدا ، و بە ناو ئەو دۆڵەی کە لە نێوانیاندایە لە هەموو جارێك دا .

٢٤ ـ الوقوف على المروة .

واتە : وەستان لە سەر کێوی مەڕوە .

٢٥ ـ الذكر عليها كما فعل على الصفا .

واتە : زیکر کردنی خوای پەروەردگار لە سەر کێوی مەڕوە هەروەکو چۆن لە سەر کێوی سەفادا ئەنجامی دا .

٢٦ ـ ختم السعي على المروة .

واتە : کۆتایی هێنان بە تەواف و هاتووچۆکانی ـ لە نێوان دوو کێوی سەفا و مەروەدا ـ لە سەر مەڕوە .

٢٧ ـ التحلل من الإحرام من التمتع أو القران الذي لم يسق الهدي ، بقص الشعر ولبس الثياب وغير ذلك .

واتە : داکەندن و کردنەوەی جلی ئیحرام ، بۆ کەسێك کە تەلبیەیی بە عومرە کردبێت ، یان تەلبیەیی بە حەج و عومرە کردبێت لە گەڵ یەکدا ، بەمەرجی حەیوانی دیاری (الـهدي) لە گەڵ خۆیدا نەهێنابێت ، ئەوەش بە لێ بڕینی پرچ ، و پۆشینی پۆشاك ، و جگە لەوانەش .

٢٨ـ تـحلل المـتمتع ، بقص الشعر لا الـحلق .

واتە : داکەندن و کردنەوەی جلی ئیحرام ، بۆ کەسێك کە تەلبیەیی بە عومرە کردبێت ، بە لێ بڕینی پرچی ، نەك بە تاشینی .

٢٩ـ الإهلال بالحج يوم التروية .

واتە : تەلبیەکردن بە حەج لە ڕۆژی تەرویەدا .

٣٠ـ الذهاب إلى منـى والبيات فيها .

واتە : ڕۆشتن بۆ مینا ، و شەو مانەوە تیایدا .

٣١ـ أداء صلاة الظهر وبقية الصلوات الخمس ا .

واتە : ئەنجامدانی نوێژی نیوەڕۆ ، و نوێژەکانی تریش تیایدا .

٣٢ـ التوجه منها بعد طلوع شمس يوم عرفة إلى عرفات .

واتە : ڕۆشتن لە وێوە و دوای خۆرهەڵهاتنی ڕۆژی عەرەفە بۆ کێوی عەرەفە .

٣٣ـ النـزول بنمرة عند عرفات .

واتە : دابەزین و چوونە (**نمرة**) ، کە لە لای کێوی عەرەفەیە .

٣٤ـ الجمع بين الظهر والعصر عندها جمع تقديم .

واتە : کۆکردنەوەی دوو نوێژی نیوەڕۆ و عەسر لە (**نمرة**) بە پێش خستنی نوێژی عەسر بۆ لای نوێژی نیوەڕۆ .

٣٥ـ الوقوف على عرفة مفطرا .

واتە : چونە سەر کێوی عەرەفە وەستان لە سەری بێ ئەوەی بە ڕۆژوو بیت .

٣٦ـ الخطبة في عرفة .

واتە : ووتار خوێندنەوە لە کێوی عەرەفە .

٣٧ـ استقبال القبلة رافعا يديه يدعو على عرفة .

واتە : ڕووکردن لە قیبلە ، و دەست بەرزکردنەوە لە کاتی پاڕانەوە لە سەر کێوی عەرەفە .

٣٨ـ التلبية على عرفة .

واتە : تەلبیەکردن لە سەر کێوی عەرەفە .

٣٩ـ الإفاضة من عرفة بعد الغروب ، وعليه السكينة .

واتە : دابەزین لە کێوی عەرەفە دوای خۆرئاوا بوون ، بە سەکینە و وەقارەوە .

٤٠ـ الجمع بين المغرب والعشاء جمع تأخير في المزدلفة .

واتە : کۆکردنەوەی نوێژی مەغریب و عیشا ، بە دواخستنی نوێژی مەغریب بۆ کاتی نوێژی عیشا ، لە موزدەلیفەدا .

٤١ـ الأذان فيه بإقامتين .

واتە : ئەنجامدانی ئەو دوو نوێژە بە یەك بانگ و دوو قامەت .

٤٢ـ ترك السنة بين الصلاتين .

واتە : ئەنجام نەدانی نوێژی سوننەت لە نێوان ئەوو دوو نوێژەدا .

٤٣ـ البيات بها بدون إحياء الليل .

واتە : مانەوەی شەو تیایدا بێ زیندو کردنەوەی ئەو شەوە بە شەونوێژ .

٤٤ ـ صلاة الفجر حين تبين **الفجر .**

واتە : ئەنجامدانی نوێژی بەیانی ئەو کاتەی کە گزنگی ڕاستگۆ ڕوون و ئاشکرا دەبێت .

٤٥ ـ الوقوف على المشعر الحرام منها ، مستقبل القبلة داعيا ، حامـدا ، مكبرا ، مهللا ، حتى الإسفار جدا .

واتە : وەستان لە سەر مەشعەرولحەرام (**کێوی قـەزەح**) ی موزدەلیفە بەوەستان ڕووە و قیبلە ، لە کاتی پاڕانەوە ، و کردنی شوکری خوای پەروەردگار ﴿ **الحمد** لله ﴾ ، و ﴿ الله **أكبر** ﴾ ، ووتنی ﴿ **لا إلـه إلا** الله ﴾ ، تاکو کاتی خۆرەزەردەیەکی درەنگ .

٤٦ ـ الدفع منها قبل أن تطلع الشمس .

واتە : دابەزین لە مەشعەرولحرام پێش هەڵاتنی خۆر .

٤٧ ـ الإسراع قليلا في **بطن محسر .**

واتە : هەندێك بەتوندی ڕێکردن لە دۆڵی (**محسر**) ـ کە شوێنێکە لە نێوان مینا موزدەلیفە ، و شوێنی لەناودانی سوپاو فیلەکانی ئەبرەهەیە کە ویستی کەعبە بڕوخێنێت ـ .

٤٨ ـ الذهاب إلى **الجمرة ، من طريق أخرى ،** غير **طريق الذهاب** إلى **عرفات .**

واتە : ڕۆشتن بۆ ڕەجم کردن ، لە ڕێگەیەکی تر ، جگە لە ڕێگەیەی ڕۆشتن بۆ کێوی عەرەفە .

٤٩ ـ رمي الجمرة الكبرى يوم النحر من بطن الوادي بسبع حصيات ضحى .

واتە : ڕەجمکردنی (**الجمـرة الكـبرى**) لە ڕۆژی قوربان ، و لە ناوجەرگەی دۆڵەکەوە بە حەوت بەرد ، و لە کاتی چێشتەنگا .

٥٠ ـ الرمي بحصى الخذف .

واتە : بەردەکانی ئەم ڕەجمکردنە ئەوەندەی ناوکە پاقلەیەك دەبوون .

٥١ ـ جواز رميها بعد الزوال .

واتە : بۆشی هەیە رەجمەکان لە دوای نیوەڕۆ بێت .

٥٢ ـ الرمي من بطن الوادي .

واتە : ڕەجمکردنە لە ناوجەرگەی دۆڵەکەوە دەبێت .

٥٣ ـ التكبير مع كل حصاة .

واتە : ﴿ الله أكبر ﴾ کردن لە گەڵ فڕێدانی هەموو بەردێك .

٥٤ ـ قطع التلبية عند رمي الجمرة .

واتە : کۆتایی پێهێنان بە ﴿ الله أكبر ﴾ لە کاتی فڕێدانی بەردەکە .

٥٥ ـ التحلل الحل الأصغر بالرمي .

واتە : پۆشاکی ئیحرام داکەندنی بچووك ، دوای ڕەجمکردن .

٥٦ ـ الرمي في أيام التشريق بعد الزوال .

واتە : ڕەجمکردن لە سێ ڕۆژی دوای جەژنی قوربان ، و لە دوای نیوەڕۆدا.

٥٧ ـ نحر القارن والمتمتع للهدي ، فمن لم يجد صام ثلاثة أيـام في الحـج وسبعة إذا رجع .

واتە : سەربڕینی حەیوانی دیاری (الـهدي) لە لایەن ئەو کەسەوە کە تەلبیەی بە حەج و عومرە کردووە لە گەڵ یەکدا (**القارن**) ، یان تەنها تەلبیەی عومرەی کردووە بۆ حەجی بە ئیسراحەتی دوای عومرە ، ئەوەش کە توانای سەربڕینی حەیوانی دیاری (الـهدي) نەبێت ، ئەوا سێ ڕۆژ لە حەج بە ڕۆژوو دەبێت ، و حەوتیش کە گەڕایەوە .

٥٨ ـ نحر البعير ، وكذلك البقرة عن سبعة .

واتە : سەربڕینی ووشتر ، هەروەها مانگاش لە جیاتی حەوت کەس لـە کاتی قوربانی کردندا .

٥٩ ـ النحر في منى ومكة .

واتە : سەربڕینەکە لە مینا و مەککەدا .

٦٠ ـ الأكل من الهدي .

واتە : خواردن لە گۆشتی حەیوانی دیاری (الـ ـهدي) .

٦١ ـ التطيب بعد الرمي .

واتە : خۆ بۆنخۆشکردن دوای ڕەجمکردنەکان .

٦٢ ـ الحلق .

واتە : سەرتاشین .

٦٣ ـ البدء بيمين المحلوق .

واتە : دەست پێکردن بە لای ڕاستی ئەو کەسەی کە سەری دەتاشرێت .

٦٤ ـ الخطبة يوم النحر .

واتە : خوتبە و ووتار خوێندن لە ڕۆژی قوربانیدا .

٦٥ ـ الإفاضة لطواف الصدر بدون رمل .

واتە : ڕۆشتن جارێکی تر بۆ تەواف کردن بەدەوری کەعبەدا ، کە پـێی دەووترێت (**طواف الصدر**) ، تەوافەکەش بەبێ هەروەلە دەبێت .

٦٦ ـ سعي المتمتع بعد طواف الإفاضة خلافا للقارن .

واتە : تەوافکردنی ئەو کەسەی کە تەلبیـەی بـە عـومرە کـردووە لـە نێـوان سەفا و مەروەدا ، بە پێچـەوانەی ئـەو کەسـەی کـە تەلبیـەی بـە حـەج و عـومرە

کردووە .

٦٧ ـ ترتيب المناسك يوم النحر .

واتە : یەك لە دوای یەك ئەنجامدانی ئادابەکان لە ڕۆژی قوربانادا .

٦٨ ـ الإحلال بعده الحل كله .

واتە : حەڵاڵ بوونی تەوا ، و داکەندنی پۆشاکی ئیحرام بە تەواوی .

٦٩ ـ الشرب من زمزم عقب الفراغ من الطواف .

واتە : خواردنەوەی ئاوی زەمزەم دوای کۆتایی پێهێنانی تەواف .

٧٠ ـ الرجوع إلى منى ومكث فيها أيام التشريق الثلاثة .

واتە:گەڕانەوە بۆ مینا ، ومانەوە تیایدا لە سێ ڕۆژی دوای ڕۆژی جەژنی قوربان.

٧١ ـ رمي الجمرات الثلاث في كل يوم منها بعد الزوال .

واتە: ڕەجمکردنی ئەو سێ ڕەجمەی کە ماوە لەو سێ ڕۆژەدا، ولە دوای نیوەڕۆ.

٧٢ ـ الطواف للوداع ، بدون رمل .

واتە : تەوافکردن بۆ ماڵئاوای کردن و خواحافیزی ، بە بێ هەروەلە کردن .

بەمەش پەرتۆکە تەواو دەبێت .

وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين .

وقد رأيت أن ألحق بالكتاب من هذه الطبعة ذيلا أسرد فيه **بدع الحج وزيارة المدينة المنورة وبيت المقدس** ، لأن كثيرا من الناس لا يعرفو ا فيقعون فيها فأحببت أن أزيدهم نصحا ببيا ا والتحذير منها .

ذلك لأن العمل لا يقبله الله تبارك وتعالى إلا إذا توفر فيه شرطان اثنان :

الأول : أن يكون خالصا لوجهه عز وجل .

والآخر : أن يكون صالحا . ولا يكون صالحا إلا إذا كان موافقا للسنة غير مخالف لها ومن المقرر عند ذوي التحقيق من أهل العلم أن كل عبادة مزعومة لم يشرعها لنا رسول الله ﷺ بقوله ولم يتقرب هو ا إلى الله بفعله فهي مخالفة لسنته ، **لأن السنة على قسمين :**

سنة فعلية و سنة تركية ، فما تركه ﷺ من تلك العبادات فمن السنة تركها ألا ترى مثلا أن الأذان للعيدين ولدفن الميت مع كونه ذكرا وتعظيما لله عز وجل لم يجز التقرب له إلى الله عز وجل وما ذلك إلا لكونه سنة تركها رسول الله ﷺ وقد فهم هذا المعنى أصحابه ﷺ فكثر عنهم التحذير من البدع تحذيرا عاما كما هو مذكور في موضعه حتى قال حذيفة بن اليمان رضي الله عنه : ((**كل عبادة** لم **يتعبدها أصحاب رسول الله** ﷺ **فلا تعبدوها**)) .

وقال ابن مسعود رضي الله عنه : **((اتبعوا ولا تبتدعوا فقد كفيتم عليكم بالأمر العتيق))** .

فهنيئا لمن وفقه الله في عبادته لاتباع سنة نبيه ﷺ ، ولم يخالطها ببدعة إذا فليبشر بتقبل الله - عز وجل - لطاعته ، وإدخاله إياه في جنته . جعلنا الله من الذين يستمعون القول فيتبعون أحسنه .

واعلم أن البدع التي ستمر بك على نوعين : بدع وجدت أنا من نص على بدعيتها من أهل العلم في كتبهم فهذا العلامة عليه عزوها إليهم . وهذا النوع من الأكثر . **والآخر :** بدع لم أجد من نص على بدعيتها ولكن السنة أو القواعد العلمية الأصولية تحكم ببدعتها . فهذا الدليل عليه خلوه من العزو .

ومرجع هذه البدع أمور : الأول : أحاديث ضعيفة لا يجوز الاحتجاج بها ولا نسبتها إلى النبي ﷺ ، ومثل هذا لا يجوز العمل به عندنا على ما بينته في مقدمة (**صفة صلاة النبي** ﷺ) وهو مذهب جماعة من أهل العلم كابن تيمية وغيره .

الثاني : أحاديث موضوعة أو لا أصل لها ، خفي أمرها على بعض الفقهاء فبنوا عليها أحكاما ! هي من صميم البدع ومحدثات الأمور !

ثالثا : اجتهادات و استحسانات صدرت من بعض الفقهاء خاصة المتأخرين منهم لم يدعموها بأي دليل شرعي ، بل ساقوها مساق الأمور المسلمات حتى صارت سننا تتبع ولا يخفى على المتبصر في دينه أن ذلك مما لا يسوغ اتباعه إذ لا شرع إلا ما شرعه الله تعالى وحسب المستحسن - إن كان مجتهدا - أن يجوز له هو العمل بما استحسنه وأن لا يؤاخذه الله به أما أن يتخذ الناس ذلك شريعة وسنة فلا ثم لا . فكيف وبعضها مخالف للسنة العملية كما سيأتي التنبيه عليه إن شاء الله تعالى .

رابعا : عادات وخرافات لا يدل عليها الشرع ولا يشهد لها عقل ، وإن عمل ا بعض الجهال واتخذوها شرعة لهم ولم يعدموا من يؤيدهم ولو في بعض ذلك ممن يدعي العلم ويتزيى بزيهم .

ثم ليعلم أن هذه البدع ليست خطور ا في نسبة واحدة بل هي على درجات بعضها شرك وكفر صريح كما سترى وبعضها دون ذلك ولكن يجب أن نعلم أن أصغر بدعة يأتي الرجل ا في الدين هي محرمة بعد تبين كو ا بدعة فليس في البدع - كما يتوهم البعض - ما هو رتبة المكروه فقط كيف ورسول الله ﷺ يقول : (**صحيح**) " **كل بدعة ضلالة وكل ضلالة** في **النار** " أي صاحبها .

وقد حقق هذا أتم تحقيق الإمام الشاطبي - رحمه الله - في كتابه العظيم (**الاعتصام**) ولذلك فأمر البدعة خطير جدا لا يزال أكثر الناس في غفلة عنه ولا يعرف ذلك إلا طائفة من أهل العلم وحسبك دليلا على خطورة البدعة قوله ﷺ : (**صحيح**) " **إن** الله **حجب التوبة عن كل صاحب بدعة** حتى **يدع بدعته** " رواه الطبراني والضياء المقدسي في (**الأحاديث المختارة**) وغيرهما بسند صحيح وحسنه المنذري .

وأختم هذه الكلمة بنصيحة أقدمها إلى القراء من إمام كبير من علماء المسلمين الأولين هو **الشيخ حسن بن علي البربهاري** من أصحاب أصحاب الإمام أحمد رحمه الله المتوفى سنة (**٣٢٩**) قال رحمه الله تعالى : " واحذر صغار المحدثات فإن صغار البدع تعود حتى تصير كبارا وكذلك كل بدعة أحدثت في هذه الأمة كان أولها صغيرا يشبه

الحق فاغتر بذلك من دخل فيها ثم لم يستطع المخرج منها فعظمت وصارت دينا يدان به فانظر رحمك الله كل من سمعت كلامه من أهل زمانك خاصة فـلا تعجلـن ولا تدخلن في شيء منه حتى تسأل وتنظر : هل تكلم فيه أحد من أصحاب الـنبي ﷺ أو أحد من العلماء فإن أصبت فيه أثرا عنهم فتمسك به ولا تجاوزه لشيء ولا تختر عليـه شيئا فتسقط في النار .

واعلم رحمك الله أنه لا يتم إسلام عبد حتى يكون متبعا مصدقا مسلما فمن زعم أنه قد بقي شيء من أمر الإسلام لم يكفونا أصحاب رسول الله ﷺ فقد كذ م وكفى ذا فرقة وفطعن عليهم فهو مبتدع ضال مضل محدث في الإسلام ما ليس فيه " [١٠٨] .

بیدعەکانی پێش هاتنی ئیسلام :

١ـ الإمساك عن السفر في **شهر صفر ، وترك ابتداء الأعمال** فيه **؛ مـن النكاح ، والدخول وغيره** [١٠٩] **.**

---

(١٠٨) طبقات الحنابلة لابن أبي يعلى (٢ / ١٨ - ١٩) .

ڕەحمەتی خوا لە پێشەوا (**مالك**) بێت کە فەرموویەتی : ((**لا يصلح آخر هذه الأمة إلا** بما **صلح به أولها فما** لم **يكن يومئذ دينا لا يكون اليوم دينا**)) .

وە دروودی خواش لە سە پێغەمبەری خوا بێت کـە فەرموویـەتی : " **ما تركت شيئا يقربكم** إلى **الله إلا وقد أمرتكم به وما تركت شيئا يبعدكم عن الله ويقربكم** إلى **النـار إلا وقد يتكم عنه** " .

شوکریش بۆ ئەو خوایەی کە تەواو بوونی شتە چاکەکان لە نیعمەتی ئەون .

(١٠٩) وە فـەرموودەی : " **من بشرني** بخروج **صـفر بشـرته بالجنـة** " (**موضوع**) ە هەروەکو لە (**الفتاوى الهندية : ٥ / ٣٣٠**) دا ، و ئەو کتێبانەدا هـاتووە کـە فـەرموودەی (**موضوع**) یان گرتۆتە خۆ .

واتە : خۆ گرتنەوە لە سەفەر کردن لە مانگی صەفەردا ، و وازهێنان لە دەستپێکردنی کردارەکان تیایدا : وەك ژن هێنان و خانو دروست کردن و جگە لەوەیش .

٢ـ ترك السفر في محاق الشهر وإذا كان القمر في العقرب [١١٠] .

واتە : وازهێنان و تەرك کردنی سەفەر لە ناوەڕاستی مانگدا ، وە ئەگەر لە مانگ لە خولگەی دوو پشکدا بێت .

٣ ـ ترك تنظيف البيت وكنسه عقب سفر المسافر (المدخل لابن الحاج:٢/٦٧).

واتە : وازهێنان و تەرك کردنی پاك کردنەوە و گسك دانی ماڵ دوای سەفەر کردنی موسافیر و ئەو کەسەی کە دەچێت بۆ حەج .

٤ـ صلاة ركعتين حين خروج إلى الحج ، يقرأ في الأولى بعد الفاتحة : ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ وفي الثانية (الإخلاص) فإذا فرغ قال : (اللهم بك انتشرت وإليك توجهت ...) ويقرأ آية الكرسي سورة الإخلاص والمعوذتين وغير ذلك مما جاء في بعض الكتب مثل (إحياء الغزالي) و(الفتاوى الهندية) و (شرعة الإسلام) وغيرها [١١١] .

---

(١١٠) لەو بارەیەوە فەرموودەیەك هاتووە لە (**تذكرة الموضوعات ، ص ١٢٢**) ، بەڵام (**صحيح**) نی‌یە .

(١١١) وە فەرموودەی : " **ما خلف عبد على أهله أفضل من ركعتين يركعهما عندهم حين يريد سفرا** " (**ضعيف الإسناد**)ە لە (**سلسلة الأحاديث الضعيفة : رقم ٣٧٢**) دا ئاشکرام کردووە ، بۆیە نابێت بە پێی ئەوە خواپەرستی بکرێت ، هەروەکو بڕیاری لە سەر دراوە (**الأصول**) دا ، بۆیە ووتەی پێشەوا (**النووي**) دوای بە (**ضعيف**) دانانی

واتـە : کردنـی دوو رکعـات نوێـژ لـە کـاتی دەرچـون بـۆ حـەج ، وە خوێندنی سورەتی : ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴾ لە رکعـاتی یەکەمـدا لـە دوای خوێندنی سورەتی (**الفاتحة**) ، وە سـورەتی: ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ لـە رکعاتی دووەمدا ، وە ئەگەر ئەم دوو رکعاتەی تەواو کرد دەڵێت : ((اللهم بك انتشرتُ ، وإليك توجهت ...)) ، وە خوێنـدنەوەی (**آيـة الكُرسـي**) و (**سـورة الإخـلاص**) و (**المعـوذتين**) و غـەیری ئەمانـەیش کـە لـە هەنـدێك لـە کتێبـە فقهیەکاندا هاتووە ، وەك ... هتد .

٥ ـ صلاة أربع ركعات [١١٢] .

واتە : کردنی چوار رکعات نوێژ .

٦ ـ قراءة المريد للحج إذا خرج من م له آخر سـورة (آل عمـران) وآية الكرسي و (إنا أنزلناه) و (أم الكتاب) بزعم أن فيها قضاء حـوائج الدنيا والآخرة [١١٣] .

واتە : خوێندنەوەی کۆتـایی سـورەتی : (**آل عمران**) و (**آيةُ الكُرسي**) و

فەرمودەکە کە فەرموویەتی : ((**فيسن له ذلك**)) ، ووتەیەکە لە شوێنی خۆی نییە .

هاوشێوەشی فەرموودەی (**أنس**) کە فەرموویـەتی : " **لـم يرد رسول الله ﷺ سفرا إلا قال : حين ينهض من جلوسه : اللهم بك انتشرت ...** " فەرموودەکە . (رواه ابن عدي ، والبيهقي (٥ / ٢٥٠) ، وفيه عمر - ويقال عمرو بن مساور ، وهو منكر الحديث كما قال البخـاري وضعفه الآخرون) .

(١١٢) والحديث الوارد فيها ضعيف - أيضـا - رواه الخرائطي في (**مكارم الأخلاق**) عن أنس بلفظ : " **ما استخلف في أهله خليفة أحب إلى الله من أربع ركعات يصليهن العبد في بيته إذا شد عليه ثياب سفره** " الحديث . قال العراقي : وهو ضعيف .

(١١٣) وفي ذلك حديث مرفوع ولكنه باطل كما في (**التذكرة :١٢٣**) .

(**إنا أنزلاه)** و (**أم الكتاب**) ، لە لایەن ئەو کەسەی کە ئەیەوێ بڕوات بۆ حەج ، بە گومانی ئەوەی کە هێنانە دی پێویستیەکانی دونیا و دوا ڕۆژی تێدایە .

٧ ـ الجهر بالذكر والتكبير عند تشييع الحاج وقدومهم (المدخل : ٤ / ٣٢٢) (مجلة المنار : ١٢ / ٢٧١) .

واتە : دەنگ بەرز کردنەوە بە زیکر و تەکبیر (اللهُ أكبر) کردن لە کاتی بە ڕێخستنی حاجیەکان و گەڕانەوە و پێشوازی کردنیان .

٨ ـ الأذان عند توديعهم .

واتە : بانگ دان لە کاتی ماڵئاوای و خوا حافیزی کردن لە حاجیەکان .

٩ ـ الحمل والاحتفال بكسوة الكعبة [١١٤] (المدخل : ٤ / ٢١٣) (والإبداع في مضار الابتداع : ١٣١ - ١٣٢) (تفسير المنار : ١٠ / ٣٥٨) .

واتە : ئاهەنگ گێڕان بە بۆنەی لە بەرگ گرتنی کەعبەدا .

١٠ ـ توديع الحاج من قبل بعض الدول بالموسيقى .

واتە : بە ڕێخستن و خوا حافیزی کردنی حاجیەکان لە هەندێك وولاتدا بە مۆسیقا لێدان !

١١ ـ السفر وحده أنساً بالله كما يزعم بعض الصوفية !!

واتە : سەفەر کردن بە تەنها ، بە بیانووی هاوسەفەرێتی لە گەڵ خوای پەروەردگاردا بەپێی بۆچوونی هەڵەی هەندێك لە صۆفیەکان !

---

(١١٤) وقد قضي على هذه البدعة والحمد لله منذ سنين ولكن لا يزال في مكا ا البدعة التي بعدها .

وفي الباجوري على ابن القاسم (١ / ٤١) : **" ويحرم التفرج على المحمل المعروف وكسوة مقام إبراهيم ونحوه "** .

١٢ـ السفر من غير زاد التصحيح بدعوى التوكل [(١١٥)] .

واته : سەفەر كردن بە بێ ئـەوەی خـواردن و خواردنـەوە و تێشـووی سەفەر لە گەڵ خۆیدا ببات ، بە بیانووی پشـت بەسـتن و تـەوەكولكردن بـە سەر خوای پەروەردگار !

١٣ ـ ((السفر لزيارة قبور الأنبياء والصالحين)) [(١١٦)] (مجموع الرسائل الكبرى / لشيخ الإسلام ابن تيمية : ٢ / ٣٩٥) .

واته : سەفەر كردن بە مەبەستی زیارەت كردنی قـەبری پێغەمبـەران – عليهم السلام - و پیاو چاكان .

١٤ـ ((عقد الرجل على المرأة المتزوجة إذا عزمت على الحج وليس معها

---

(١١٥) استحب ذلك الغزالي في (الإحياء : ٣ / ٢٤٩) وقال في مكان آخر (٤ / ٢٢٩) : " **والسفر إلى البوادي من غير زاد جائز وهو أعلى مقامات التوكل** " .

قلت : وهذا باطل إذ لو كان كما قال لكان أحق الناس به رسول الله ﷺ ونحن نعلم يقينا أنـه لم يفعل ذلك كيف وهو صلى الله عليه وسلم قد تزود من هديه ﷺ من مكة إلى المدينـة ولسـت أدري كيف يزعم الغزالي ذلك وهو حجة الإسلام والله عز وجل يقـول : ﴿وَتَزَوَّدُواْ فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى﴾ وقد نزلت في ناس من أهل اليمن كانوا يحجون ولا يتـزودون ويقولـون نحـن المتوكلون . رواه البخاري وغيره فما الذي صرف الغزالي عن هذه الحقيقة التي دل عليها الكتـاب والسنة ؟ أهو الجهل ؟ كلا فإن هذا مما لا يخفى على مثله وإنما هو التصوف الذي يحمل صاحبه على الخروج عن الشرع بطريق تأويل النصوص فهو في هذا وعلم الكلام سواء عصـمنا الله بالسنة مـن كل من يخالفها .

(١١٦) بەڵام سەبارەت بە سەردانێك كە سەفركردن نەبێت ڕەوایە بە كـۆڕای زانایـان ، لەوانەش (**ابن تيمية**)ەیە ، و هەر كەسێكیش تومەتباری بكات نەزانە یان مەبەستێكی هەیە .

محرم بعقد عليها ليكون معها كمحرم)) [١١٧] **(السنن والمبتدعات : ١٠٩) .**

واته : ماره کردنی ئافرەتێك (كە مێردی هەیە) لە پیاوێکی تـر ئەگـەر ئافرەتەکە بڕیاریدا بچـێت بـۆ حـەج و مـەحرەمی لـە گەڵـدا نـەبوو ، مـارەی دەکات بۆ ئەوەی وەك مەحرەمی لێبێت بۆی .

١٥ـ **أخذ المكْس من الحجاج القاصدين لأداء فريضة الحج . (الإحياء : ١ / ٢٣٦) .**

واته : وەر گرتنی گومرك و باج (**ضريبة**) لەو حاجییانەی کە دەیانەوێت فەرزی حەج بە جێ بێنن .

١٦ـ **صلاة المسافر ركعتين كلما نزل م لا وقوله : ((اللهم أنزلني م لا مباركا وأنت خير الم لين)) .**

واته : کردنی دوو رکعات نوێژ لە لایەن موسافیرەوە هـەر چ کاتێـك لـە جێگەیەکدا دابەزی ، لە گەڵ ووتـنی : ((**اللهم أنزلني م لاً مباركاً وأنت خير الـمنـزلين**)) .

١٧ـ **قراء المسافر في كل م ل ي له سورة الإخلاص (١١) مرة وآيـة الكرسي مرة وآية** ﴿ وَمَا قَدَرُواْ اللّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ﴾ **مرة** [١١٨] **.**

واته : خوێندنەوەی : سورەتی **(الإخـلاص)** یـازدە جـار ، و **(آيـةُ الكرسي)** یەك جار ، و ئایەتی ﴿ وَمَا قَدَرُواْ اللّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ﴾ یـەك جـار لـە

---

(١١٧) ئەمە یەکێکە لە پیسترین داهێنراوەکان ، لە بەر ئـەو هـەموو حیلـە و فێڵـەی کە تێیدایە بەرامبەر بە شەرع ، و لەبەر کەتنە فاحشەوە ، هەروەکو شاراوە نییە .

(١١٨) انظر (**شرح شرعة الإسلام : ص ٣٦٩ – ٣٧٤**) .

لایەن موسافیرەوە لە هەموو شوێنێك كە تیایدا دادەبەزێ .

١٨ـ الأكل من فحاكل أرض يأتيها المسافر [١١٩] .

واتە : خواردن لە پیازی هەموو ئەو جێگایانەی كە مەسافیر تێی دەچێت .

١٩ـ ((قصد بقعة يرجو الخير بقصدها ، ولم تستحب الشريعة ذلك ، مثل المواضع التي يقال : إن فيها أثر النبي ﷺ كما يقال في صخرة بيـت المقـدس ، ومسجد القدم القبلي دمشق ، وكذلك مشاهد الأنبياء والصالحين)) . (اقتضاء الصراط المستقيم مخالفة أصحاب الجحيم : ص ١٥١ ، و ١٥٢) [١٢٠].

واتە : سەردان و زیارەتكردنی جێگایـەكی تایبـەت بـە مەبەسـتی خێـر دەست كەوتن لەو ڕۆیشتنەدا ، و شەریعەتیش ئـەوەی بـە سـوننەت و چـاك نەزانیبێت ، وەك ئەو جێگایانـەی كـە دەڵـێن : شـوێنەواری پێغەمبـەری ﷺ تێدایە ، هەر وەك چۆن دەڵێن لە بارەی (**صخرة بيت المقدس**) و (**مسجد القـدم**) وە كـە هــەردووكیان لــە پێشــەوەی شــاری (**دیمەشـق**) ن ، وە هــەروەها مەزارگای پێغەمبەران و پیاو چاكان .

---

(١١٩) استحبه في (شرح الشرعة : ٣٨١) والاستحباب حكم شرعي لا بد له من دليل وقد احتج له بقوله : ((وفي الحديث : " **من أكل فحا أرض** لم **يضره ماؤها** " . يعني البصل)) .

وهو حديث غريب لا نعرف له أصلا إلا في " النهاية " لابن الأثير وكم فيه مما لا أصل له .

في صخرة بيت المقدس ومسجد القدم قبلي دمشق وكذلك مشاهد الأنبـاء والصـالحين) (**اقتضـاء الصراط المستقيم مخالفة أصحاب الجحيم : ص ١٥١ و١٥٢**) .

(١٢٠) وقد صح عن عمر رضي الله عنه أنه رأى الناس في حجته يبتدرون إلى مكة فقال : ما هـذا فقـال : مسجد صلى فيه رسول الله ﷺ فقال : هكذا هلك أصحاب الكتاب اتخذوا آثار أنبيائهم بيعا من عرضت له منكم فيها الصلاة فليصل وإلا فلا يصل . انظر كتابنا : (**تحـذير المسـاجد : ص ٩٧**) ثم قابل ذلك بمـا في (**الإحياء : ١ / ٢٣٥ طبع الحلبي**) تر عجبا .

٢٠ ـ ((شهر السلاح عند قدوم تبوك)) (الاختيارات العلمية) لشـيخ الإسلام ابن تيمية.

واتـە : هەڵكێشـان و دەرهێـنانی سـیلاح و چـەك لـە كـاتی گەیشـتن بـە (**تەبوك**).

بیدعەكانی ئیحرام و تەلبیەكردن و جگە لەوانیش :

٢١ ـ اتخاذ نعل خاصة بشروط معينة معروفة في بعض الكتب [١٢١] .

---

(١٢١) چونكە هاوشێوەی ئەم مەرجانە لە سوننەت دا نەهاتوون ، و ئـاییینی خـواش ئاسانە ، چونكە هەموو مەرجێك لـە پەڕتوكەكـەی خـوای پـەروەردگاردا نـەبێت ، ئـەوا پووچەڵ و ناڕەوایـە ، بـا سـەد مـەرجیش بێـت ، هـەروەكو لـە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ

واتە : هەڵبژاردنی نەعلکی تایبەت بە چەند مەرجێکی دیاری کراو کە لە هەندێك لە کتێبەکاندا باسکراون .

٢٢ـ الإحرام قبل الميقات [١٢٢] .

واتــە : ئیحـرام کـردن پـێش میقـات (واتـە : شـوێنی دیـاری کـراو بـۆ پۆشینی جلی ئیحرام) .

٢٣ ـ ((الاضطباع عند الإحرام)) [١٢٣] (تلبيس إبليس / لابن الجوزي

جێگیر و سەلمێنراوە لە (**صحيح البخاري**) دا ، و هەموو ئەوەش کە پێغەمبـەری خـوا ﷺ بە مەرجی داناوە لە نەعلدا ئەوەیە کە سەر قاپەڕەقە (قولە قاپ) کە ئەو دوو ئێسکە بەرز بوانەیە لە جومگەی پێکان ، کە لە ئایەتی دەستنوێژدا باسـکراوە ، ئـەوەش لـەو فەرموودەیەی کە تێیدا فەرموویەتی : **" لا يلبس المحرم الخفية إلا أن لا يجد نعلين فليقطعهما حتى يكونا أسفل من الكعبين " (متفق عليه)** ، بۆیە ئەو نەعلانەی کە لە سوریادا هـەن ، و پێیان دەووترێت (**الكندرة**) ، و (**الصباط**) ئەو کارەیان پێ ئەنجام دەدرێت .

(١٢٢) چونکە ئەوە پێچەوانەی سوننەتە .

وأما حديث **" من تمام الحج تحرم من دويرة أهلك " . فهو حديث منكر** ، كما بينتـه في **(سلسـلة الأحاديث الضعيفة : رقم ٢١٠)** على أنه قد روي ما يعارضه مرفوعا وموقوفا عن جماعة مـن الصـحابة كعمر وعثمان ـ رضي الله عنهما ـ كما ذكرت هناك وما أحسن ما روى الهروي وغيره عن ابن عيينة أنـه قال : **" سمعت مالك بن أنس وأتاه رجل فقال : يا أبا عبد الله من أين أحرم ؟ قال : من ذي الحليفة من حيث أحرم رسول الله ﷺ فقال : إني أريد أن أحرم من المسجد من عند القبر ؟ قال لا تفعل فإني أخشى عليك الفتنة فقال : وأي فتنة في هذه ؟ إنما هي أميال أزيدها قال : وأي فتنة أعظم من أن تـرى أنـك سبقت إلى فضيلة قصر عنها رسول الله ﷺ ؟ إني سمعت الله يقـول :** ﴿ فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ .

ومن ذلك تعلم قيمة الاتفاق المزعوم على جواز الإحرام قبل الميقات المذكور في " شرح الهداية " (٢ / ١٣٢) والله المستعان .

(١٢٣) قال ابن عابدين في (الحاشية : ٢ / ٢١٥) : **" والمسنون الاضطباع قبيل الطواف إلى انتهائه لا**

: ص ١٥٤) .

واتـە : لـە بـەرکردنی جلـی ئیحـرام بـە شـێوەیەك شـانی ڕاسـت تێیـدا دەرکەوێت ، هەر وەکو لە کاتی تەوافکردندا ئەنجام دەدرێت .

٢٤ ـ التلفظ بالنية [١٢٤] **.**

واتە : هێنان و ووتنی نیەت بە زمان .

٢٥ ـ ((الحج صامتا لا يتكلم)) (الاقتضاء : ص ٦٠) .

واتە : ئەنجام دانی حەج بە بێ دەنگی و بێ قسەکردن .

٢٦ ـ ((التلبية جماعة في صوت واحد)) (شرح الطريقـة المحمديـة / للحاج رجب : ١ / ١١٥) و(المدخل / لابن الحاج : ٢ / ٢٢١) .

واتە : تەلبیە کردنی بە کۆمەڵ و جەماعەت و بە یەك دەنگ .

٢٧ ـ ((التكبير والتهليل بدل التلبية)) (كـ العمال ، عن ابن عباس – رضي الله عنهما **- : ٣ / ٣٠) .**

واتە : تەکبیر ، واتە : ﴿ الله أكبر ﴾ کردن ، و تەهلیلە ، واتـە : ووتنـی ﴿ لا إله إلا الله ﴾ لە جیاتی تەلبیە کردن ، واتە : وتـنی ﴿لبيك اللهم لبيك ... ﴾ .

٢٨ ـ القول بعد التلبية : اللهم إني أريد الحج ، فيسره لي ، وأعني علـى أداء فرضه ، وتقبله مني . اللهم إني نويت أداء فريضتك في الحج ، فـاجعلني من الذين استجابوا لك ...) [١٢٥] **.**

غير " ، وكذا في (فتح القدير : ٢ / ١٥٠) .

[١٢٤] انظر التعليق (رقم ٩) .

[١٢٥] (**الغزالـي**) ووتوویـەتی : موسـتەحبە ، بـەڵام (**البـاجوري**) لـە (١ / ٣٢٩)

واتە : ووتنی ئەم دوعایە لە دوای تەلبیە کردن : **((اللهم** إني **أريد الحج ، فيسره** لي **، وأعني على أداء فرضه ، وتقبله** مني **. اللـهم** إني **نويـت أداء فريضتك** في **الحج ، فاجعلني من الذين استجابوا لك ...)) .**

٢٩ ـ **((قصد المساجد** التي **بمكة وما حولها غير المسجد الحرام كالمسجد الذي** تحت **الصفا وما** في **سفح** أبي **قبيس ومسجد المولد ونحو ذلك من المساجد** التي **بنيت على آثار من النبي ﷺ)) .**

واتـە : بـە تایبـەت ڕۆیشـتن بـۆ مزگەوتـەکانی نـاو شـاری (**مەکـە**) و دەوروبەری ، جگە لە ماڵی خوای پـەروەردگار (**المسجد الحـرام**) ، وەك ئـەو مزگەوتەی کە لە ژێر (**صەفا**) دایە ، وە ئەوەی کە لـە (**سفح أبـي قُبَـيس**) دایە ، وە مزگەوتی (**المولد**) ، و هاوشێوەکانی ئەم مزگەوتانە کە لـە سـەر شوێنەواری پێغەمبەر ﷺ دروست کراون و بنیات نراوە .

٣٠ ـ **((قصد الجبال والبقاع** التي **حول مكة مثل جبل حراء والجبل الذي عند** منى **الذي يقال : إنه كان فيه الفداء ونحو ذلك)) (** مجموعـة **الرسـائل الكبرى : ٢ / ٢٨٩) .**

واتە : ڕۆیشتن بۆ زیارەتکردنی سەر شاخ و ئەو جێگایانەی دەوروبەری مەکە ، وەك شاخی (**حراء**) ، و ئەو شاخەی کە لە لای (**مِنَى**) دایە کە گوایە

ووتوویەتی : سوننەتە .

لەوانەیە مەبەستی سوننەتی مەشایخەکان بێت ، ئەگەر نا هەموو ئەو کەسەی کە شارەزاییەکی هەبێت لە سوننەتدا دەزانێت لەو شـتانەیە کـە هـیچ بنەوایـەکی نییە **مجموعة الرسائل الكبرى** : ٢ / ٣٨٨ – ٣٨٩) و (**تفسير سورة الإخلاص : لابن تيمية** ، ١٧٩) .

دەوترێت : لە لایدا خوای گەورە ئەو بەرانەی ناردۆتە خوارەوە بۆ پێغەمبەر (**إبراهيم**) - عليه السلام - بۆ ئەوەی بیکات بە فیدا و قوربانی (**إسماعيل**) ی کوڕی - عليه السلام - ، یان هاوشێوەکانی ئەوە .

٣١ ـ ((قصد الصلاة في مساجد عائشة بـ (التنعـيم))) (مجموعـة الرسائل الكبرى : ٢ / ٣٥٧ - ٣٥٨) .

واتە : ڕۆیشتن بۆ نوێژ کردن لە مزگەوتی (**عائشة**) - ڕەزای خوای لێ بێت - لە (**تەنعیم**) .

٣٢ ـ ((التصليب أمام البيت)) (الإقتضاء : ١٠١) .

واتە : دانانی دەست و هێنان بە ڕوومەت و سینگدا بە شێوەی خاچ (واتە : **صەلیب**) لە بەرامبەر ماڵی خوادا .

بیدعەکانی تەواف کردن :

٣٣ ـ ((الغسل للطواف)) (مجموعة الرسائل الكبرى : ٢ / ٣٨٠) .

واتە : خۆ شوشتن (غوسل کردن) بۆ تەواف کردن .

٣٤ ـ لبس الطائف الجورب أو نحوه لئلا يطأ على ذرق الحمام ، وتغطيـة يديه لئلا يمس امرأة [١٢٦] .

---

[١٢٦] پێشەوا شێخی پایەبەرزی ئیسلام (**ابن تيمية**) لە (**المجموعة : ٢ / ٣٧٤**) : ((من فعل ذلك فقد خالف السنة ، فإن النبي ﷺ وأصحابه والتابعين ما زالوا يطوفون بالبيت ومـا

واتە : لە پێ‌کردنی گۆرەوی یان هاوشێوەکانی بۆ ئەوەی ئەو کەسەی تەواف دەکات پێی نەچێتە سەر ڕیقنەی کۆتر ، و داپۆشینی دەست بۆ ئەوەی دەستی بەر پێستی ئافرەت نەکەوێت .

٣٥ ـ صلاة المحرم إذا دخل المسجد الحرام تحية المسجد [١٢٧] .

واتە : کردنی نوێژی مزگەوت (واتە : **تحية المسجد**) لە لایەن ئەو کەسەوە کە ئیحرامی کردووە کاتێك کە دەچێتە ناو (**مسجد الحرام**) .

٣٦ ـ ((وقوله : نويت بطوافي هذا الأسبوع كذا وكذا)) (زاد المعاد : ١ / ٤٥٥ ٣ / ٣٠٣) (الروضة الندية : ١ / ٢٦١) .

واتە : ووتنی : نیەتم بەتەواف لەم هەفتەیەدا ئەوە ، و ئەوەیە .

٣٧ ـ ((رفع اليدين عند استلام الحجر كما يرفع للصلاة)) (زاد المعاد : ١ / ٣٠٣) و (سفر العادة / للعلامة الفيروزآبادي : ٧٠) [١٢٨] .

واتە : دەست بەرز کردنەوە لە کاتی دەست هێنان بە بەردە

زال الحمام في مكة)) .

واتە : ئەو کەسەی ئەوە ئەنجام بدات ئەوا پێچەوانەی سوننەت بووەتەوە ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ و هاوەڵانی و شوێنکەوتوانیان بەردەوام تەوافیان کردووە بە کەعبە ، و کۆتریش بەردەوام لە مەکەدا بووە .

(١٢٧) وإنما تحيته الطواف ثم الصلاة خلف المقام كما تقدم عنه ﷺ من فعله وانظر : (**القواعد النورانية : لابن تيمية ، ١٠١**) .

(١٢٨) وذكر أنه لا يفعل ذلك إلا الجهال مع أن ذلك مذهب الحنفية وقد احتج لهم في (**الهداية**) بحديث " **لا نرفع الأيدي إلا في سبع مواطن وذكر من جملتها استلام الحجر** " ولكنه حديث ضعيف من جميع طرقه ومع ذلك فقد أشار ابن الهمام في (**الفتح : ٢ / ١٤٨ ، ١٥٣**) إلى أنه لا أصل لذكر الحجر فيه . وكأنه أخذ من الزيلعي في (**نصب الراية : ٢ / ٣٨**) وفيه نظر ليس هذا محل بيانه .

ڕەشەکەدا (**الحجر الأسود**) وەك دەست بەرزکردنەوەی بۆ نوێژ .

٣٨ ـ ((التصويت بتقبيل الحج الأسود)) (المدخل : ٤ / ٢٢٣) .

واتە : دەنگ دەرکردن بە ماچ کردنی بەردە ڕەشەکە (**الحجر الأسود**) .

٣٩ ـ المزاحمة على تقبيله ، ومسابقة الإمام بالتسليم في الصلاة لتقبيله .

واتە : قەرەباڵخی کردن لە سەر ماچ کردنی بەردە ڕەشەکە ، و پێش کەوتنی ئیمام بە سەلام دانەوە لە نوێژدا بۆ فریاکەوتنی ماچ کردنی بەردە ڕەشەکە .

٤٠ ـ ((تشمير نحو ذيله عند استلام الحجر أو الركن اليماني)) الحاج رجب في (شرح الطريقة المحمدية : ١ / ١٢٢) .

٤١ ـ ((قولهم عند استلام الحجر : اللهم إيمانا بك وتصديقا بكتابك)) (المدخل : ٤ / ٢٢٥) [١٢٩].

واتە : ووتنی ئەم زیکرە لە کاتی دەست هێنان بە بەردە ڕەشەکەدا : (**اللهم إيماناً بك ، و تصديقاً بكتابك**) .

٤٢ ـ قولهم عند استلام الحجر : اللهم إني أعوذ بك من الكبر والفاقة ومراتب الخزي في الدنيا والآخرة [١٣٠] .

واتە : وتنی ئەم دوعایە لە کاتی دەست هێنان بە بەردە ڕەشەکەدا : (

---

[١٢٩] وفي (**المؤونة : ٢ / ١٢٤**) أن الإمام مالك أنكر قول الناس إذا حاذوا الحجر الأسود : إيمانا بك ... وقد روي ذلك عن علي وابن عمر موقوفا بسندين ضعيفين ولا تغتر بقول الهيثمي في حديث ابن عمر : " **ورجاله رجال الصحيح** " فإنه قد التبس عليه راو بآخر كما قد بينته في (**السلسلة**) .

[١٣٠] والحديث الوارد فيه ذكره السيوطي في (**ذيل الموضوعات : ص ١٢٢**) وقال " **وفيه شل كذاب** ".

اللهم إني أعوذُ بك من الكبر و الفاقة ، و مراتب الخزي في الدنيا و الآخرة) .

٤٣ ـ وضع اليمنى على اليسرى حال الطواف . (المصـدر السـابق : ١٢٢/١) .

واتە : دانانی دەستی ڕاست لە سەر دەستی چەپ لە کاتی تەوافدا .

٤٤ ـ القول قبالة باب الكعبة : اللهم إن البيت بيتك ، والحرم حرمك ، والأمـن أمنك ، وهذا مقام العائذ بك من النار ـ مشيرا إلى مقام إبراهيم - عليه السلام - **.**

واتە : ووتنی ئەم زیکرە بەرامبەر دەرگای کەعبە : **(اللهم إن البيـت بيتك ، والحرم حرمك ، والأمن أمنك ، وهذا مقام العائذ بك من النـار)** لـە گەڵ ئاماژەکردنیش بۆ مەقامی ئیبراهیم - عليه السلام - .

٤٥ ـ الدعاء عند الركن العراقي : اللهم إني أعوذ بك من الشك والشرك ، والشقاق والنفاق ، وسوء الأخلاق ، وسوء المنقلب في الأهل والمال والولد .

واتە : پاڕانەوە بەم دوعایە لە لای ڕوکنی عێراقـی : **(اللهم إني أعـوذُ بك من الشك والشرك ، والشقاق والنفاق ، وسوء الأخلاق ، وسوء المنقلب في المال والأهل والولد)** .

٤٦ ـ الدعاء تحت الميزاب : اللهم أظلني في ظلك يوم لا ظل إلا ظلك ، واسقني بكأس سيدنا محمد ﷺ شربة هنيئة مريئة لا أظمأ بعدها أبدا ، يـا ذا الجلال والإكرام .

واتە : پاڕانەوە بەم دوعایە لە ژێر ئاوەڕێژەکاندا (یان : ناخوڕاوە کان) (**الميزاب**) دا : **اللهم أظلني في ظلك يوم لا ظل إلا ظلك ...** هتد .

٤٧ ـ الدعاء في الرمل : اللهم اجعله حجا مبرورا وذنبا ومغفورا وسـعيا

مشكورا وتجارة لن تبور يا عزيز يا غفور [١٣١] **.**

واتە : پاڕانەوە بەم دوعایە لە کاتی سێ تەواف یەکەمدا ـ کە تیایدا هەندێك بە پەلە هەنگاو دەنێت : **(اللهم اجعله حجاً مبروراً ، وذنباً مغفوراً ، وسعياً مشكوراً ، وتجارةً لن تبور ، يا عزيز يا غفور) .**

٤٨ ـ في **الأشواط الأربعة الباقية : رب اغفر وارحم وتجاوز عما تعلم إنك أنت الأعز الأكرم** [١٣٢] **.**

واتە : وە ووتنی ئەم دوعایە لەو چوار تەوافەی کە دەمێننەوە : **(رب اغفر وارحم ، وتجاوز عما تعلم ، إنك أنت الأعز الأكرم) .**

٤٩ ـ تقبيل الركن اليماني . (المدخل : ٤ / ٢٢٤) .

---

(١٣١) وأورده الرافعي حديثا مرفوعا إلى النبي ﷺ ولا أصل له كما أشار إلى ذلك الحافظ بقوله في " التلخيص " (ص ٢١٤) : " لم **أجد** " .

(١٣٢) پێشەوا شێخی پایە بەرزی ئیسلام (**ابن تيمية**) لە (**مناسك الحج : ص ٣٧٢**) دا فەرموویەتی : ((وە بۆی سوننەتە لە تەوافدا زیکری خوای پەروەردگار بکات و لێشی بپاڕێتەوە بەوەی کە شەرعیە ، و ئەگەر قورئانیش بخوێنی بە بێ دەنگی هەر دەبێت ، هیچی تێدا نییە ، و هیچ زیکرێی دیاریکراوی تێدا نییە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ، نە بە فرمان پێکردن ، و نەش ووتە ، و نەش بە فێرکردنی ، بەڵکو بە هەموو پاڕانەوەیەکی شەرعی تێیدا دەپاڕێتەوە ، و ئەوەش کە زۆر لە خەڵك باسی دەکەن لە پاڕانەوەی تایبەت لەو شوێنانەدا هیچ بنەوایەکی نییە ، وە پێغەمبەری خوا ﷺ کۆتایی بە تەوافەکانی دەهێنا لە نێوان دوو ڕوکنەکەدا بە ووتەی خوای پەروەردگار کە فەرموویەتی : ﴿ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴾ هەروەك چۆن هەموو پاڕانەوەکانی بەوە کۆتایی دەهێنا ، وە لەوەشدا هیچ زیکرێکی واجب و پێویست نییە بە هاودەنگی و ڕێککەوتنی هەر چوار پێشەواکە)) .

واتە : ماچ کردنی ڕوکنی (گۆشەی) یەمانی .

٥٠ ـ **تقبيل الركنين الشاميين والمقام واستلامهما . (الاقتضاء : ٢٠٤) و(مجموعة الرسائل : ٢ / ٣٧١) و(الاختيارات العلمية / لابن تيمية : ص ٦٩) .**

واتە : ماچ کردنی هەردوو روکنی شامی و مەقامی ئیبراهیم – عليه السلام - و دەست هێنان بە هەردوو روکنی شامیدا .

٥١ ـ **التمسح بحيطان الكعبة والمقام . (تفسير سورة الإخلاص : ١٧٧) و(إغاثة اللهفان : ١ / ٢١٢) و(السنن والمبتدعات : ١١٣) .**

واتە : دەست هێنان بە دیوارەکانی کەعبە و مەقامدا .

٥٢ ـ **العروة الوثقى وهو موضع عال من جدار البيت ، المقابـل لبـاب البيت تزعم العامة أن من ناله بيده فقد استمسك بالعروة الوثقى . (الباعـث على إنكار البدع والحوادث / لأبي شامة : ص ٦٩) [١٣٣] و (فتح القدير / لابن الهمام : ٢ / ١٨٢ - ١٨٣) و (الابتداع : ١٦٥) .**

واتە : تەبەڕوك کردن بە **(العروة الوثقى)** کە جێگایەکی بەرزە لە دیواری ماڵی خوا و بەرامبەر دەرگاکەیەتی ، خەڵکی عەوام و سادە بۆچوونیان وایە کە هەر کەسێك دەستی بەری بکەوێت ئەوا دەستی گرتوە بە **(العروة الوثقى)** واتە : پەتی پتەوەوە .

٥٣ ـ **مسمار في وسط البيت ، سموه سرة الدنيا ، يكشف أحدهم عـن**

---

(١٣٣) وە فەرموی : ((وە بۆ پێگەیشتنی تووشی توندی و ناڕەحەتیەکی زۆر دەبن ، و هەندێکیان دەچنە سەر هەندێکیی تریان ، لەوانەشە ئافرەتی وا هەبێت بڕواتە سەر پیاوانەوە)) .

سرته وينبطح ا على ذلك الموضع حتى يكون واضعا سرته على سرة الدنيا (١٣٤) . (المصادر السابقة) .

واتە : بزمارێك لە ناوەڕاستی ماڵی خوادا پێی دەڵێن ناوكی دونیا ، و خەڵكانێك هەن ناوكیان دەردەخەن و دەهێنن بەو جێگایەدا ، هەتا ناوكی خۆی دەخاتە سەر ناوكی دونیا .

٥٤ ـ قصد الطواف تحت المطر ، بزعم أن من فعل ذلك غفر له ما سلف من ذنبه (١٣٥) .

واتە : تەواف كردن لە ژێر باراندا ، بەو بۆچونەی كەگوایە هەر كەسێك لە ژێر باراندا تەواف بكات ، ئەوا خوا لە تاوانی پێشوی خۆش دەبێت .

٥٥ ـ التبرك بالمطر النازل من ميزاب الرحمة من الكعبة .

واتە : تەبەڕوك كردن بەو بارانەی كە دێتە خوارەوە لە ئاوەڕێژ (یان : ناخوڕاو) ی ڕەحمەوە **(ميزاب الرحمة)** لە كەعبەدا .

٥٦ ـ ((ترك الطواف بالثوب القذر)) (الاقتضاء / لابن تيمية : ٦٠) .

واتە : وازهێنان و تەرك كردنی تەواف كردن بە جل و بەرگی پیس وچڵكنەوە .

٥٧ ـ إفراغ الحاج سؤرة من ماء زمزم في البئر وقوله : اللهم إني أسألك رزقا واسعا وعلما نافعا وشفاء من كل داء ...

---

(١٣٤) (**ابن الهمام**) لە باسی ئەم داهێنراوە و ئەوەش كە پێش ئەم بوو فەرموویەتی : بیدعەیەكی نا ڕەوا و بێ بنەوان ، وە كرداری كەسێكە عەقڵی نەبێت چ جای زانستی هەبێت .

(١٣٥) وأما حديث " **من طاف أسبوعا في المطر غفر له ما سلف من ذنبه** " فلا أصل له كما قال البخاري وغيره .

واتــە : خــاڵی کردنــی پاشمــاوە و شــوێن دەمــی حاجیــەکان لــە ئــاوی زەمزەم لە بیرەکەدا ، و ووتنی : **(اللهم إني أسألك رزقاً واسعاً ، وعلماً نافعاً ، وشفاءً من كل داء ...) .**

٥٨ ـ اغتسال البعض من زمزم (١٣٦) .

واتە : خۆشوشتنی هەندێك لە خەڵك لە ئاوی زەمزەم .

٥٩ ـ اهتمامهم بزمزمة لحاهم ، وزمزمة ما معهم من النقود والثيـاب ، لتحل لها البركة . (السنن والمبتدعات : ١١٣) .

واتە : گرنگی دان بە کردنی ئاوی زەمزەم بە ڕیشیاندا ، وە تـەڕکردنی ئەو شتانەی کە پێیانە لە پارە و جل و بەرگ بە ئـاوی زەمـزەم بـۆ ئـەوەی بەرەکەتی تێ بکەوێت .

٦٠ ـ ما ذكر في بعض كتب الفقه أنه يتنفس في شرب زمـزم مـرات ، ويرفع بصره في كل مرة وينظر إلى البيت (١٣٧) .

---

(١٣٦) پێشەوا (**ابن تيمية**) لە (**منسك**)ەکەکەیدا (**ص ٣٨٨**) فەرموویەتی : ((ويستحب أن يشرب من ماء زمزم ، ويتضلع منه ، ويدعو عند شربه بما شاء من الأدعية ، ولا يستحب الاغتسال منها)) .

واتە : وە سوننەتە لە ئـاوی زەمـزەم بخواتـەوە تـاکو تێروپـڕ دەبێـت ، و لـە کاتی خواردنەوەشـی بـە هـەر پاڕانەوەیـەکیش کـە دەیـەوێت بپاڕێتـەوە ، بـەڵام سوننەت نییە خۆی پێبشوات .

(١٣٧) شوکر و ستایش بۆ خـوای پـەروەردگار ئـەم بیدعەیـە لـە ڕۆژگـاری ئـەمڕۆدا ناتوانرێت ئـەنجام بـدرێت ، ئـەوەش لـە یـەر ئـەوەی کـە ئـەو قوببەیـەی کـە بـە سـەر زەمزەمەوە بوو تەختکرا لـە گـەڵ زەویـدا ، بـۆ فراوانکردنـی جێگـە بـۆ نوێژگـەران ، و

واتە : ئەوەی کە لە هەندێك لە کتێبە فقهیەکاندا باس دەکرێت : کە چەند جارێك هەناسە بدرێت لە کاتی خواردنەوەی ئاوی زەمزەم ، لە گەڵ بەرز کردنەوەی چاو و سەیرکردنی ماڵی خوا لە گەڵ هەر هەناسە دانێکدا .

بیدعەکانی دوای سەعی کردن لە نێوان (صەفا) و (مەروە)دا :

٦١ ـ الوضوء لأجل المشي بين الصفا والمروة ، بزعم أن من فعل ذاـك كتب له بكل قدم سبعون ألف درجة [١٣٨] .

واتە : دەست نوێژ گرتن بۆ ڕێکردن لە نێوان (**صەفا**) و (**مەروە**) دا ،

ژووری بیرەکەش ئەوەندە نزم کراوەتەوە تا گەشتۆتە ژێر زەمینەی مزگەوتەکە ، بە شێوەیەك ناتوانرێت کەعبەی لێوە ببینرێت .

(١٣٨) والحديث الوارد في ذلك موضوع أورده السيوطي وغيره في (**الموضوعات**) فراجع (**الذيل : ص ١٢٢**) و(**التذكرة : ص ٧٤**) .

بەو بۆچوونەی کە گوایە هەر کەسێك وا بکات بە هەر هەنگاوێك (٧٠٠٠٠) حەفتا هەزار پلەی بۆ دەنووسرێت و بەرز دەبێتەوە .

٦٢ ـ الصعود على الصفا حتى يلصق بالجدار . (حاشية ابن عابدين : ٢ / ٢٣٤).

واتە : سەرکەوتن بەسەر کێوی (**صەفا**) بەشێوەیەك کە لاشەی دەلکێت بە دیوارەکەوە .

٦٣ ـ الدعاء في هبوطه من الصفا : اللهم استعملني بسنة نبيك وتوفني على ملته وأعذني من مضلات الفتن برحمتك يا أرحم الراحمين [١٣٩] .

واتە : پاڕانەوە بەم دوعایە لە کاتی دابەزیندا لە کێوی (**صەفا**) : **((اللهم استعملني بسنة نبيك ، وتوفني على ملته ، وأعذني من مضلات الفتن ، برحمتك يا أرحم الراحمين)) .**

٦٤ ـ القول في السعي : رب اغفر وارحم وتجاوز عما تعلم إنك أنت الأعز الأكرم اللهم اجعله حجا مبرورا أو عمرة مبرورة وذنبا مغفورة الله أكبر ثلاثا ولله الحمد الله أكبر على ما هدانا والحمد لله على ما أولانا لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير لا إله إلا الله وحده ... إلى قوله : ولو كره الكافرون [١٤٠] .

واتە : وتنی ئەم زیکرە لە کاتی هات و چۆکردن یان تەواف و سەعی کردن لە نێوان (**صەفا**) ، و (**مەروە**) دا : **((رب أغفر وارحم ، وتجاوز عما تعلم ، أنت الأعز الأكرم ، اللهم اجعله حجاً مبروراً ، أو عمرةً مبرورةً ،**

---

[١٣٩] روي بعضه عن ابن عمر أنه كان يقوله عند الصفا . أخرجه البيهقي بسند ضعيف .

[١٤٠] صح منه موقوفا على ابن مسعود وابن عمر : رب اغفر وارحم وأنت الأعز الأكرم . رواه البيهقي . وروي مرفوعا ولم يصح .

وذنباً مغفوراً ، اللهُ أكبر ... سێ جار ... هتد .

٦٥ ـ السعي أربع عشرة شوطا بحيث يختم على الصفا [١٤١] .

واتە : (**١٤**) چواردە جار هات و چۆکردن یان تـەواف و سـەعی کـردن لە نێوان (**صەفا**) ، و (**مەروە**) دا ، بە شێوەیەك کە لە سـەر (**صـەفا**) کۆتـایی پێدێت .

٦٦ ـ ((تكرار السعي في الحج أو العمرة)) (شرح النووي على مسلم : ٩ / ٢٥) .

واتە : دوو بارە کردنەوەی هات و چۆکردن یان تەواف و سـەعی کـردن لە نێوان (**صەفا**) ، و (**مەروە**) دا لە حەج و عومرەدا .

٦٧ ـ صلاة ركعتين بعد الفراغ من السعي . [١٤٢] (الباعث على إنكار

---

[١٤١] سوننەت حەوت جارە ، و کۆتاییشی لە سەر کێـوی مـەروە بێـت ، هـەروەکو لە خاڵی **(٣٣)** دا باسکرا .

[١٤٢] زیـاد لـە کەسـێك بـۆ ئـەوە دەڕۆن کـە ئـەم نوێـژە سـوننەتە ، ئـەوەش بـە قیاسکردنی لە سەر دوو ڕکاتی تەواف ، و (**ابن الهمام**) یش لە (**الفتح : ٢ / ١٥٦ ـ ١٥٧**) دا فەرموویـەتی : ((ولا حاجة إلى هذا القياس إذ فيه نص وهو ما روى المطلب بن أبي وداعة قال : رأيت رسول الله ﷺ حين فرغ من سعيه جاء .. فصلى ركعتين في حاشـية المطـاف وليس بينه وبين الطائفين أحد . رواه أحمد وابن ماجه)) .

واتە : پێویست بەم قیاسە ناکات ، چونکە دەقـی فـەرموودەی لـە سـەر هـاتووە ، ئـەویش ئـەو فەرموودەیەیکـە (**المطلب بـن أبـي وداعـة**) دەیگێڕێتـەوە و دەفـەرمووێت : پێغەمبەری خوام بینی پاش ئەوەی کە لە تەوافی و هاتوو چۆی نێوان صـەفا و مـەروە بووەوە هات و دووڕکات نوێژی ئەنجام دا لە کەناری تەوافگاکە ، و هیچ کەس لە نێـوان ئەو ، و تەوافکارانـدا نـەبوو . منـیش دەڵـێم : ئەمـە هەڵەیـەکی زۆر سەرسـوڕێنەرە لـە

البدع) و (القواعد النورانية / لشيخ الإسلام ابن تيمية : ١٠١) .

واتە : كردنی دوو ركعات نوێژ لە دوای تەواو كردنی سەعی .

٦٨ ـ استمرارهم في السعي بين الصفا والمروة وقد أقيمت الصلاة حتى تفوتهم صلاة الجماعة .

واتە : بەردەوام بوون لە سەر هات و چۆكردن یان تەواف و سەعی كردن لە نێوان (**صەفا**) ، و (**مەروە**) دا ، لە كاتێكدا كە قامەت كراوە بۆ نوێژ هەتا نوێژی جەماعەتیان لە دەست دەچێت .

٦٩ ـ التزام دعاء معين إذا أتى منى كالذي في (الإحياء) : (اللهم هذه منى فامنن علي بما مننت على أوليائك وأهل طاعتك) وإذا خرج منها : (اللهم اجعلها خير غدوة غدوتها قط ...) إلخ .

واتە : پابەند بوون بە نزا و پاڕانەوەیەكی دیاری كراوە لە كاتی ڕۆشتن بۆ (**مِنَى**) وەك ئەوەی كە لە كتێبی (**إحياء علوم الدين**) دا هاتوە : **(اللهم هذا مِنى فامنن علي بما مننت على أوليائك وأهل طاعتك)** ، وە كە دێتە دەرەوە دەڵێت : **(اللهم اجعلها خير غَدوةٍ غَدوتها قط)** ... هتد .

زانایەكی پایە بەرزی واوە ، ئەوەش لەوەوەیە كە ووشەی (**سعيه**) ی لا گۆڕاوە ، بەلام ڕاستەكەی (**سبعة**) ەیە ، هەروەكو لە (**ابن ماجه : رقم ٢٩٥٨**) دا هاتووە ، و لە (**المسند**) یشدا بە گوێی " **أسبوعه** " هاتووە ، و لە ڕیوایەتێكی تریشیدا : " **طاف بالبيت سبعها** ثم **صلى ركعتين بحذائه** ... " ، سەرە ڕای ئەوەش كە فەرموودەكە هەر لە بنەوادا (**صحيح**) نیـیە لە لایەن (**إسناد**)ەكەیەوە چونكە (**اضطراب**) و (**جهالة**) تێدایە هەروەكو لە (**سلسلة الأحاديث الضعيفة**) دا بە ژمارەی (٩٣٢) ، هەر وەكو لە پێشتر بیرخرایەوە ، بڕوانە پەراوێزی (١٧٣) .

بیدعەکانی عەرەفە :

٧٠ ـ الوقوف على جبل عرفة في اليوم الثامن ساعة من الزمن احتياطـاً خشية الغلط في الهلال [١٤٣] .

---

(١٤٣) بە سوننەتی زانیوە لە (**الإحياء**) ، و فەرموویـەتی : کارقـایمی ، و دڵنیایی‌یـە (**واتە : الحزم**) .

ئەمەش شتێکی نامۆیە لە هاوشێوەی ئەم شەرع زانـە ، چـونکە ئەگـەر بـە ڕاسـتی شتێکی چاك ببایە ، ئەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ ئـەنجامی دەدا ، کـە لـە خـواترس تـرین مرۆڤە ، شێخی پایەبەرزی ئیسلام (**ابن تيمية**) لە (**المجموعـة : ٢ / ٣٧٤**) دا فەرموویـەتی :

واتــە : وەســتان لــە ســەر کێـوی عەرەفـە لـە ڕۆژی (٨) هەشـتەمی مانگی حاجییاندا بۆ ماوەیەك بە مەبەستی ئامادەباشی و خۆپارێزی لە کەوتنە هەڵەوە نەوەکو هەڵە کرابێت لە دیاریکردنی مانگدا .

٧١ ـ إيقاد الشمع الكثير ليلة عرفة بمنى **. (مجموعة الرسائل الكبرى : ٢ / ٣٧٧ ٣٧٨ ٣٧٩) . والبجيرمي** في **(حاشيته : ٢ / ٢١١) .**

واتە : هەڵگیرساندن هەڵکردنی مۆمێکی زۆر لە شەوی عەفە لە میناداا .

٧٢ ـ الدعاء ليلة عرفة بعشر كلمات ألف مرة : سبحان الذي في **السماء عرشه ، سبحان الذي** في **الأرض موطئه ، سبحان الذي** في **البحر سبيله ، ....** إلخ [١٤٤] **.**

واتە : نزا و پاڕانەوە لـە شـەوی عەرەفـەدا بـە (١٠) دە ووشـە هـەزار جـار : **سبحان الذي** في **السماء عرشه ، سبحان الـذي** في **الأرض موطئـه ، سبحان الذي** في **البحر سبيله ،** .... هتد .

٧٣ ـ رحيلهم في **اليوم الثامن من مكة إلى عرفة رحلة واحدة . (الباعث على إنكار البدع : ٦٩ ـ ٧٠)** [١٤٥] **.**

((الاحتياط حسن ما لم **يخالف السنة المعلومة ، فإذا أفضى إلى ذلك كان خطأ))** .

واتـە : ئامادەباشـی و خۆپـارێزی چـاکە بەمـەرجێ پێچـەوانەی سـوننەتێکی زانـراو نەبێت ، بەڵام ئەگەر ئەوەی لێ کەوتەوە ئەوا هەڵەیە .

(١٤٤) وقد جاء فيه حديث ولكن إسناده ضعيف بل أورده ابن الجوزي في (**الموضوعات**) ، وقال : " لا يصح " . وتعقبه السيوطي في (**اللآلي : ١ / ١٢٠**) بما يؤخذ منه أنه مسلم بضعفه .

(١٤٥) سوننەت بەڵکو واجب ئەوەیە کە حاجیـان بمێننـەوە لـە مینـادا ، لـە شـەوی عەرەفەدا هـەروەکو لـە پێشـدا باسـکرا ، وە خـەڵکانێکی زۆریـش کەمتەرخـەمیان لـەو سوننەتەدا کردووە ، یارمەتی دەرانیش لەو کارەدا کەسـانێکی تەوافپێکـەرن (**المطوفين**)

واتە : ڕۆشتنی حاجیان لە ڕۆژی هەشتەمدا لە مەککەوە بۆ عەرەفە بە یەك جاری .

٧٤ ـ الرحيل من منى إلى عرفة ليلا [١٤٦] **(المدخل : ٤ / ٢٢٧) .**

واتە : ڕۆشتنی حاجیان لە مناوە بۆ عەرەفە لە شەودا .

٧٥ ـ إيقاد النيران والشموع على جبل عرفات ليلة عرفة . (الباعـث على إنكار البدع : ٢ / ٣٧٨ ٣٧٩) و (الاعتصام / للشاطبي : ٢ / ٢٧٣) و (الإبداع في مضار الابتداع : ١٦٥) .

واتە : هەڵگیرساندن هەڵکردنی ئاگر و مۆم لە سەر کێوی عەرەفە و لـە شەوی عەفەدا .

٧٦ ـ الاغتسال ليوم عرفة [١٤٧] **.**

واتە : خۆشۆردن بۆ ڕۆژی عەرەفە .

ئەوانەی کە هیچ هەمێکیان بۆ شـوێنکەوتنی سـوننەتەکانی پێغەمبـەر نیـیە ﷺ !! لـە حەجکردنەکەیدا ، لەوانەشە شەرع زانی وایان دەسکەوێت کە ئەوەیان لا سوك بکاتەوە ، وەکو ووتەی (**الغزالي**) کـە ووتوویـەتی : **((إن المبيت في منى مبيت مـ ل لا يتعلق بـ ـه نسك))** !!!

[١٤٦] سـوننەت ئەوەیـە کـە پـاش خۆرهـەڵاتنی ڕۆژی عەرەفـە حاجیـان لـە مینـا دەرچن ، هەروەك لە پێشدا باسکرا .

[١٤٧] وأما حديث " **أن النبي ﷺ كان يغتسل يوم الفطر ويوم النحر ويوم عرفة** " فهو ضعيف جدا كما بينه الزيلعي في (**نصب الرايـة** : ١ / ٨٥) وابن الهمام في (**الفـتح** : ١ / ٤٥) وقد خفي حاله على ابـن تيمية فقال في (**مجموعه** : ٢ : ٣٨٠) : **((ولم ينقل عن النبي ﷺ ولا عن أصـحابه في الحـج إلا ثلاثـة أغسال : غسل الإحرام والغسل عند دخول مكة والغسل يوم عرفة وما سوى ذلك كالغسـل لرمـي الجمار والطواف وللمبيت بمزدلفة فلا أصل له بل هو بدعة))** .

٧٧ ـ قوله إذا قرب من عرفات ، ووقع بصره على جبل الرحمة : سبحان الله ، والحمد لله ، ولا إله إلا الله ، والله أكبر .

واتە : ووتنی ئەم زیکرانە : **سبحان الله ، والحمد لله ، ولا إله إلا الله ، والله أكبر** ، لەو کاتەی کە نزیك دەبێتەوە لە کێوی عەرەفە ، و چاوی دەکەوێتە سەر کێوی (**الرحمة**) .

٧٨ ـ الرواح إلى عرفات قبل دخول وقت الوقوف بانتصاف يوم عرفة (الإبداع : ١٦٦) .

واتە : ڕۆشتن بۆ عەرەفە پێش هاتنی کاتی وەستان ، بە مەبەستی چاوەڕوانکردنی ڕۆژی عەرەفە .

٧٩ ـ التهليل على عرفا مائة مرة ، ثم قراءة سورة الإخلاص مائة مرة ، ثم الصلاة عليه ﷺ يزيد في آخرها : وعلينا معهم مائة مرة [١٤٨] .

واتە : تەهلیلە کردن (واتە ووتنی : لا إله إلا الله) سەد جار لە سەر کێوی عەرەفە ، پاشان خوێندنەوەی سورەتی (**الإخلاص**) (واتە : ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ ... **هتد**) سەد جار ، پاش ئەوەش دانی سەد صەڵاوات بە دیاری پێغەمبەر ﷺ ، لە گەڵ زیادکردنی : (**وعلينـا معهـم**) لە گەڵ کۆتاییەکەیاندا سەد جار .

٨٠ ـ السكوت على عرفات وترك الدعاء [١٤٩] .

---

[١٤٨] والحديث الوارد فيه يصح إسناده أخرجه البيهقي في (**الشعب**) وقال : " **هذا فنن غريب وليس في إسناده من ينسب إلى الوضع** " كما نقله في (**اللآلي : ١٢٦١**) وذكره ابن الهمام في (**الفتح : ٢ / ١٦٧**) بدون لفظ " **ليس** " .

[١٤٩] بڕوانە : (**المدخل : ٤ / ٢٢٩**) .

واتە : بێ دەنگی لە سەر کێوی عەرەفە ، و وازهێنان لە پاڕانەوە .

٨١ ـ **الصعود** إلى **جبل الرحمة** في **عرفات** . (مجموعة ابن تيمية : **٢ / ٣٨٠**) و (اختياراته العلمية : **٦٩**) [(١٥٠)] و (المدخل : **٤ / ٢٢٧**) .

واتە : سەرکەوتن بۆ کێوی **(الرحمة)** لە عەرەفە .

٨٢ ـ دخول القبة التي على جبل الرحمة ، ويسمو ا قبة آدم ، والصـلاة فيها ، والطواف ا كطواف بالبيت . (مجموعة ابن تيميـة : **٢ / ٣٨٠**) و (اقتضاء الصراط المستقيم له : **١٤٩**) و (المدخل : **٤ / ٢٣٧**) .

واتە : ڕۆشتنە ناو ئەو قوببەیەی کە لە سـەر کێـوی ڕەحمەیـە ، پـێی دەڵێن قوببەی **(آدم)** ، و نوێژکردن تیایدا ، و تـەوافکردن تێیـدا هـەروەکو تەوافی دەوری کەعبە .

٨٣ ـ اعتقاد أن الله تعالى ي ل عشية عرفة علـى جمـل أورق يصـافح الركبان ويعانق المشاة . (مجموعة ابن تيمية : **١ / ٢٧٩**) [(١٥١)] .

واتـە : بیروبـاوەر وا بێـت کـە خـوای پـەروەردگار لـە ئێـوارەی ڕۆژی عەرەفەدا بە سەر ووشترێکی بۆری خۆڵەمێشـی (**أورق**) دا دێت ، دەسـت دەدات لە گەڵ سوارەکان و پیادەکانیش لە باوەش دەگرێت ! !

٨٤ ـ خطبة الإمام في **عرفة خطبتين يفصل بينهما** بجلسة **كما** في الجمعة [(١٥٢)] .

---

(١٥٠) تێیدا فەرموویەتی : **((ولا يشرع صعود جبل الرحمة إجماعا))** .

(١٥١) وذكر أن بعضهم روى ذلك حديثا ثم قال : " **وهذا من أعظم الكذب على الله ورسوله** ﷺ **وقائله من أعظم القائلين على الله غير الحق** " .

(١٥٢) قال في (**الهداية**) : " **هكذا فعله رسول الله** ﷺ " . فتعقبه ابن الهمام في (**الفتح : ٢ / ١٦٣**) بقوله : " **لا** يحضرني **فيه حديث** " .

واتـە : خوێندنـەوەی دوو ووتـار لـە لایـەن پێشـنوێژ و ووتارخوێنـەوە ، وە دانیشتن لە نێوانیـان بـۆ لـە یـەك جیاكردنـەوەیان هـەروەكو لـە نوێـژی هـەینیدا دەكرێت .

٨٥ ـ صلاة الظهر والعصر قبل الخطبة [(١٥٣)] **.**

واتە : ئەنجامدنی نوێژی نیوەڕۆ و عەسر لە ووتار خوێندنەوە .

٨٦ ـ الأذان للظهر والعصر في **عرفة ، قبل أن ينتهي الخطيب من خطبته** [(١٥٤)] **.**

واتە : بانگ دان بۆ نوێژی نیوەڕۆ و عەسر لە عەرەفەدا ، پێش ئەوەی كە ووتارخوێن لە ووتارەكەی بێتەوە .

٨٧ ـ قول الإمام لأهل مكة بعد فراغه من الصـلاة في **عرفـة : أتمـوا صلاتكم فإنا قوم سفر** [(١٥٥)] **.**

واتە : ووتنی ئـەم بڕگەیـە : (**أتموا صلاتكم فإنا قوم سـفر**) ، واتـە : نوێژەكانتان تەواو بكەن ئێمە كەسانێكی موسافرین ، بە ئـەهلی مەككـە لـە

---

(١٥٣) والحديث الذي فيه ذلك شاذ منكر . لأنه مخالف لما سبق في الفقرة (٥٨ - ٦) وانظر (**نصب الراية : ٣ / ٥٩ – ٦٠**) .

(١٥٤) سوننەت ئەوەیـە كـە دەسـت بكرێـت بـە بانگـدان پـاش تـەواو بـوونی ووتـار هەروەكو لە خاڵی (٦٠ ـ ٦١) دا باسكرا .

(١٥٥) جاء هذا في غير ما كتاب من كتب الحنفية على أنه من وظائف الإمام في عرفة إذا كان مسافرا منها (**تحفـة الفقهـاء : ١ / ٢ / ٨٧٦**) وقد قال شيخ الإسلام ابـن تيميـة في (**مجموعـه : ٢ / ٣٧٨**) : ((ويقصر أهل مكة وغير أهل مكة وكذلك يجمعون الصلاة بعرفة ومزدلفة ومنى كما كان أهل مكة يفعلون خلف النبي ﷺ بعرفة ومزدلفة ومنى وكذلك كانوا يفعلون خلف أبي بكر وعمر رضي الله عنهما ولم يـأمر النبي ﷺ ولا خلفاؤه أحدا من أهل مكة أن يتموا الصلاة ولا قالوا لهم بعرفة ومزدلفة ومنى : أتوا صـلاتكم فإنا قوم سفر ومن حكى ذلك عنهم فقد أخطأ ...)) .

لایەن پێشنوێژەوە ، دوای سەلام دانەوەی لە نوێژەکەی لە عەرەفەدا .

٨٨ـ التطوع بين **صلاة الظهر والعصر** في **عرفة** (١٥٦) **.**

واتە : ئەنجامدانی نوێژی سوننەت لە نێوان نوێژی نیوەڕۆ و عەسـردا ، لە عەرەفە .

٨٩ـ تعيين ذكر أو دعاء خاص بعرفة ، كدعاء الخضـر ـ عليه السلام ـ **الذي أورده** في **(الإحياء) وأوله : ((يا من لا يشغله شأن عن شأن ، ولا** سمع **عن** سمع **...)) ، وغيره من الأدعية ، وبعضها يبلغ أكثر من ست صـفحات من قياس كتابنا هذا** (١٥٧) **.**

واتە : دیاریکردنی زیکرێك یان پاڕانەوەیەکی تایبـەت بـە عەرەفـەوە ، وەك پاڕانـەوەی (**خضـر**)ـ عليه السلام ـ کـە لـە کتێبـی (**الإحيـاء**) دا هێناویەتی ، و سەرەتاکەشـی : ((**يا من لا يشغله شأن عن شأن ، ولا** سمـ**ـع**

---

(١٥٦) وصف ذلك في (شرح الهداية)بأنه مكروه . وهذا معناه أنه بدعة .

(١٥٧) پێشەوا شێخی پایە بەرزی ئیسـلام لـە (**مجموعـه : ٢ / ٣٨٠**) دا فەرموویـەتی : ((**ولم يعين النبي** ﷺ **لعرفة دعاء ولا ذكرا ، بل يدعو الرجل** بما **شاء من الأدعية الشـرعية وكذلك يكبر ويهلل ويذكر** الله **تعالى** حتى **تغرب الشمس**)) .

واتـە : پێغەمبـەری خـوا ﷺ هـیچ پاڕانـەوە ، و زیکرێکـی تایبـەت نـەکردووە بـە عەرەفـەوە ، بـەڵکو مـرۆڤ بـۆی هەیـە بـە هـەرچ پاڕانەوەیـەکی شـەرعی کـە دەیـەوێت بپاڕێتـەوە ، هـەروەها (الله أكبر) و (لا إلـه إلا الله) ، و زیکـری خـوای پـەروەردگار بکات تاکو خۆر ئاوا دەبێت .

منیش دەڵێم : ئەوەشی بۆ زیاد بکرێت ـ کە ئەو باسی لێوە نەکردووە ـ کـە هـەروەها سوننەتە تەلبیە بکەن ، هەروەکو لە پێشدا لە خاڵی (٦٤) دا باسکرا .

عن سمع **...))** هیە ، یان هەر زیکرێکی تر جگە لەمە ، کە هەندێکیان دەگەنە نزیکەی شەش پەڕە زیاتر لە هاوشێوەی پەڕەکانی ئەم کتێبەیەمان .

٩٠ـ إفاضة البعض قبل غروب الشمس .

واتە : دەرچوونی هەندێك لە عەرەفە پێش خۆرئاوا بوون .

٩١ـ ما استفاض عن ألسنة العوام : أن وقفة عرفة يوم الجمعة تعدل اثنين وسبعين **حجة (زاد المعاد : ١ / ٢٣)** (١٥٨) .

---

(١٥٨) وأصل هذه البدعة حديث موضوع أشار إليه ابن القيم في المصدر المذكور أعلاه قال : ((باطل لا أصل له عن رسول الله ﷺ فلا تغتر بما نقله بما نقله العلامة الكوثري في (**الأجوبة الفاضلة : ص ٣٧ طبع حلب**) عن الشيخ على القاري أنه قال :

((أما ذكره بعض المحدثين في إسناد هذا الحديث أنه ضعيف فعلى تقدير صحته لا يضر المقصود فإن الحديث الضعيف معتبر في فضائل الأعمال عند جميع العلماء من أرباب الكمال)) .

فلا نعلم أن أحدا نص على تضعيفه فقط مع حكم المحقق ابن القيم ببطلانه . وهذا الواقع من الأمثلة الكثيرة على شؤم ما يذهب إليه البعض من العمل بالحديث الضعيف في فضائل الأعمال على كثرة اختلافهم في تفسير هذا المذهب كما تجده مبسوطا في الأجوبة المشار إليها آنفا فقد يكون الحديث باطلا كهذا فيطلق البعض عليه أنه ضعيف فيأتي آخر فيقول يعمل بالحديث الضعيف في فضائل الأعمال دون أن يتحقق من سلامته من الضعف الشديد الذي هو من شروط العمل به مع أن الضعف المطلق لا ينافي الضعف الشديد بل ولا الوضع لأ ا من أقسام الضعيف كما هو مقرر في المصطلح .

ثم ليت شعري ما علاقة هذا الحديث بالعمل بالحديث الضعيف فإن هذا محله فيما للإنسان فيه الخيرة تركا وفعلا وليس كذلك الوقوف في عرفة الموافق ليوم الجمعة .

هذا وتجد نص الحديث الباطل المشار إليه في كتابي (**سلسلة الأحاديث الضعيف والموضوعة : رقم ٢٠٧**) مع ذكر العلماء الذي وافقوا ابن القيم على حكمه ببطلان الحديث .

(**تنبيه**) قول القاري السابق : أن الحديث الضعيف معتبر في فضائل الأعمال عند جميع العلماء غير صحيح فالخلاف في ذلك معروف تجده في " الأجوبة الفاضلة " وإن كان لم يحرر القول في هذه المسألة .

واتە : ئەوەی کە لە سەر زمانی عەوامی خەڵك بەربڵاوە کە گوایا : وەستان لە عەرەفە لە ڕۆژی هەینیدا ، بەرامبەرە لە گەڵ حەفتا و دوو حەجدا .

٩٢ ـ التعريف الذي يفعله بعض الناس ، من قصد الاجتماع عشية يـوم عرفة ، في الجوامع أو في مكان خارج البلد ، فيدعون ويذكرون مـع رفـع الصوت الشديد والخطب والأشعار ، ويتشبهون بأهل عرفة . (سنن البيهقي : ٥ / ١١٨) عن الحكم وحماد وإبراهيم و (الاقتضـاء : ١٤٩) و (منيـة المصلي / للحلبي : ٥٧٣) .

واتە : ئەو ناساندن و ڕاگەیاندنەی کە هەندێك خەڵك پێی هەڵدەستن ، لەوەی کە دەیانەوی ئێوارەی عەرەفە کۆ ببنەوە ، لە مزگەوتەکان یان لە هەر شوێنێکی دەرەوەی شار ، تێیدا دەپاڕێنەوە ، و زیکردەکەن ، و دەنگیشی تێدا زۆر بەرز دەکەنەوە ، لە گەڵ خویندنەوەی ووتار ، و هۆنراوە شیعریەکان ، و خۆشوبهاندن بە ئەهلی عەرەفە .

بیدعەکانی موزدەلیفە :

٩٣ ـ الإيضاح (الإسراع) وقت الدفع من عرفـة إلى مزدلفـة . (زاد المعاد : ١ / ٣٣٧ ـ ٣٣٨) .

واتە : پەلەکردن لە کاتی بە جێهێشتنی عەرەفە بۆ موزدەلیفە .

٩٤ ـ الاغتسال للمبيت بمزدلفة . (مجموعة شيخ الإسلام : ٢ / ٢٨٠) .

واتە : خۆشۆردن بۆ ئەو کەسەی کە لە موزدەلیفە دەمێنێتەوە .

٩٥ ـ استحباب نزول الراكب ليدخل مزدلفة ماشيا توقيرا للحرم [١٥٩] .

واتە : بە سوننەت دانانی دابەزنی سوارەکان بۆ ئەوەی بە پیادەیی بڕۆنە موزدەلیفەوە ، ئەوەش لە بەر ڕێزگرتن لە حەرەمی مەککە .

٩٦ ـ التزام الدعاء بقوله إذا بلغ مزدلفة : ((اللهم إن هذه مزدلفة جمعت فيها ألسنة مختلفة نسألك حوائج مؤتنفة ...)) إلخ ما في الإحياء .

واتە : ئەنجامدان و ووتنی ئەم پاڕانەوەیە ، لە کاتی گەشتن بە موزدەلیفە : ((**اللهم إن هذه مزدلفة جمعت فيها ألسنة مختلفة نسألك حوائج مؤتنفة ...**)) تاکو کۆتایی ئەوەی کە لە (**إحياء علوم الدين**) دا هاتووە .

٩٧ ـ ترك المبادرة إلى صلاة المغرب فور الـ ول في المزدلفة ، والانشغال عن ذلك بلقط الحصى .

واتە : وازهێنان لە دەسپێش خەرێتی ، بۆ ئەنجامدانی نوێژی مەغریب ، هەرکە دەگاتە موزدەلیفە ، و خۆخەریك کردن بە کۆکردنەوەی بەرد بۆ ڕەجم کردن .

٩٨ ـ صلاة سنة المغرب بين الصلاتين ، أو جمعها إلى سنة العشاء والوتر بعد الفريضتين ، كما يقول الغزالي .

واتە : ئەنجامدانی نوێژی سوننەتی مەغریب لە نێوان هەردوو نوێژی مەغریب و عیشادا ، یان دواخستن و کۆکردنەوەی لە گەڵ نوێژی سوننەتی

---

(١٥٩) (**الغزالي**) ئەوەی بە سونەت داناوە لە (**إحياء**) ەکەیدا ، بەڵام ئەگەر ئەوە ببایە ئەوا پێغەمبەری خوا ﷺ ئەنجامی دەدا ، و لە پێشیشدا ئەوە باسکرا کە بە سواری هات بۆ موزدەلیفە ، و کە نوێژی بەیانیشی کرد سواری ووشترەکەی بووەوە ، و تاکو گەشتە (**المشعر الحرام**) .

دوای عیشا ، و وتر لە پاش ئەنجام دانی ئەو دوو فەرزەی نوێـژ ، هـەروەکو (**الغزالي**) ووتویەتی .

٩٩ ـ زيادة الوقيد ليلة النحر وبالمشعر الحرام . (الباعث علـى إنكـار البدع والحوادث : ٢٥ ٦٩) .

واتە : زیاتر داگیرساندنی چراو هۆکارەکانی ڕووناکی لە شەوی قوربانددا ، و لە (**المشعر الحرام**) دا .

١٠٠ ـ إحياء هذه الليلة (١٦٠) .

واتە : زیندووکردنەوەی ئەم شەوە .

١٠١ ـ الوقوف بالمزدلفة بدون بيات . (الروضة الندية : ١ / ٢٦٧) .

واتە : وەستان لە موزدەلیفە بێ مانەوەی شەو تێیدا .

١٠٢ ـ التزام الدعاء إذا انتهى إلى المشعر الحرام بقوله : ((اللهم بحق المشـعر الحرام ، والبيت الحرام ، والشهر الحرام ، والركن والمقام ، أبلغ روح محمـد منـا التحية والسلام ، وأدخلنا دار السلام ، يا ذا الجلالة والإكرام)) (١٦١) .

---

(١٦٠) (**الغزالي**) ئەوەی بە باش داناوە کە زیندوو بکرێتەوە ، و ووتوویـەتی : ئـەوە یەکێکە لە چاکەکان بۆ نزیك بوونەوەو لـە خـوای پـەروەردگار ، وە ئەوەشـت زانـی لـە خاڵی (٧٢) دا کە پێغەمبەری خوا ﷺ خەوت تاکو گـزنگ (**الفجـر**) دەرکـەوت ، باشـترین ڕێگەو پەیڕەویش ڕێگەو پەیڕەوی (**محمد**)ە ﷺ ، وە لـەوە و پـێش ووتـەی (**ابـن القـيم**) یش باسکرا .

(١٦١) وهذا الدعاء مع كونه محدثا ففيه ما يخالف السنة وهو التوسل إلى الله بحق المشعر الحرام والبيت والشهر والركن والمقام وإنما يتوسل إليه تعالى بأسمائه وصفاته كما هو مفصل في كتب ابن تيميـة ـ رحمـه الله - وقد نص الحنفية على كراهية هذا القول : اللهم إني أسألك بحق المشعر الحرام الخ ... انظر (**رد المحتار على الدر المختار**) من كتبهم .

واتە : ئەنجامدان و ووتنی ئەم پاڕانەوەیە ، لە کاتی گەشتن بە (**المشعر الحرام**) : **((اللهم بحق المشعر الحرام ، والبيت الحرام ، والشـهر الحـرام ، والركن والمقام ، أبلغ روح محمد منا التحية والسلام ، وأدخلنا دار السلام ، يا ذا الجلالة والإكرام))** .

١٠٣ـ قول الباجوري (١ / ٣٢٥) : ((ويسن أخذ الحصى الذي يرميه يوم النحر من المزدلفة ، وهي سبع ، والباقي من الجمرات تؤخذ مـن وادي محسر)) [١٦٢] **.**

واتە : ئـەو ووتـەیی (**البـاجوري**) کـە ووتوویـەتی : ((سـوننەتە ئـەو بەردانەی کە ڕەجمی ڕۆژی قوربانی پێـدەکرێت لـە موزدەلیفـە ببرێـت ، کـە حەوت بەردن ، و بۆ ئەوانی تریش لە (**وادي محسر**))) .

بیدعەکانی ڕەجم کردن :

١٠٤ـ الغسل لرمي الجمار . (مجموعة ابن تيمية : ٢ / ٣٨٠) .

واتە : خۆشۆردن بۆ فرێدانی بەردەکان ، واتە : ڕەجمکردن .

١٠٥ـ غسل الحصيات قبل الرمي [١٦٣] **.**

واتـە : شـۆردنی بـەردەکان پـێش فرێـدانیان ، واتـە : پـێش ڕەجـم پێکردنیان .

---

(١٦٢) وە ئەمـەش هـیچ بنەوایـەکی نییـە لـە سـوننەتدا ، وە لەوانەشـە مەبەسـتی سوننەتی شێخەکان بێت !!! وە (**الغزالـي**) پێچەوانەی کردووە لەو فراوانی ئەوەی کـە باسی لێوەکردووە ، و ووتوویەتی : هەموو بەردەکانی لە موزدەلیفە دەهێنێت ، هەموو ئەوەش پێچەوانەی سوننەتە هەروەکو لە پێشدا باسکرا لە خاڵی (٨٣) .

(١٦٣) قال البجيرمي **(٢ / ٤٠٠)** : " **ولا يشترط** في **حجر الرمي طهارته** " .

١٠٦ـ التسبيح أو غيره من الذكر ، مكان التكبير .

واتە : ووتنی (**سبحان الله**) ، یان هەر زیکرێکی تر جگە لەو ، لە جیاتی ووتنی (**الله أكبر**) .

١٠٧ـ الزيادة على التكبير قولهم : ((زعما للشيطان وحزبه ، اللهم اجعل حجي مبرورا ، وسعيي مشكورا ، وذنبي مغفورا ، اللهم إيمانا بكتابك ، واتباعا لسنة نبيك)) .

واتە : زیادکردنی ئەم ووتەیەیە لە سەر (**الله أكبر**) : ((**زعما للشيطان وحزبه ، اللهم اجعل حجي مبرورا ، وسعيي مشكورا ، وذنبي مغفورا ، اللهم إيمانا بكتابك ، واتباعا لسنة نبيك**)) .

١٠٨ـ قول الباجوري في حاشيته (١ / ٣٢٥) : ((ويسن أن يقول مع كل حصاة عند الرمي : بسم الله ، والله أكبر ، صدق الله وعده ... إلى قوله : ولو كره الكافرون)) .

واتە : ئەو ووتەیی (**الباجوري**) کە ووتوویەتی : ((سوننەتە لە گەڵ هەموو بەردێکدا کە فڕێی دەدات بڵێت : **بسم الله ، والله أكبر ، صدق الله وعده** ... تاکو دەگاتە : **ولو كره الكافرون**)) .

١٠٩ـ التزام كيفيات معينة للرمي كقول بعضهم : يعض طرف إبهامه اليمنى على وسط السبابة ، ويضع الحصاة على ظهر الإبهام ، كأنه عاقد سبعين فيرميها ، وقال آخر : يحلق سبابته ، ويضعها على مفصل إبهامه ، كأنه عاقد عشرة [١٦٤] .

واتە : خۆ پابەندکردن بە چەند شێوازێکی دیاریکراو بۆ کاتی

---

[١٦٤] قال ابن الهمام : وهذا في التمكن من الرمي به مع الزحمة والوهجة عسر . ثم ذكر أنه لم يقم دليل على أولوية تلك الكيفية والأصل ما هو الأيسر . راجع التعليق (**رقم ٨٣**) .

ڕەجمکردن ، بەرد هاوێشتنەکان ، هەروەکو هەندێکیان دەڵێن : نوك و سەری پەنجە گەورەکەی لە ناوەڕاستی پەنجەی شایەتومانی توند دەکات ، هەروەکو بڵێت حەفتای دروست کردبێت ، و بەردەکە دەخاتە سەر سەر پەنجە گەورەکەی ، و پێی دەهاوێت . وە یەکێکی تریان دەڵێت : پەنجەی شایەتومانی بازنەیی دەکات ، و لە سەر جومگەی پەنجە گەورەکەی دادەنات ، هەروەکو بڵێت دەی دروست کردبێت .

١١٠ ـ تحديد موقف الرامي : أن يكون بينه وبين المرمى خمسة أذرع فصاعدا .

واتە : دیاریکردنی شوێنی وەستانی ئەو کەسەی کە ڕەجم دەکات : بە ئەوەندەی کە لە نێوان ئەو ، و شوێنی ڕەجم کراوەکە پێنج باڵ یان زیاتر بێت .

١١١ ـ رمي الجمرات بالنعال .

واتە : بەکارهێنانی نەعل لە جیاتی بەرد لە کاتی ڕەجمکردندا .

بیدعەکانی حەیوانی دیاری (الـهَدي) ، و سەرتاشین :

١١٢ ـ الرغبة عن ذبح الواجب من الهدي إلى التصدق بثمنه ، بـزعم أن لحمه يذهب في التراب لكثرته ، ولا يستفيد منها إلا القليل [١٦٥] .

واتە : وازهێنان لە سەربڕینی حەیوانی دیاری (الـهدي) کە پێویستە لە سەری و گۆڕینی بۆ کردنەخێری پارەکەی ، بە بیانووی ئەوەی کە

---

(١٦٥) قلت : وهذا من أخبث البدع لما فيه من تعطيل الشرع المنصوص عليه في الكتاب والسنة بمجرد الرأي مع أن المسؤول عن عدم الاستفادة التامة منها إنما هم المضحون أنفسهم لأ م لا يلتزمـون في الـذبح توجيهات الشارع الحكيم كما سبق بيانه في التعليق رقم (٩١) .

گۆشتەکەی دبێت بە نسیبی خۆڵ لە بەر زۆرێتی ، و کەسانێکی کەم نـەبێت سودی لێ وەرناگرن .

١١٣ ـ ذبح بعضهم هدي التمتع بمكة ، قبل يوم النحر .

واتە : هەندێ لە حاجیـان هەڵدەسـتن بـە سـەربڕینی حـەیوانی دیـاری (الـهدي) دوای عـومرەکردن (ئەمـە لـە کاتێکدایـە کـە نیـەتی تەمـەتعیان ببێت ، واتە : پێشەکی عومرە بکات و لـە جلـی ئیحـرام خـۆی بکاتـەوە ، و حەڵاڵ بێت ، پاشان جارێکی تر ئیحرام بپۆشێ و ئیحرامی حەج دا بپۆشێت) لە مەککەدا ، پێش ڕۆژی قوربان .

١١٤ ـ البدء بالحلق بيسار رأس المحلوق (١٦٦) .

واتە : دەست پێکردن لە سەرتاشیندا بە لای چـەپی ئـەو کەسـەی کـە سەر دەتاشێ .

١١٥ ـ الاقتصار على حلق ربع الرأس (١٦٧) .

---

(١٦٦) وە سـوننەت ئەوەیـە کـە بـە لای ڕاسـتەی دەسـت پێبکرێـت ، هـەروەکو لـە پێشدا ، و لە پەراوێزی (٩٠) دا باسکرا .

(١٦٧) واجبەکـە ئەوەیـە کـە هـەمووی بتاشـرێت ، لەبـەر ئـەو ووتەیـەی خـوای پەروەردگار کە فەرموویەتی ﴿ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ ﴾ (سورة الفـتح : ٢٧) ، وە لەبەر فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ کـە فەرموویـەتی : **" رحم الله المحلقـين ..."** و لەبـەر ئەوەی کە ئەو شێوازە کورتکردنـەوە پێچـەوانە بوونەوەیـەکی ئاشـکرایە لـە گـەڵ ئـەو نەهیەی پێغەمبەر ﷺ کە نەهی کردووە لە (**القـزع**) ، و فەرموویـەتی : **" احلقوه كله أو دعوه كله "** ، بۆیە دەبینین (**ابن الهمـام**) فەرموویـەتی : ((**مقتضى الـدليل** في **الحلـق وجوب الاستيعاب كما هو قول مالك وهو الذي أدين الله به**)) .

واتە : تاشینی تەنها بەشێك لە سەر .

١١٦ـ قول الغزالي في (الإحياء) : (والسنة أن يستقبل القبلة في الحلق) .

واتە : ئەو ووتەیەیی (الغزالـي) لـە (الإحيـاء) دا کـە ووتویـەتی : ((سوننەتە لە کاتی سەرتاشیندا ڕووبکات لە قیبلە)) .

١١٧ ـ الدعاء عند الحلق بقوله : ((الحمد لله على ما هداني ، وأنعم علينا ، اللهم هذه ناصيتي بيدك ، فتقبل مني واغفر لي ذنبي ، اللهم اكتب لي بكـل شهرة حسنة ، وامح بها عني سيئة ، وارفع لي بها درجـة ، اللـهم اغفـر لي وللمحلقين والمقصرين يا واسع المغفرة آمين)) [١٦٨] .

واتە : ووتنی ئەم پاڕانەوەیە لە کاتی سەرتاشیندا : ((الحمد لله على ما هداني ، وأنعم علينا ، اللهم هذه ناصيتي بيدك ، فتقبل مني واغفر لي ذنبي ، اللهم اكتب لي بكل شهرة حسنة ، وامح بها عني سيئة ، وارفع لي بها درجة ، اللهم اغفر لي وللمحلقين والمقصرين يا واسع المغفرة آمين)) .

١١٨ ـ الطواف بالمساجد التي عند الجمرات . (مجموعة الرسائل الكبرى : ٢ / ٣٨٠) .

واتە : گەڕان بەو مزگەوتانەی کە لە شوێنی ڕەجمکردنەکاندا هەن .

١١٩ـ استحباب صلاة العيد بمنى يوم النحر . (القواعد النورانية:١٠١) [١٦٩] .

---

(١٦٨) استحب ذلك في (فتح القدير) . ولم يذكر عليه أي دليل ، ومع أن هذا لا أصل له في السنة فيما علمت فإني أخشى أن يكون قوله فيه : " اللهم اكتب لي بكل شعره حسنة ... " من الاعتداء في الـدعاء المنهي عنه ، وأن يكون أوله مقتبسا من حديث " الأضحية لصاحبها بكل شعرة حسنة " وهـو حـديث موضوع كما بينته في (الأحاديث الضعيفة) بلفظ " الأضحية " ورقمه بعد الألف .

(١٦٩) فەرموویـەتی : ((هذا غفلة عن السنة ، فإن النبي ﷺ وخلفاؤه لم يصلوا بمـنى

واتە : بەسوننەت دانانی ئەنجامدانی نوێژی جەژن لە مینا لە ڕۆژی قوربانادا.

١٢٠ـ ترك السعي بعد طواف الإفاضة من المتمتع (١٧٠) .

واتە : وازهێنانی عومرەکاران لە تەواف و هاتوو چۆ لە نێوان صەفا و مەروەدا ، دوای تەوافی (**الإفاضة**) .

چەند بیدعەیەکی جۆراوجۆر ،ماڵئاوایی :

١٢١ـ الاحتفال بكسوة الكعبة . (تفسير المنار : ١ / ٤٦٨) .

واتە : ئاهەنگ گێڕان بە بۆنەی داپۆشینی کەعبەی پیرۆز .

١٢٢ـ كسوة مقام إبراهيم ـ عليه السلام ـ **(١٧١) .**

واتە : داپۆشینی (**مقام إبراهيم**) ـ عليه السلام ـ .

عيدا قط)) ، واتە : ئەمە بێئاگاییە لە سوننەت ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ ، و خەلیفەکانی هەرگیز نوێژی جەژنیان لە مینادا نەکردووە .

وە لە (**مجموعة** : ٢ / ٣٨٥)ەکەیدا فەرموویەتی : **((وليس** بمنى **صلاة عيد ، بل رمي** جمرة العقبة لهم **كصلاة العيد لأهل الأمصار))** ، واتە : لە مینادا نوێژی جەژن نییە ، بەڵکو ئەو ڕەجمکردنەی کە پێی دەووترێت (**رمي جمرة العقبة**) بۆیان وەکو نوێژی چەژنە بۆ خەڵکی ناوچەکانی تر .

(١٧٠) چونکە لە سوننەتدا فرمان بەم سەعیە هاتووە ، هەروەکو لە پێشدا ئاشکرا کرا لە پەراوێزی (**٩٤**) دا .

(١٧١) (**الباجوري**) لە (**حاشية**) ەکەیدا لە (١ / ٢١) دا فەرموویەتی : ((ويحرم التفرج على المحمل المعروف وكسوة مقام إبراهيم ونحوه)) .

١٢٣ـ ربط الخرق بالمقام والمنبر لقضاء الحاجات [١٧٢] .

واته : بەستنی پارچه پەڕۆ بـه (**مقـام إبـراهيم**) وه – عليـه السـلام - ، و مینبەرەکەی کەعبەوە ، بە نیازی جێبەجێ کردنی پێویستیەکانیان .

١٢٤ـ **كتابة الحجاج أسماءهم على عمد حيطان الكعبة وتوصيتهم بعضهم بذلك . (السنن والمبتدعات : ١١٣) .**

واته : هەستانی هەندێك له حاجیان به نووسینی ناوی خۆیان لـه سـەر کۆڵەکه ، و دیوارەکانی کەعبه ، و وەسێتکردنی هەندێکیان بەو کاره .

١٢٥ـ **استحبا م المرور بين يدي المصلي في المسجد الحرام ، ومقاومتـهم للمصلي الذي يحاول دفعهم** [١٧٣] .

واته : بەسوننەت دانانی ڕۆشتن به بەردەستی نوێژگەراندا له مزگەوتی

---

(١٧٢) ئـەم دیاریدەیـه لـەم دواییانـەدا زۆر گەرەبووەتـەوە بـه شـێوەیەك لـه وەوپێش نەبوو ، ئەوەش بەڵگەیـه لـه سـەر ئـەوەی کـه (**وڵاتـی یـەکخوا پەرسـتی**) وردەوردە دەسـتی کـردووه بـه کـەم تەرخـەمی لـه لـەناودانی ئـەو شـتانەی کـه پێچەوانەی یەکخوا پەرستیەکەیان دەبێتەوە ، که ئەوەش سـەرمایەیەکەیەتی ، سـەرمایەیەی شـێخان ، و کۆمـەڵی (**الأمـر بـالمعروف**) وەکـو دەسـتەیەك ، ئـیللا ئەوەیان نەبێت که خوای پەروەردگار ویستی له سەر بێت .

(١٧٣) وهذا وإن قال به بعض أهل العلم فلا شك أنه مخالف للسنة ، لأن الأحاديث وردت في : النهي عن المرور بين يدي المصلي ، وأمره بدفع المار بين يديه عامة تشمل كـل مصـلى ، وفي أي مسجد .

وما استدلوا به من الخصوصية لمكة لا ينهض ، وهو حديث المطلب بن أبي وداعة أنه رأى النبي ﷺ ليس بينه وبين الكعبة سترة والناس يمرون بين يديه فمع أنه ليس صريح في المرور بينـه وبـين موضع سجوده ، فإنه ضعيف السند كما بينته في (**السلسلة : رقم ٩٣٢**) .

مـاڵی خـوا (**المسـجد الحـرام**) ، و سـووربوونیان لـەو ڕۆشـتنە لـە گـەڵ ئـەو نوێژگەرانەی کە بەرهەڵستی ئەو کارە دەکەن .

١٢٦ـ منادا م لمن حج بـ (الحاج) . (تلبيس إبليس لابن الجـوزي : ص ١٥٤) و (نور البيان في بدع آخر الزمان : ص ٨٢) .

واتە : بانگکردنی ئەوانەی کە حەجیان کردووە بە ناوی (**حاجی**) .

١٢٧ـ الخروج من مكة لعمرة تطوع . (الاختيارات العلمية :٧٠) .

واتە : دەرچوون لە مەککە ، بە مەبەستی ئەنجام دانی عومرەی سوننەت .

١٢٨ـ الخروج من المسجد الحرام بعد طواف الوداع على القهقرى [١٧٤] . (مجموعة الرسائل الكبرى : ٢ / ٢٨٨) و (الاختيارات العلميـة : ٧٠) و (المدخل : ٤ / ٢٣٨) .

واتـە : دەرچـوون لـە مزگـەوتی مـاڵی خـوا (**المسـجد الحـرام**) دوای ئەنجامدانی تەوافکردنی ماڵئاوایی ، بە شێوەی پشتاوپشت (دوابەدوا) .

١٢٩ـ تبييض بيت الحجاج بالبياض (الجير) ونقشه بالصور وكتب اسم وتاريخ الحاج عليه . (السنن والمبتدعات : ١١٣) .

واتە : سـپیکردنەوەی مـاڵی حاجیـان بـە ڕەنگـی سـپی (**الجير**) ، و نەخشاندنی بە وێنە ، و نووسینی ناو و بەرواری مانەوەی حاجی تێیدا .

---

[١٧٤] (**الغزالي**) لە (**الإحياء : ١ / ٢٣٢**) دا فەرمویـەتی : ((والأحـب أن لا يصـرف بصره عن البيت حتى يغيـب عنـه)) . وە شـێخی پایەبـەرزی ئیسـلام لـە (**الاختيـارات**) ەکەەیدا لە (**ص ٧٠**) دا هاوشێوەی ئەوە لە (**ابن عقيل**) ، و (**ابن الزاغـوني**) دەگێڕێتـەوە ، و پاشان دەفەرمووێت : ((**هذه بدعة**)) .

بیدعەکانی ڕۆشتن بۆ مەدینە :

ئەمەو لە بەر ئەوەی کە لە سوننەتدا باسی چاکە ، و پاداشتی سەردانی مزگەوتەکەی پێغەمبەری خوا (**المسجد النبوي**) ﷺ ، و مزگەوتی ئەقصاش (**المسجد الأقصى**) هاتووە ، بۆیە لە بەر ئەو هەموو چاکە ، و پاداشتە خەڵکانێك سەردانی ئەو دوو شوێنە دەکەن ، لە پێش حەجکردن بێت یان لە پاش حەجکردنیان ، وە خەڵکێکی زۆریشیان لەو ڕێگەدا تووشی تازەگەری و بیدعەیەکی زۆر دەبوون ، کە زانراوون لەلای زانایان ، بۆیە وام بینی کە لە تێر و تەسەلی سوودبەخشی ئەم نووسینە ئەوانەی کە دەستم

دەکەون باس بکەم ، بە مەبەستی ڕاگەیاندن ، و ئاگادار کردنەوە ، بۆیە دەڵێم :

١٣٠ ـ قصد قبره ﷺ بالسفر (١٧٥) **.**

واتە : مەبەست لە سەفەری مەدینە سەردانی گۆڕەکەی بێت ﷺ .

١٣١ ـ إرسال العرائض مع الحجاج والزوار إلى النبي ﷺ .

واتە : ناردنی عەریزە لە گەڵ حاجیان ، و زیارەتکاراندا بۆ پێغەمبەرﷺ .

١٣٢ ـ الاغتسال قبل دخول المدينة المنورة .

واتە : خۆشۆردن پێش ڕۆشتنە ناو مەدینەی مونەوەرە .

١٣٣ ـ القول إذا وقع بصره على حيطان المدينة : ((اللهم هـذا حـرم رسولك ، فاجعله لي وقاية من النار ، وأمانا من العذاب ، وسوء الحساب)) .

واتـە : ووتنـی ئـەم زیکـر ، و پاڕانەوەیـە هەرکـە چـاوی کەوتـە سـەر ماڵەکانی مەدینـە : ((**اللهم هذا حرم رسولك ، فاجعله لي وقاية من النـار ، وأمانا من العذاب ، وسوء الحساب**)) .

١٣٤ ـ القول عند دخول المدينة : ((بسم الله ، وعلى ملة رسـول الله ، رب أدخلني مدخل صدق ، وأخرجني مخرج صدق ، واجعل لي مـن لـدنك سلطانا نصيرا)) .

واتە : ووتنی ئەم زیکرە لە کاتی ڕۆشتنە ناو مەدینەوە : ((**بسم الله ، وعلى ملة رسول الله ، رب أدخلني مدخل صدق ، وأخرجني مخرج صـدق ،**

---

(١٧٥) سوننەت ئەوەیە کە مەبەست لە زیارەتەکە سەردانی مزگەوتەکەی بێت ﷺ ، لەبەر ئەو فەرموودەیەی کە فەرموویەتی : " **لا تشد الرحال إلا إلى ثلاثة مسـاجد ...**" تاکو کۆتایی فەرموودەکە ، جا ئەگـەر گەشـتە مزگەوتەکـە و نوێـژی (**تحيـة المسجد**) ی ئەنجام دا ، پاشان با سەردانی قەبرەکەی پێغەمبەری خوا بکات ﷺ .

واجعل لي **من لدنك سلطانا نصيرا**)) .

١٣٥ـ إبقاء القبر النبوي في **مسجده** [١٧٦] **.**

واتە : هێشتنەوەی قەبری پێغەمبەر ﷺ لە مزگەوتەکەیدا .

١٣٦ـ زيارة قبره ﷺ **قبل الصلاة** في **مسجده .**

واتە : زیارەتکردن ، و سەردانی قەبری پێغەمبەر ﷺ پێش نوێژکردن لە مزگەوتەکەیدا .

١٣٧ـ وقوف بعضهم أمام القبر بغاية الخشوع ، واضعا يمينه **على يساره ، كما يفعل** في **الصلاة .**

واتە : وەستانی هەندێکیان لە پێش قەبری پێغەمبەر ﷺ بەوپەڕی ملکەچی‌یەوە ، لە گەڵ دانانی دەستی ڕاستی لە سەر دەستی چەپی ، هەروەکو چۆن لە نوێژدا ئەو کردارە ئەنجام دەدات .

١٣٨ـ قصد استقبال القبر أثناء الدعاء .

واتە : هەوڵدان بۆ ڕووکردنە قەبری پێغەمبەر ﷺ لە کاتی پاڕانەوەدا .

١٣٩ـ قصد القبر للدعاء عنده رجاء الإجابة . (الاختيارات العلمية : ٥٠) .

واتە : هەوڵدان بۆ ئەنجامدانی پاڕانەوە لە لای قەبری پێغەمبەر ﷺ ، بە ئومێدی وەڵامدانەوە .

١٤٠ـ التوسل به ﷺ **إلى الله** في **الدعاء .**

---

(١٧٦) واجب ئەوەیە کە بە دیوارێك جیا بکرێتەوە لە مزگەوتەکە ، هەروەکو چۆن بووە لە سەردەمی خولەفای ڕاشدین ، هەروەکو پێش چەندەها ساڵە لە (**تحذير المساجد من اتخاذ القبور مساجد**) دا ئاشکرام کردووە .

(١٧٧) انظر : " مجموعة الرسائل الكبرى (لشيخ الإسلام : ٢ / ٣٩٠) .

واتە : کردنی بەواسیتە لە لای خوا لە کاتی دوعا ، و پاڕانەوە .

١٤١ـ طلب الشفاعة وغيرها منه .

واتە : داواکردنی شەفاعەت ، و جگە لە شەفاعەت لێی .

١٤٢ ـ قول ابن الحاج [١٧٨] في **(المدخل : ١ / ٢٥٩) : ((أن من الآداب : أن لا يذكر حوائجه ، ومغفرة ذنوبه بلسانه ، عند زيارة قبره ﷺ ، لأنه أعلم منه بحوائجه ومصالحه)) .**

واتە : ووتەی (**ابن الحاج**) کە دەڵێت : ((یەکێك لە ئادابەکان ئەوەیە کە : باسی پێویستیەکانی خۆی ، و لێخۆشبوونی تاوانەکانی نەکات بە زمان ، لە کاتی سەردانی قەبری پێغەمبەر ﷺ ، چونکە ئەو لە خۆی زاناترە بە پێویستی ، و چاکسازیەکانی .

١٤٣ـ قوله أيضا (٢٦٤/١) : ((لا فرق بين موته ـ عليه السلام ـ **وحياته** في **مشاهدته لأمته ، ومعرفته بأحوالهم ، ونياتهم ، وتحسراتهم ، وخواطرهم)) .**

واتە : هەروەها وتەی ئەو کە ووتوویەتی : ((جیاوازی نی‌یە لە نێوان مردن ، و ژیانی ئەو ـ عليه السلام ـ لە بینینی بۆ ئوممەتەکەی ، و زانینی بە حاڵ و ئەحواڵیان ، و بە نی‌یەت ، و بە ئەفسوز ، و ئەوەش کە دێ بە دڵیاندا)) .

١٤٤ـ وضعهم اليد تبركا على شباك حجرة النبي ﷺ ، وحلف البعض بذلك بقوله : وحق الذي وضعت يدك على شباكه وقلت : الشفاعة يا رسول الله .

واتە : دەست دانانیان لە سەر پەنجەرەی ئەو ژوورەی کە قەبرەکەی

---

[١٧٨] وهذا الرجل مع فضله وكون كتابه المذكور مرجعا حسنا لمعرفة البدع فإنه في نفسه مخرف لا يعتمد عليه في التوحيد والعقيدة .

تێدایە بە نیازی تەبەڕووك پێکردنی ، و سوێند خواردنی هەندێکیان پێی بەم شێوەیە : بە حەقی ئەوەی کە دەستت خستۆتە سەر پەنجەرەکەی ، دەڵێت : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ شەفاعەتم بە نسیب کە.

١٤٥ ـ ((تقبيل القبر أو استلامه أو ما يجاور القبر من عـود ونحـوه)) (فتاوى ابن تيمية : ٤ / ٣١٠) و(الاقتضاء : ١٧٦) و(الاعتصام : ٢ / ١٣٤ - ١٤٠) و(إغاثة اللـهفان : ١ / ١٩٤) و(الباعـث / لأبي شـامة : ٧٠) والبركوي في (أطفال المسلمين : ٢٣٤) و(الابداع : ٩٠) [(١٧٩)] .

واتە : ماچکردنی گۆڕەکە ، یان دەست پێوەدان ، و گرتنی ، یان هەر شتێك لەوانەی کە لە دەوروبەریدا هەن .

١٤٦ ـ التزام صورة خاصة في زيارته ﷺ وزيارة صاحبيه ، والتقيد بسلام ودعاء خاص، مثل قول الغزالي : ((يقف عند وجهه ﷺ ويسـتدبر القبلـة ويستقبل جدار القبر على نحو أربعة أذرع من السارية التي في زاوية جدار القبر ويقول : السلام عليك يا رسول الله السلام عليك يا نبي الله ... يا أمـين الله ... يا حبيب الله)) فذكر سلاما طويلا ثم صلاة ودعاء نحو ذلك في الطـول قريبا من ثلاث صفحات ((ثم يتأخر قدر ذراع يسلم على أبي بكر الصـديق لأن رأسه عند منكب رسول الله ﷺ ثم يتأخر قـدر ذراع ، ويسـلم علـى الفاروق ويقول : السلام عليكما يا وزيري رسول الله والمعاونين له على القيام

---

(١٧٩) وە(**الغزالي**) بەڕەحمەت بێت باشی کردووە لەوەی کە ئینکاری ماچکردنی باسکراوی کردووە ، و لە (١ / ٢٤٤) فەرموویەتی : **((إنه عادة النصـارى واليهـود))** ، واتە : ئەو کردارە لە داب و عادەتی خاچ پەرست ، و گاورەکانە ، جا کەسێك هەیە لەم ووتەیە سوودمەند بێت و عیبرەت وەرگرێت ؟

... ثم يرجع فيقف عند رأس رسول الله ﷺ ويستقبل القبلة ...)) ثم **ذكر أنه يحمد ويمجد ويقرأ آية** ﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوٓاْ... ﴾ ثم **((يدعو بدعاء نحو نصف صفحة))** [(١٨٠)] .

واتە : پابەند بوون بە شێوازێکی تایبەت لە سەردان و زیارەتکردنی قەبری خۆیی ، و هەردوو هاوەڵەکەی ، لە گەڵ پابەند بوون بە سەلام و پاڕانەوەیەکی تایبەتەوە ، هەروەکو (**الغزالي**) دەڵێ : **((يقف عند وجهه ﷺ ويستدبر القبلة ويستقبل جدار القبر على نحو أربعة أذرع من السارية التي في زاوية جدار القبر ويقول : السلام عليك يا رسول الله ، السلام عليك يا نبي الله ... يـا أمـين الله ... يـا حبيـب الله))** ، پاشـان سـەلامێکی درێـژ ، صـەڵات ، و پاڕانەوەیەکی هاوشێوەی ئەو سەلامە باس دەکات لە درێژیدا ، کە نزیکەی سێ پەڕە دەبێت ، و دەڵێت : **((ثم يتأخر قدر ذراع يسـلم علـى أبي بكـر الصديق ، لأن رأسه عند منكب رسول الله ﷺ ، ثم يتأخر قدر ذراع ، ويسلم على الفاروق ، ويقول : السلام عليكما يا وزيري رسول الله والمعاونين له على القيـام ... ثم يرجع فيقف عند رأس رسول الله ﷺ ويسـتقبل القبلـة ...))** ، پاشـان دەڵێـت : شـوکر و ستایشـی خـوای پـەروەردگار دەکـات ، ئـەم ئایەتـە دەخوێنێتـەوە : ﴿ وَلَـوْ أَنَّهُـمْ إِذ ظَّلَمُـوٓاْ ... ﴾ ، پاشـان پاڕانەوەیـەکی دەهێنێتەوە نزیکەی یەك پەڕە دەبێت .

[(١٨٠)] والمشروع هو السلام مختصرا : **السلام عليك يا رسول الله ورحمة الله وبركاته ، السلام عليك يا أبا بكر ، السلام عليك يا عمر** ، كما كان ابن عمر يفعل ، فإن زاد شيئا يسيرا مما يهمله ولا يلتزمـه ، فلا بأس إن شاء الله تعالى .

١٤٧ـ قصد الصلاة تجاه قبره [(١٨١)] .

واتە : هەوڵدان بۆ ئەنجامدانی نوێژ ڕووەو گۆڕی پێغەمبەر ﷺ .

١٤٨ـ الجلوس عند القبر وحوله للتلاوة والذكر . (الاقتضاء : ١٨٣ - ٢١٠) .

واتە : دانیشتن لە لای گۆڕی پێغەمبەر ﷺ و دەور و بەری ، بە مەبەستی قورئان خوێندن ، و زیکر کردن .

١٤٩ـ قصد القبر النبوي للسلام عليه دبر كل صلاة [(١٨٢)] .

---

(١٨١) لقد رأيت ـ في السنوات الثلاث التي قضيتها في المدينة المنورة (١٣٨١ ـ ١٣٨٣) أستاذا في الجامعة الإسلامية ـ بدعا كثيرة جدا تفعل في المسجد النبوي والمسؤولون فيه عن كل ذلك ساكتون كما هو الشأن عندنا في سوريا تماما .

ومن هذه البدع ما هو شرك صريح كهذه البدعة : فإن كثيرا من الحجاج يتقصدون الصلاة تجاه القبر الشريف حتى بعد صلاة العصر في وقت الكراهة ويشجعهم على ذلك أ م يرون جدار القبر الذي يستقبلونه محرابا صغيرا من آثار الأتراك ينادي بلسان حاله : الجهال إلى الصلاة عنده زد على ذلك أن المكان الذي يصلون عليه مفروشة بأحسن السجاد ولقد تحدثت مع بعض الفضلاء بضرورة الحيلولة بين هؤلاء الجهال وما يأتون من المخالفات وكان من أبسط ما اقترحته رفع السجاد من ذلك المكان وليس المحراب فوعدنا خيرا ولكن المسؤول الذي يستطيع ذلك لم يفعل ولن يفعل إلا إن شاء الله تعالى . ذلك لأنه يساير بعض أهل المدينة على رغبا م وأهوائهم ولا يستجيب للناصحين من أهل العلم ولو كانوا من أهل البلاد ف إلى الله المشتكى من ضعف الإيمان وغلبة الهوى الذي لم يفد فيه حتى التوحيد لغلبة حب المال على أهله إلا من شاء الله وقليل ما هم وصدق رسول الله ﷺ إذ يقول : " **فتنة أمتي المال** " .

(الرد على البكري : ٧١) لابن تيمية و(القاعدة الجليلة : ١٢٥ - ١٢٦) و(الإغاثة : ١٩٤/١ - ١٩٥) والخادمي على (الطريقة المحمدية : ٣٢٢/٤) .

(١٨٢) وە ئەمەش لەگەڵ ئەوەی کە داهێنراو ، و زیادڕەوییە لە ئاییندا ، پێچەوانەیە لەگەڵ ئەو فەرموودەیەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " **لا تتخذوا قبري عيدا وصلوا علي حيثما كنتم فإن صلاتكم تبلغني** " ، هۆکاریشە بۆ فەوتاندنی سوننەتێکی زۆر ، و چاکەیەکی فراوان ، کە بۆیتییە لە و ویرد و زیکرانەی

واتە : هەوڵدان بۆ ڕۆشتنە سەر گۆڕی پێغەمبەر ﷺ ، و سەلام لێکردنی ، دوای هەموو نوێژێك .

١٥٠ـ **فصد أهل المدينة زيارة القبر النبوي كلما دخلوا المسجد أو خرجوا منه . (الرد على الأخنائي :١٥٠ - ١٥١ ١٥٦ ٢١٧ ٢١٨) و(الشفا في حقوق المصطفى / للقاضي عياض : ٢ / ٧٩) و(المدخل :١ / ٢٦٢) .**

واتە : هەوڵدانی خەڵکی مەدینە بۆ زیارەتکردنی گۆڕی پێغەمبەر ﷺ ، هەرکە ڕۆشتنە مزگەوتەوە ، یان لێی هاتنە دەرەوە .

١٥١ـ **التوجه إلى جهة القبر الشريف عند دخول المسجد أو الخروج منه والقيام بعيدا منه بغاية الخشوع .**

واتە : ڕووکردن بە ئاراستەی قەبری پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ ، لە کاتی ڕۆشتنە مزگەوت ، یان دەرچوون لێیەوە ، و وەستان دوور لە قەبرەکە بەمەبەستی دەربڕینی خشووعەوە .

١٥٢ـ **((رفع الصوت عقيب الصلاة بقولهم : السلام عليك يا رسول الله ...)) (مجموعة الرسائل الكبرى : ٢ / ٣٩٧) .**

واتە : دەنگ بەرزکردنەوە لە دوای نوێژ بەم ووتەیە : ((**السلام عليك يا رسول الله ...**)) .

١٥٣ـ **تبركهم بما يسقط مع المطر ، من قطع الدهان الأخضر مـن قبـة**

کە دوای سەلام دانەوە دەکرێن ، دەبینیت ئەوان وازیان لێ دێنن و دەستپێشخەری دەکەن بۆ ئەنجامدانی ئەو داهێنراوە ، جا ڕەحمەتی خوا لەو کەسە بێت کە ووتویەتی : **" ما أحدثت بدعة إلا وأميتت سنة "** .

القبر النبوي .

واته : تەبرووك كردن بەوەی كه دەكەوێته خوارەوه لـه گـەڵ بارانـدا ، له پارچه بۆیه سەوزەكانی گومەزیەكەی گۆڕی پێغەمبەر ﷺ .

١٥٤ ـ ((تقر م بأكل التمر الصيحاني في **الروضة الشريفة** بين المنبر **والقبر)) (الباعث على إنكار البدع : ص٧٠) و(مجموعة الرسائل الكبرى : ٢ / ٣٩٦) .**

واته : خواردنی خورمای (**الصيحاني**) له ڕەوزەی شەریفدا ـ له نێوان مینبەر و گۆڕدا ـ به نیەتی نزیك بوونەوه له خوای پەروەردگار .

١٥٥ ـ قطعهم من شعورهم ، ورميها في **القنديل الكبير القريب من التربة النبوية . (المصادر السابقة) .**

واته : بڕینی هەندێك له پرچیان ، و فڕێدانی بۆ ناو ئەو چرا گەورەیەی كه نزیكه له قەبری پێغەمبەر ﷺ .

١٥٦ ـ مسح البعض بأيديهم النخلتين النحاسيتين الموضوعتين في **المسجد غربي** المنبر [(١٨٣)] .

واته : دەست هێنانی هەندێك بـەو دوو داره خورمایـەی كـه لـه فـافۆن درووســـت كـــراون ، و لـــه مزگەوتەكـــەدا دانـــراون لـــه لای خۆرئـــاوای مینبەرەكەیەوه .

١٥٧ ـ التزام الكثيرين من أهل المدينة والغرباء بالصلاة في **المسجد القديم**

---

(١٨٣) وه هیچ سودێك نیـیه له دانانی ئـەم دوو داره خورمایـه ، بـەڵكو دانـراون بـۆ ڕازاندنەوه ، و توشكردنی خەڵك بـه فیتنـه ، وه ئێمـەش پـەیمانمان دا لـەو كاتـەی كـه لەوێ بووین كه لایان بەرین بەڵام بێ هووده بوو .

، وقطعهم الصفوف الأولى ، التي في زيادة عمر وغيره [(١٨٤)] **.**

واتە : پابەند بوونی زۆر لە خەڵکی مەدینە ، یان کەسانی غەریب ، بە نوێژکردن لە مزگەوتی کۆنەدا ، و بڕینی ڕیزە یەکەمینەکانی نوێژ ، کە دەکەوێتە زیادکردنەکانی عومەر و جگە لەویشەوە .

---

(١٨٤) وقد يقع في هذه البدعة بعض أهل العلم وشبهتهم في ذلك التماس باسم الإشارة في قوله ﷺ : " **صلاة** في **مسجدي هذا بألف صلاة ...** " ومع أن ذلك ليس نصا فيما ذهبوا إليه لأنه لا ينافي امتداد الفضيلة إلى الزيادة كما هو الشأن في الزيادات التي ضمت إلى المسجد المكي علما أن غاية ما في الأمر الحض على الصلاة في المسجد وليس فيه إيجاب ذلك فإذا كان كذلك فلهم أن يلتزموا صلاة النوافل فيه التي لا تجمع فيها وأما أن يتعدوا ذلك إلى صلاة الجماعة فذلك خطأ محض لأنهم بذلك كمن يبني قصرا ويهدم مصرا لا سيما إذا كانوا من أهل العلم فإنهم يضيعون أمورا كثيرة هي أولى من تلك الفضيلة بكثير بل إن بعضها واجب يأثم تاركه أذكر من ذلك ما يتيسر الآن :

١ - ترك وصل الصفوف وهو واجب بأحاديث كثيرة منها قوله ﷺ : " **من وصل صفا وصله الله ومن قطع صفا قطعه الله** " (أخرجه النسائي وغيره بسند صحيح). ومن المشاهد في المسجد النبوي أن الصفوف الأولى في الزيارة القبلية لا تتم بسبب حرص أولئك الناس على الصلاة في المسجد القديم وبذلك يقعون في الإثم .

٢ - ترك أهل العلم الصلاة خلف الإمام مع أمر النبي ﷺ إياها بذلك في قوله : " **ليليني منكم أولو الأحلام والنهى** ثم **الذين يلونهم** ثم **الذين يلونهم** " (رواه مسلم) .

٣ - تفويتهم جميعا الصلاة في الصفوف الأولى وخاصة الأولى منها مع قوله ﷺ : " **خير صفوف الرجال أولها وشرها آخرها ...** " (رواه مسلم وغيره) .

وقال : " **لو يعلم الناس ما** في **النداء والصف الأول** ثم لم **يجدوا إلا أن يستهموا عليه لاستهموا** " . (رواه الشيخان) .

ونحن وإن كنا لا نستطيع أن نجزم بأن فضيلة الصف الأول مطلقا أفضل من الصفوف المتأخرة في المسجد القديم فكذلك لا يستطيع أحد منهم أن يدعي العكس لكن إذا انضم إليه ما سبق ذكره من الأمرين الأوليين فلا شك حينئذ في ترجيح الصلاة في الزيادة على الصلاة في المسجد القديم ولذلك اقتنع بهذا غير واحد من العلماء وطلاب العلم حين باحثتهم في المسألة وصاروا يصلون في الزيادة . فرحم الله من أنصف ولم يتعسف .

١٥٨ ـ التزام زوار المدينة الإقامة فيها أسبوعا ، حتى يتمكنوا من الصلاة في المسجد النبوي أربعين صلاة ، لتكتب لهم براءة من النفاق وبراءة من النار (١٨٥) .

واتە : پابەند بوونی زیارەتکارانی مەدینە بە مانەوەی هەفتەیەك تیایدا ، بۆ ئەوەی بتوانن چل فەرز نوێژی تێدا ئەنجام بدەن ، بۆ ئەوەی دوو پاراستنیان بـۆ بنووسرێت : پاراستنێك لە دوو ڕووی ، و پاراستنێکیش لە ئاگر .

١٥٩ ـ ((قصد شيء من المساجد والمزارات التي بالمدينة وما حولها بعـد مسجد النبي ﷺ إلا مسجد قباء)) (تفسير سورة الإخلاص : ١٧٣ - ١٧٧) .

واتە : زیارەتکردنی ئەو مزگەوت ، و مەزارگایانەی کـە لـە مەدینـە ، و دەورو و بەریـدان ، دوای سـەردانی مزگـەوتی پێغەمبـەر ﷺ ، جگـە لـە مزگەوتی (**القباء**) .

١٦٠ ـ تلقين من يعرفون بـ (المزورين) جماعات الحجاج بعض الأذكار والأوراد عند الحجرة أو بعيدا عنها بالأصوات المرتفعة وإعادة هؤلاء ما لقنوا بأصوات أشد منها .

واتە : فێرکردن و خستنە سەردەمی هەندێك زیکـر و ویـرد بـە کۆمـەڵی حاجیان لە لایەن ئەوانەی کە ناسراون بە (**المزورين**) ، لـەلای ژوورەکـەی ، یان دوور لە ژوورەکەی ، بە دەنگی بەرز و دوبارەکردنەوەی حاجیان بۆ ئەو زیکرو ویردانەی کە بۆیان دەخوێنرێتەوە بە دەنگێکی لەو بەرزتر .

١٦١ ـ زيارة البقيع كل يوم ، والصلاة في مسجد فاطمـة ـ رضي الله عنها ـ

---

(١٨٥) والحديث الوارد في ذلك ضعيف لا تقوم به حجة وقد بينت علته في (**السلسلة : رقم : ٣٦٤**) فلا يجوز العمل به لأنه تشريع لا سيما وقد يتحرج من ذلك بعض الحجاج كما علمت ذلك بنفسي ظنـا منهم أن الوارد فيه ثابت صحيح وقد تفوته بعض الصلوات فيه فيقع في الحرج وقد أراحه الله منه .

(١٨٦).

واتە : سەردان لە گۆڕستانی بەقیع ، نوێژکردن لە مزگەوتی (**فاطمة**) ـ رضي الله عنها ـ .

١٦٢ـ تخصيص يوم الخميس ، لزيارة شهداء أحد .

واتە : تایبەت کردنی ڕۆژی پێنج شەممە ، بۆ سەردانی شەهیدانی جەنگی ئوحود .

١٦٣ـ ربط الخرق بالنافذة المطلة على أرض الشهداء (١٨٨) .

---

(١٨٦) (**الغزالي**) خوای پەروەردگار لە ئێمە و ئەویش خۆش بێت ، ئەمە و ئەوەی پێش ئەمەی بە سوننەت داناوە ، و هیچ بەڵگەشی لە سەر ئەوە نەهێناوەتەوە ، و هەیهات کە بتوانێ ئەو کارە ئەنجام بدات ، گومانیش لەوەدا نییە کە سەردانی گۆڕ شتێکی شەرعییە ، بەڵام بە ڕەهایی ، و بێ ئەوەی تایبەت کردنی ئەوە بە ڕۆژێکی تایبەتەوە ، یان بە هەموو ڕۆژێکەوە ، بەڵکو بەپێی ڕەخساندنی ، بەڵام سەبارەت بە نوێژکردن لە مزگەوتی (**فاطمة**) ـ رضي الله عنها - ئەگەر مزگەوتێك بێت لە سەر گۆڕەکەی درووست کرابێت ، گومان لەوەدا نییە کە حەرامە نوێژی تێدا بکرێت ، وە ئەگەر مزگەوتێك بێت تەنها بەناوی ئەوەوە نرابێت ، ئەوا تایبەت کردنی بە نوێژ بیدعەیە هەروەکو لە پێشدا ووتەی شێخی پایە بەرزی ئیسلامان لە سەری پێش دوو بڕگە باسکرد .

(١٨٨) كانت الأرض التي فيها قبر حمزة وغيره من شهداء أحد لا بناء عليها إلا السنة الماضية (١٣٨٣) ولكن الحكومة السعودية في هذه السنة أقامت على أرضهم حائطا مبنيا بالاسمنت وجعلت له بابا كبيرا مـن الحديد في الجهلة القلية ونافذة من الحديث في آخر الجدار الشرقي فلما رأينا ذلك استبشرنا شرا وقلنا هـذا نذير شر ولا يبعد أن يكون توطئة لإعادة المسجد والقبب على قبورهم كما كان الأمر قبل الحكم السعودي الأول حين كان القوم متحمسين للدين عاملين بأحكامه والله غالب على أمره . وهذا أول الشر فقد رأيت الخرق على النافذة تتكاثر ولما يتكامل بناء الحائط وقيل لي : أن بعضهم صاروا يصلون في داخل البناء تبركا

واتــە : بەســتنەوەی پارچــە قومــاش بــەو پەنجەرانــەی کــە دەوری قەبرستانی شەهیدەکانی پێ دراوە .

١٦٤ـ التبرك بالاغتسال في البركة التي بجانب قبورهم .

واتە : خۆشۆردن لەو گۆماوەی کە لە تەنیشتی گۆڕسـتانی شـەهیداندا هەیە ، بە نیاز و نیەتی تەبڕووك پێکردنەوە .

١٦٥ ـ الخروج من المسجد النبوي على القهقرى عند الوداع . (مجموعة الرسائل الكبرى : ٢ / ٣٨٨) و(المدخل : ٤ / ٢٣٨) .

واتە : دەرچوون لـە مزگـەوتی پێغەمبـەر ﷺ بـە شـێوەی پشتاوپشـت (**دوابەدوا**) ، لە کاتی ماڵئاوایی ، و خواحافیزیکردندا .

چەند بیدعەیەك سەبارەت بە سەردانی (البيت المقدس)

١٦٦ـ قصد زيارة بيت المقدس مع الحج وقولهم : قدس الله حجتك [189] .

وإذا استمر الأمر على هذا المنوال من التساهل في تطبيق الشرع والتجرأ على مخالفته فلا أستبعد يوما تعـود مظاهر الوثنية إلى أرض دولة التوحيد كما كان الشأن من قبل حكمها ثبت الله خطاهـا ووجهـال شـيخ الإسلام في (**مجموعته : ٢ / ٦٠ - ٦١**) :

((وأما زيارة بيت المقدس فمشروعة في جميع الأوقات ... والسفر إليه لأجل التعريف به معتقـدا أن هذا قربة محرم ... وليس السفر إليه مع الحج قربة وقول القائل : قدس الله حجتك قول باطل لا أصل له كما روى : " من زارني وزار أبي (**إبراهيم**) في عام واحد ضمنت له الجنة " فإن هذا كذب باتفاق أهل المعرفة بالحديث بل وكذلك كل حديث يروي في زيارة قبر النبي ﷺ فإنه ضعيف بل موضوع)) .

(**مجموعة الرسـائل الكـبرى : ٥٦/٢ - ٥٧**) (١٨٩) . هها إلى العمل بالشرع كاملا لا تأخذها في الله لوم لائم . وهو المستعان .

(189) وقال ـ رحمـه الله ـ (**ص ٥٧ ـ ٥٨**) : ((المسجد الأقصى اسم لجميع المسـجد الـذي بنـاه سليمان ـ عليـه السـلام ـ وقد صار بعض الناس يسمي الأقصى المصلى الذي بناه عمر بن الخطاب ﷺ في

واتە : ڕۆشتن بۆ زیارەتی (**بيت المقدس**) لەگەڵ ئەنجامدانی حەجدا ، و ووتنی : ((**قدس الله حجتك**)) .

١٦٧ ـ الطواف بقبة الصخرة تشبها بـالطواف بالكعبـة . (مجموعـة الرسائل الكبرى : ٢ / ٣٨٠ ٣٧٢ - ٣٨١) .

واتە : تەواف و سوڕانەوە بە دەوری (**قبة الصخرة**) دا ، هەر وەكو چۆن بە دەوری كەعبەدا تەواف دەكەن و دەسوڕێنەوە .

١٦٨ ـ تعظيم الصخرة بأي نوع من أنواع التعظيم ، كالتمسح ا ، وتقليلها ، وسوق الغنم إليها لذبحها هناك ، والتعريف ا عشية عرفة ، والبناء عليها ، وغير ذلك .

واتە : بە گەورەزانینی (**الصخرة**) بە هەر شێوەیەك بێت لە شێوەكانی بە گەورەدانان ، وەكو دەست پیاهێنان ، و ماچكردن ، و بردنی

مقدمه والصلاة في هذا المصلى الذي بناه عمر للمسلمين أفضل من الصلاة في سائر المسجد فإن عمر بن الخطاب لما فتح بيت المقدس وكان على الصخرة زبالة عظيمة لأن النصارى كانوا يقصدون إهانتها مقابلة لليهود الذين كانوا يصلون إليها فأمر عمر رضي الله عنه بإزالة النجاسة عنها وقال لكعب : أين ترى أن نبني مصلى للمسلمين ؟ فقال : خلف الصخرة فقال : يا ابن اليهودية خالطتك يهودية بل ابنيه أمامها فإن لنا صدور المساجد ولهذا كان أئمة الأمة إذا دخلوا المسجد قصدوا الصلاة في المصلى الذي بناه عمر . وأما الصخرة فلم يصل عندها عمر رضي الله عنه ولا الصحابة ولا كان على عهد الخلفاء الراشدين عليها قبة بك كانت مكشوفة في خلافة عمر وعثمان وعلي ومعاوية ويزيد ومروان ولكن ...)) ثم ذكر ((أن عبد الملك بن مروان هو الذي بنى القبة عليها وكساها في الشتاء والصيف ليرغب الناس زيارة بيت المقدس ...)) ثم قال : ((وأما أهل العلم من الصحابة والتابعين لهم بإحسان فلم يكونوا يعظمون الصخرة فإ ا قبلة منسوخة وإنما يعظمها اليهود وبعض النصارى)) .

قلت : ومن ذلك تعلم أن ترميمها وتجديد بنائها الذي أعلن عنه منذ أسابيع وقد أنفقوا عليها الملايين من الليرات إنما هو إسراف وتبذير ومخالفة لسبيل المؤمنين الأولين (**الباعث : ص ٢٠**) .

مـەڕو مـاڵات بـۆ ئـەوێ بـۆ سـەربڕینی لـەوێ ، و باسـکردنی لـە ئێـوارەی عەرەفەدا ، و دروستکردنی بینا لە سەری ، و جگە لەوانەش .

١٦٩ـ زعمهم أن من وقف بيت المقدس أربع وقفات أ ا تعدل حجة .

واتە : ئەو گومانەیان کە دەڵێن : هـەر کەسێك لـە (**بيت المقدس**) دا چوار جار بووەستێت ، ئەو وەستانانە بەرامبەر دەبێت لە گەڵ حەجێکدا .

١٧٠ـ زعمهم أن هناك على الصخرة أثر قدم النبي ﷺ ، وأثر عمامتـه ، ومنهم من يظن أنه موضع قدم الرب ـ سبحانه وتعالى ـ **(١٩٠) .**

واتە : ئەو گومانەیان کە دەڵێن : کـە گوایـا شـوێنەواری شـوێن پـێی پێغەمبەر ﷺ بە سەر (**صخرة**) کەوەیە ، لە گەڵ شوێنەواری عەمامەکەی ، وە هەندێکیان گومانی وایە کە شوێن پێی خوای پەروەردگار بێت .

١٧١ـ المكان الذي يزعمون أنه مهد عيسى ـ عليه السلام ـ **.**

واتە : ئەو شوێنەی کە گومانی ئەوە دەکەن لانکی عیسی بێت ـ عليه السلام ـ .

١٧٢ـ زعمهم أن هناك الصراط والميزان ، وأن السور الذي يضرب بـه بين الجنة والنار ، هو ذلك الحائط المبني شرقي المسجد .

واتە : گومانی ئەوەی کە پرد و تەرازوو لەوێدا هەن ، و ئەو دیوارەش کە لە نێوان بەهەت ، و دۆزەخدایە ، ئـەو دیوارەیـە کـە لـە لای ڕۆژهـەڵاتی مزگەوتەکـە درووستکراوە .

---

(١٩٠) هەموو ئەم بابەتانە باسکراوون لە لایـەن شـێخی پایـە بـەرزی ئیسـلام (**ابـن تيمية**) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ لـە (**المجموعة** : ٢ / ٥٨ – ٥٩) وە فەرموویـەتی : ((فكلـه كذب)) ، واتە : هەر هەمووی درۆیە . وە سەبارەت بـە شـوێنی لانکـە فەرموویـەتی : ((وإنما كان موضع معمودية النصارى)) .

١٧٣ـ تعظيم السلسلة أو موضعها . (مجموعة الرسائل : ٢ / ٥٩) .

واتە : بە گەورە زانینی زنجیرەکە ، یان شوێنەکەی .

١٧٤ـ والصلاة عند قبر إبراهيم الخليل ـ عليه السلام ـ . **(المصدر السابق : ٢ / ٥٦) .**

واتە : نوێژکردن لە لای قەبری پێغەمبەر (**إبراهيم الخليل**) ـ عليه السلام ـ .

١٧٥ـ الاجتماع في موسم الحج ، لإنشاد الغناء والضرب بالدف بالمسجد الأقصى . (اقتضاء الصراط المستقيم : ص ١٤٩) .

واتە : کۆبوونەوە لە مانگی حەجدا ، بۆ سرود ووتن ، و گۆرانی ، و لێدانی دەف لە (**المسجد الأقصى**) دا .

ئەمە دوا بیدعەیەکە کە لە توانامدا بوو کۆی بکەمەوە لە بیدعەکانی حەجکردن ، زیارەتکردن . داواکارم لە پەروەردگاری بڵند و پایە بەرز بیکاتە هۆکار و یارمەتی دەرێك بۆ ئەوەی موسڵمانان شوێنکەوتەی سەید و سەروەری هەموو پێغەمبەران بن ، رێگەی ڕاستیش بگرنە بەر بە هۆی سوننەتەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ .

و سبحانك اللهم وبحمدك
أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك وأتوب إليك .

ناوەڕۆك :

پێشەکی وەرگێڕ ٣
کورتەی پێشەکی نووسەر ٩
سەرەتای فەرموودەکەی جابر رضي الله عنه ٢٠

✍ ئیحرام پۆشین ٢٨

✍ چوونە مەککە و چۆنێتی تەواف کردن ٣٤

✍ وەستان لە سەر دوو کێوی سەفا (**الصفا**) و مەڕوە (**المروة**) ٣٨

✍ فەرمان کردنی پێغەمبەری خوا ﷺ بە گۆڕینی تەلبیەی حەج بۆ عومرە ٤١

✍ دابەزین بۆ (**البطحاء**) ٤٨

✍ ووتاری پێغەمبەری خوا ﷺ ، و جەختکردنی لە سەر گۆڕینی تەلبیەی حەج بۆ عومرە ، و گوێڕایەڵی هاوەڵانی بۆی ٥٠

✍ هاتنی (**علي**) ﷺ لە یەمەنەوە ، و تەلبیەکردنی بە شێوەی تەلبیەیەی پێغەمبەری خوا ﷺ ٥٢

✍ ڕۆشتن ـ بە ئیحرامەوە ـ بۆ مینا (**المنى**) لە ڕۆژی هەشتەمدا ٥٥

✍ ڕۆشتن بۆ کێوی عەرەفە (**العرفات**) ، و دابەزین لەو شوێنەی کە پێی دەووترێت نەمیرە ٥٨

✍ ووتار خوێندنەوە لە کێوی عەرەفەدا ٦٠

✍ کۆکردنەوەی دوو نوێژ لە کێوی عەرەفە ، و وەستان لە سەری ... ٦٤

✍ دابەزین لە کێوی عەرەفە ٦٧

✍ کۆکردنەوەی دوو نوێژ لە موزدەلیفە ، و مانەوەی شەو تیایدا ٦٨

✍ وەستان لە مەشعەرولحەرام ، واتە لە کێوی (قُــزح) لە

موزدەلیفە ٦٩

دابەزین لە موزدەلیفە بۆ ڕەجم کردن ٧٠

ڕەجم کردنی گەورە (**رمي الجمرة الكبرى**) ٧٢

سەربڕینی قوربانییەکان و ئەنجامدانی سەرتاشین ....

ئاسانکاری و لا بردنی قورسی (**الحرج**) لە سەر ئەو کەسەی کە شتێك لە کردارەکانی حەجی پێش خستووە ، یان دوایخستووە ، لە ڕۆژی قوربانیدا ٨١

ووتار و خوتبەی ڕۆژی قۆربان ٨٥

ڕۆشتنەوە بۆ کەعبە بۆ ئەنجامدانی (**طواف الصدر**) ٨٦

چیرۆك و بەسەرهاتی تەواوی (**عائشة**) - رضي الله عنها - .. ٨٩

ئەو ئادابانەی حەج کە لە پەراوێزەکاندا ئاماژەی بۆ کراوە ....

بیدعەکانی حەج وسەردانی (**المدينه**) **و** (**بيت المقدس**) ١٠٣

بیدعەکانی پێش هاتنی ئیسلام ١٠٦

بیدعەکانی ئیحرام و تەلبیەکردن و جگە لەوانیش ١١٣

بیدعەکانی تەواف کردن ١١٧

بیدعەکانی دوای سەعی کردن لە نێوان (**صەفا**) و (**مەروە**) دا ١٢٥

بیدعەکانی عەرەفە ١٢٩

✍ بیدعەکانی موزدەلیفە ١٣٧
✍ بیدعەکانی ڕەجمکردن ١٤٠
✍ بیدعەکانی حەیوانی دیاری (**الـهَدي**) ، و سەرتاشین ١٤٢
✍ چەند بیدعەیەکی جۆراوجۆر ، و ماڵئاوایی ١٤٥
✍ بیدعەکانی ڕۆشتن بۆ مەدینە ١٤٨
✍ چەند بیدعەیەك سەبارەت بە سەردانی (**البيت المقدس**) ١٦٠
✍ **ناوەڕۆك** ١٦٣